SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

వినుకొండ వల్లభరాయ, 15th cent

శ్రీనాథుని వీథినాటకము క్రీడాభిరామము

Madras, 1928

Record no. 544

Vinukoṇḍa Vallabharāya, 15th cent

Śrīnāthuni vīthināṭakamu

Krīḍābhirāmamu

Madras, 1928

Record no. 544

Bibliographic Record Target

వినుకొండ వల్లభరాయ, 15th cent.

శ్రీనాథుని వీథినాటకము క్రీడాభిరామము / వినుకొండ వల్లభరాయకృతిగా రచితము ; వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి సంస్కృతము.- 2. ముద్రణము.- Madras : గంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి, 1928.

8, 4, 99 p. 17 cm.

Record no. 544

Vinukoṇḍa Vallabharāya, 15th cent.

Śrīnāthuni vīthināṭakamu Krīḍābhirāmamu / Vinukoṃḍa Vallabharāyakṛtigā racitamu ; Vēṭūri Prabhākaraśāstri saṃskṛtamu.- 2. mudraṇamu.- Madras : Gaṇṭi Sūryanārāyaṇaśāstri, 1928.

8, 4, 99 p. 17 cm.

Record no. 544

4057

4057

ప్రాజ్ఞులకు మాత్రము

శ్రీనాథుని

వీథినాటకము

క్రీడాభిరామము

అను పేర

వినుకొండ వల్లభరాయకృతిగా

రచితము

వేటూరి-ప్రభాకరశాస్త్రి

సంస్కృతము.

గంటి-సూర్యనారాయణశాస్త్రి

ముద్రితము.

ద్వితీయముద్రణము

500 ప్రతులు.

వెల 10-0-0

పీఠిక

శోధనపత్రము.

పుట	బంతి	తప్పు	ఒప్పు
3	9	మున్నూఱు	ఏనూఱు
4	3	పది	యిర్వది
19	35	చతి	జతి
25	23	తాలర్థముతోఁ	త్రా
26	1	పకుకేమో	వకులకర్థము తోఁపకేమో
27	15	లాపిక	లావికి
27	17	కఁచెల	కంచెల
29	5	జాఱ	రాల
30	4	జామఁడు	జారుఁడు
32	14	కథద్వర్ణ	కథమీఁదియాదరముచేఁ దద్వర్ణ
37	15	థ్రావృతామ్	నావృతామ్
41	12	ఉపహ	ఉపసంహ
45	10	రచనయుండుటలో	ము
67	21	బగల్చ	బగుల్చ
68	2	థ్రాతన	థ్రావన
80	9	వీధకల్ల	వీకల్ల
81	1	నుదాహరిఁపఁగా	నుదాహరింపకపోఁగా
92	1	బెద్దబాట	నంగడివీథి
92	14	యెఱుఁగుచున్నాఁడు.	యెఱుఁగున్నాఁడు.
93	14	కల్లఁ	నల్ల
108	3	దిగువను	నెగువను
114	19	జరి	జతి
119	8	గవడ	గవుడ
123	9	గాలె?	గాలె? బసవపురాణము
126	7	ముద్రణ	ముద్రణపుఁబ్రతి
,,	,,	యపుఁబ్రదిక్కడి	యక్కడి

అచ్చుతప్పులును, అర్థానుగుణముగాఁ జేయఁబడిన సంస్కారములును.

పుట.	బంతి.		
1	6	కవీంద్రుడు	కవీంద్రుఁడు
	8	కృతిపతి	కృతికర్త
	9	అన్యథా	అన్యథా
2	6	నాచంద్ర	మంచన్న
5	16	నమంత్రికి	నుసుతునవు
6	11	వర్యం	పుత్రుం
	16	నిర్వ	నిర్య
౮	16	మల్లన	వల్లభ
12	1	దర్మ్రవణి	డార్యమణి
	3	త్రిపురాంత	త్రిపురాంతక
	14	పూడి	పూఁడి
14	9	రుపూ	రుఁబూ
	15	జరి	జతి
15	11	జేసి	చేసి
18	14	గొట్ర	గ్రోత్ర
19	17	వాఁడవనిత	పాంథవనిత
21	5	అనుదిన	అనుదిత
	16	కటకారు	కటకార
22		పుఁబి	పుబి
	7	వేణుకా	వైణవ?
	16	యిరుదల	యిరుఁదల
22	19	చ.	ఉ.

24	1	పిన్నట	పిన్నటి
27	17	మఱి...మఱి	మరి...మరి
	20	నోడలఁబెట్టుచు	నోవులఁబెట్టుచు?
28	12	ణిశి	ణిసి
29	14	పన్నిదము	పన్నిదము
30	1	వాకల	వాకుల
32	8	ఉలికి	ఉలుకు
	10	తెలిక	తెలికి
	14	తిరుగుఁగ	తిరుగఁగ
38	17	ళ్లేరు...ళేరు	ళ్లేఱు...ళేఱు
42	2	పోలాప	ఁబోలాప
44	1	యగుచుఁ	లగుచుఁ
	5	కుసుబో	కుశథో
	15	చతి	జతి
48	8	యుండు	యుదు
	9	కయోనా	కిహోన్నా
	20	దొట్టి	దొట్టె
51	2	కొమరు	కొమర
55	10	రత్నముఁ	రత్నము
	21	కూచి	కంచి,
59	2	పిల్లి	పెండ్లి
	9	,,	,,
62	4	గాంధారి	గాంధర్వ
63	9	లంజ	లంజె
	14	రాగిరాజ	రాగరాగ
	17	వేద	వేధ

65	1	గాంధారి	గాంధర్వ
66	17	బిబం	బబిం
67	5	బెదలి	బెదవి
	17	రాలఁ	రాలిఁ
70	7	సర	సార
72	1	సద్దు	సద్దుక
	2	ఇరుకేల	ఇరుఁగేల
	10	సరము	సారము
73	9	నీరాటి	నీరాట
74	8	కడిందియ	కడిందిన
75	7	మేషరాజ	మేంఠరాజ
76	9	యుప్పర	యుప్పరం
	10	జిరుదో	జిరుఁదో
	19	కృకాఘాటం	కృకాటం
77	3	కొండొక	కొండుక
	7	బేపాఱ	బేపార
78	16	విశాలతదీయ.	తదీయవిశాల
	20	చొక్కుఁపు	చొక్కుపు
79	5	బుట్టుపు	బుట్టువు
80	8	మన	మామ
	13	గడిచి	గదచి
96	10	మేలా	మెల్లఁగ?

పీఠిక.

విషయసూచిక

క్రీడాభిరామము

విషయసూచిక.

సమాప్తిం

SOME OPINIONS.

J. RAMAYYA PANTULU, B.A., B.L., *Chairman, Telugu Board of Studies of the Andhra University, Founder of the Telugu Academy, Retired Presidency Magistrate and Retired Member of the Legislative Assembly.*

I have gone through a proof copy of the Telugu poem Kridabhiramam edited by Mr. V. Prabhakara Sastry. The edition contains more verses than the one published by Manavelli Ramakrishnakavi some years ago, and also a long preface the bulk of which is devoted to show that the poem is the work of the great poet Srinatha and not of its ostensible author Vinukonda Vallabhamatya. Both the poem and the preface contain verses which are grossly obscene. It is therefore necessary to restrict the circulation of the book so that it may not fall into the hands of those who are likely to abuse it. It appears that the publishers are alive to this and propose to take necessary precautions.

I am not one of those who think that obscene books should be suppressed altogether. Such books sometimes throw much light on the history of a people, literary, cultural and social and Kridabhiramam is one of such books.

12th November, 1928. (Sd.) J. RAMAYYA.

M. VENKATARANGIAH, M.A. L.T., *Principal, R. V. College, Nellore; and Dewan of Vijayanagaram (retired).*

The work entitled Kridabhiramam was written by Srinatha, one of the greatest of the Telugu poets. It is characterised by all those poetic qualities associated with the writings of that prince among poets. But there are in it a very large number of verses which are against the ordinary cannons of decency and good taste and are evidently obscene, on this ground objection may be raised to its publication. It has however to be noted that the book throws a flood of light on social conditions in the great kingdom of Telingana under Prataparudra; and as such its value to students of research and historians is immense. There is no other book which has a similar value to historical scholars. On this ground it deserves publication provided that steps are taken to limit its circulation among scholars only. I am strongly of opinion that no obstacles should be placed in the way of its being published.

31st October, 1928. (Sd.) M. VENKATARANGIAH.

P. CHENCHIAH, B.A., M.L., *Advocate, Author of Telugu Literature of the Heritage of India Series.*

I have glanced thro' the poem and the extremely valuable introduction of Mr. Prabakara Sastri. I think publication of such books as the present is more needed than of poems in the Kavya style which exhibit originality neither in subject nor treatment. The poem is a living chronicle of the social life of the day and gives us authentic information in a more interesting way than dry inscriptions. The obscenity of some of the verses is undeniable but I understand the publishers will take care to restrict the circulation to scholars and persons in whose hands the book will not be a source of danger; and not to make it available for the general public.

(Sd.) P. CHENCHIAH.

P. V. RAJAMANNAR, B.A., B.L., *Editor of the Telugu Journal "Kala."*

Telugu literature abounds so much in stereo-typed Kavyas steeped in an atmosphere of poetic conventions almost entirely unrelated to the actual life of the people that one seizes on a poem like "Kridabhiramam" with pardonable avidity. It portrays for us the actual life in a medieval Telugu City, Ekasila, with a remarkable vividness and intimacy. The poem has also considerable poetic merit being in the matured style of the great Srinatha. The long introduction of Mr. Prabhakara Sastry, one of our ablest literary critics is very valuable and contains new information based on original research. The poem and the introduction no doubt contain verses which are obscene and revolting to modern taste but the publishers have done well in issuing it only for private circulation. And in a scholars edition there is no need for expurgation.

19th November, 1928. (Sd.) P. V. RAJAMANNAR.

A complete edition of *Kridabhiramam* is now published for the first time with a masterly introduction by the well-known Telugu scholar and critic, Mr. V. Prabhakara Sastry of Madras. The Editor has taken much pains to show that the real author of the poem is Srinadha, the great Telugu poet of the medieval times. There is considerable force in his argument which is mainly based on internal evidence, and it is to be trusted that Telugu scholars will duly appreciate it. Meanwhile, it may be stated that literary circles in the Andhra country will be most interested in the poem itself. Whether it is a mere translation of a great sanskrit work by an obscure Telugu poet, or an original production of the great Srinadha, the poem is a unique one. It has much literary merit. Its choice diction, bold metaphors, bristling wit, fun and frolic—all these show that it must be the work of a master poet. It is therefore no wonder the learned editor should come to the conclusion that that the poem was written by the great Telugu poet of the time. But to the modern reader the poem is even more of social than of literary interest. It is a running commentary on contemporaneous social life in the Andhra country.

The poem is a *vidhi*, a species of the Indian Drama which has for its object the presentation of pen-pictures of street scenes. Two young gallants, Manchana and Tittibha, set out on a pleasure trip to Warrangal, the capital of *Andhra Desa*. The one is a cultured fashionble Brahmin youth and the other a shrewd Vysya youngman. The sights and sounds met with on the road-side of the great medieval city are described with great gusto by the Brahmin voluptuary. It is not for nothing that he takes for his companion a Vysya youth. The latter is the purse-keeper of the party and has to find, besides funds for the journey, any missing links of information such as the account he gives of the strange ointment sold in the market! Here are pictures of the social life of the Andhra country in the middle ages, pertaining to the middle or lower middle class of the community. Tailors and basket-makers, gamblers and venal beauties, sculptures and paintings, pageants in honour of Gods and

at a rupee a meal, young widows whose austerities have no bearing on personal character, snake-charmers and dancing girls, cock-fights and ram-fights—all these are vividly and unreservedly described in these pages.

I do not know if there is any other Telugu work extant which presents such a graphic picture of life in the middle ages in the Telugu country. Srinadha is the Byron of Telugu Literature. He has the virtues and the vices of the English poet. His poetry is virile, realistic and scholarly. He travelled much and was highly respected in the Courts of the great Andhra Kings. Like Byron he was an incorrigible voluptuary. And finally his poetry also is autobiographical, though not to such a large measure. But the work before us, besides being Byronian, is Chaucerian in its character. The "gat-toothed wife of Bath," the "Miller with the thumb of Gold," the "gentle pardoner" the "somnour with the Cherubrin's face"—all these have their counterparts in this telugu poem. In the middle ages, alike in the East and in the West people did not like to put on much disguise. This accounts for a certain childish grossness in the characters. Extreme superstition co-existed with worst sensuality. And the Telugu poet seems to have fancied that unbridled grossness in real life justified grossness of representation equally unrestrained !

But times have happily changed. Alike the taste of cultured people and the requirements of law demand a more healthy, more respectable poetry. Still it would be a pity if poetry of the type of *Kridabhiramam* were suffered to die on any account. With the precautions the publishers promise, there ought to be no objection to the publication of a scholars' edition of the work. No Englishman would agree to the suppression of any of the "Canterbury Tales" or of the poems of Byron. A work like this is equally dear to the Telugu scholar. If precautions in regard to publication are necessary in the interests of public morality, they must not go the length of stifling what is best in the work of the masters of a past age.

GUNTUR, (Sd.) R. VENKATASIVUDU,

శ్రీః

శ్రీగురుచరణం శరణమ్.

తొలిపలుకు

విషముష్టివిత్తులు, నాభి, నల్లమందు, ఉల్లిపాషాణము, ఎట్టి చెట్టవస్తువులో యీ క్రీడాభిరామముకూడ నట్టి చెట్టపుస్తకమే యనఁదగును. వస్తుపరిజ్ఞానము చాలనివారు, వాడవలసిన వరుస నెఱుఁగనివారు, దురుద్రేకములకు మురియువారు, ధర్మాభిరతి లేనివారు, బాలురు, పామరులు, ముగుదలు, నట్టి వస్తువులను ముట్టరాదు. ఇట్టి పుస్తకములను గూడఁ జేతఁ బట్టరాదు. అట్టివారి కివి యబ్బెనేని యనర్థములు గల్గినను గల్గవచ్చును. ఇఁక నిట్టి చెట్టతనముగల వస్తువులను, బుస్తకములను జెత్తకుప్పలోఁ జేర్పక యంగళ్ళకుఁ దెచ్చుటేల యచ్చొత్తించుటేల? అని యాక్షేపమేని యిదిగో సమాధానము. అవియు, నివియుఁ, గొంత యపాయకరములే యయినను నెక్కువగా నారోగ్య వర్ధకములు, నానంద

దాయకములు, నగుచున్నవి. విరుద్ధోపయోగమున విషములే కాని యుక్తోపయోగమున నివి యమృతములు. పండితు లా వస్తువులను, నీ పుస్తకములను శుద్ధిచేసి దోషములఁ దొలఁగించి విషవికారము లెసరేఁగకుండునట్లును, ఆరోగ్యము నానందము నలవడునట్లును, వాడుదురు. నాడీశక్తి నష్టమై నీరసించుచున్నరోగుల నెంద అనో ఫవైద్యులు విషముష్టివిత్తులు మొదలగు వానిని వాడఁదగినట్లు వాడి యుత్సాహబలోపేతులఁ గావించి యుజ్జీవింపఁజేయుచున్నారు. వాని సముచితప్రయోగము వలన శాస్త్రసిద్ధాంతవిశేషములఁ జాలఁగా గుర్తించుచున్నారు. వాని వినాశమునకు వైద్యులంగీకరింపరు. అట్లే అనుపమాన కవితాహ్లాదమును గల్పించుచు, ననేక ప్రాచీనచరిత్రవిషయముల నెఱింగించుచు, నింక ననేకాపూర్వశబ్దార్థరహస్యముల నిరూపించుచు సహృదయహృదయాహ్లాదకములైన యిట్టి చతురకృతులుగూడఁ బండితలోకమునకు బహూపకారకములుగా నున్నవి. వీని నాశపఱుచుటకు సరసులగు విద్వాంసులును సమ్మతింపరు. అందును నీక్రీడాభిరామము భాషాచరిత్రకవిత్వ విశేషముల ననేకముల నెఱిఁగించుచున్నది. విద్వాంసు లీగ్రంథమునకై మిక్కిలి వేడుకపడుదురు. ఈ గ్రంథ మిట్టి

యోగ్యత గలదే యనుటకుఁ బ్రఖ్యాతపండితులు పలువురు ప్రమాణము. నేను నిందు ముందు దీని గుణవిశేషములను నిరూపింపనున్నాఁడను.

నాభి, నల్లమందు, మొదలగు వస్తువుల వలనియనర్థ మడఁగాఱుటకై దొరతనమువారు వాని యుత్పత్తిని మిక్కిలి తక్కువగాను, వానివిలువను మిక్కిలి యెక్కువగాను గావించుచున్నారు; కట్టుదిట్టముల నిట్టు ★ల్పించి యనర్హులచేతికి వాని నందకుండఁజేయుచున్నారు.

అట్లే యీగ్రంథమునుగూడ మున్నూఱు (మిక్కిలితక్కువ) ప్రతులుమాత్రమే ముద్రించుటకును, ఒక్కొక్కప్రతికిఁ బదిరూపాయలువిలువను (మిక్కిలియెక్కువ) ఉంచుటకును ప్రకాశకు లేర్పాటుచేసికొనిరి. అప్రౌఢులకు, నపండితులకు, నీగ్రంథము నమ్మరాదు. ప్రాజ్ఞులును, పండితులును మాత్రమే దీనిని గొని పఠింపఁ దగుదురు. వారును రహస్యముగా నుంచుకొనుటకును, నప్రాజ్ఞుల చేతి కందనియ్యకుండుటకును బూటపడిననే దీనిని బడయఁదగుదురు. ఇట్టి కట్టుదిట్టములకుఁ బ్రకాశకులు భరపడినమీఁదనే దీనిని నేను సంస్కరించి ప్రకటింప నొసఁగితిని. ఈగ్రంథ మిట్టి కట్టుదిట్టములతో సురక్షితమై యుండుఁగాక యనియే నేను గోరెదను. ప్రకాశకు లిందుకు

జాగ్రత్తపడుదురు. దీనిమాతృకతంజావూరిపుస్తకశాలలో నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ మా. రామకృష్ణ కవిగారు దానిని బట్టి పదియేండ్లకుముందు దీని నొకతూరి ప్రకటించిరి. ఆముద్రణమున గ్రంథపాతము లెక్కువగా నున్నవి. తునాతునుకలై దురుద్ధరమయియున్న తంజావూరి తాళపత్త్రప్రతిని బరిశోధించి గ్రంథపాతములను దప్పులను బెక్కింటిని నేను జక్కఁబఱచుకొనియుంటిని. నాదగ్గఱ నున్నపాఠములు పోయెనేని యిఁక నీగ్రంథమును సరిపఱచుట శక్యము కా దనియే నానమ్మకము. తంజావూరి తాళపత్త్రప్రతి ముక్కలు ముక్కలై మిక్కిలి రూపు చెడియున్నది గాన దానినిబట్టి యిఁకఁ దత్తత్పాఠముల నుద్ధరింపఁ గుదురదు. ప్రత్యంతర మింతవఱ కెక్కడను దొరకలేదు. శ్రీనాథకృతిగా నిరూపిత మగుచున్న యీ చతురకృతి నశించిపోఁగూడ దను నభిమానముచే నాదగ్గఱనున్న పాఠముల నెల్ల సంకలనముచేసి యిట్లు ముద్రణమున కొసఁగితిని. తంజావూరి ప్రతికి మూలప్రతి గూడఁ బెక్కు గ్రంథపాతములు గలది గాఁబోలును, ఆప్రతివ్రాఁతలోనే పెక్కులోపములుగానవచ్చుచున్నవి. అందుఁ గృత్యారంభము గానరాదు. నడుమ నడుమఁ గథాసమన్వయము సరిగా నుండకపోవుట పెక్కుచోట్లఁ

గాననగును. అట్టి పట్టులు గొన్ని ముద్రణమునఁ జూపఁబడినవి. ఇతరగ్రంథములందుఁ గ్రీడాభిరామము లోనివిగానుదాహృతములయినపద్యములుగొన్నియిప్పుడీగ్రంథమునఁగానరావు. అవి లుప్తగ్రంథభాగములలోని వగు ననుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు. మఱియుఁ బెక్కుపద్యము లీగ్రంథములోనివిగా రచనాదులను బట్టి గుర్తింపఁ దగినవి గలవు. వానిని గూడ నుపోద్ఘాతములోఁ జూపుదును. బహుప్రయోజనమైన యీ రసవత్ప్రబంధమునకుఁ బ్రత్యంతరమింక నెక్కడ నేని దొరకొనునే నెంతయు సంతసింపఁదగియుండును. సమగ్ర గ్రంథోపలబ్ధి కాశించుచున్నాఁడను. జాగ్రత్తతో గ్రంథ ప్రకటనము సలుపఁ బూనిన శృంగార గ్రంథమాలాధిపతులను సంభావించుచున్నాఁడను.

ఉపోద్ఘాతము.

ఈ క్రీడాభిరామకృతికర్త వినుకొండవల్లభరాయఁడని కృత్యవతరణికలోఁ గలదు. ఆతని వంశ వృక్షమిట్టిది:—

విశ్వామిత్రగోత్రము
|
మంచెన్న †
|
చంద్రామాత్యుఁడు. కర్ణాటాధీశ్వరుఁ డగు పెదబుక్క రాయలకు మంత్రి
(భార్య పోచమ్మ)
|
మంచెన (భార్య తిప్పమ)
|
సింగన, తిప్పన, మల్లన, చెన్నమంత్రి (భార్య త్రిపురమ)

సింగన → చంద్రమంత్రి

చెన్నమంత్రి → వల్లభ, లింగన, తిప్పన, సింగన, భైరవ

వల్లభ → బైచ, మల్ల, పోచ, తిప్ప,

తిప్పన → బైచన, మల్లన *(వల్లభ?), తిప్పన.

---

† ఈ వంశవర్ణన మిక్కిలి తప్పులతో అనన్వితముగా నున్నది. జాగ్రత్తగాఁ బరిశోధించి ఉచితవిధమున సంస్కరించితిని. గ్రంథమునఁ జూడఁదగును. నేను సంస్కరించినవిధమున నీ వంశవృక్ష మిక్కడఁ జూపితిని.

* ఈతఁడే కృతికర్త.

ఈ తిప్పయ వల్లభుఁడు తనకు మూఁడు గ్రామములు సర్వభోగముగాఁ జెల్లఁగా, ములికినాటిలోని మోపూరిఁ బరిపాలించెను. ఈ మోపూరు, ఉదయగిరి సీమలో నున్నది. అక్కడ భైరవుని కొండ యని గుహాలయముగల పర్వత మున్నది. అందు భైరవస్వామి గలఁడు. ఈ వల్లభుఁ డాభైరవస్వామిభక్తుఁడు. క్రీడాభిరామము కృత్యవతరణికలో నా భైరవస్వామి ప్రశంస కలదు గాఁబోలును. కృత్యవతరణిక యిప్పు డీపుస్తకమున లోపించినది. ప్రాయికముగా నాటకములు, ఏవో దేవోత్సవ సమయములందుఁ బ్రదర్శించుటకై రచింపఁ బడినట్లు ప్రస్తావనలోఁ జెప్పుట సంప్రదాయసిద్ధము. ఇదికూడ నట్టి దేవోత్సవ సందర్భమునఁ బ్రయోగించుటకై రచింపఁబడినట్లు ప్రస్తావనలోఁ జెప్పఁబడియుండును. ఆ దేవోత్సవమీ మోపూరి భైరవుని తిరునాళ్లయి యుండును. ఇన్ని విషయములను స్ఫురింపఁజేయునదిగాఁ బ్రబంధరత్నావళిలో వల్లభరాయని వీథినాటకములోని దని యీ క్రిందిపద్య ముదాహృతమై కానవచ్చుచున్నది.

సీ. చంద్రఖండములతో సరివచ్చు ననవచ్చు
నిమలదంష్ట్రాప్రరోహములవానిఁ
బవడంపుఁదీఁగలతోఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కుటిలకోమలజటాచ్ఛటలవాని

నింద్రనీలములతో సెనవచ్చు ననవచ్చు
కమనీయతర దేహకాంతివాని
నుడురాజరుచులతో నొఱవచ్చు ననవచ్చు
చంచన్మృదాట్టహాసములవాని

సిగ్గుమాలినమొలవానిఁ జిఱుతవాని
నెల్లకాలంబు ములికినా డేలువాని
నర్థి మోహూర నవతార మైనవాని
భైరవునిఁ గొల్వ వచ్చిరి భక్తవరులు.

ముల్కినాటిలోని భైరవస్వామి యనుగ్రహ మీయుపలబ్ధగ్రంథభాగమునఁ గూడ రెండుచోట్ల స్మరింపఁబడినది. 'ప్రత్యక్షమొనరించి భైరవస్వామిచే సిద్ధసారస్వత శ్రీ వహించె'నని యవతరణికలోను,

చ. ముదమున ముల్కినాటిపుర మోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు గాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ దిప్పయ వల్లభరాయమంత్రికిన్."

అని కృత్యంతమునను గలదు. గ్రంథమధ్యమునఁ గూడఁ గాలభైరవ వర్ణనము గలదు. కృత్యంత పద్యమున భైరవుఁడు ముల్కినాటిపుర మోహనశైలసువర్ణకందరాసదనుఁడని వర్ణితుఁ డయ్యెఁగదా! ఇప్పు డా భైరవుని కొండలోని గుహాలయమును దొరతనమువారు

కనుఁగొని పరిశీలించి యక్కడి శిల్పచాతుర్యాదులను గూర్చి ప్రశంస నెఱపినారు. ఈగ్రంథరచనమునాఁటి కా గుహాలయమున వర్ణచిత్రములు గూడ నుండెనేమో? మోహనశైలమని, సువర్ణ కందరయని కలదు గదా!

ఇది శ్రీనాథకృతమే

వల్లభరాయని కృతిగా గ్రంథమున నున్నను, శ్రీనాథుఁడే దీనిని రచించె నని పెక్కు కారణములచే నేను నిశ్చయించుచున్నాఁడను. ఇంతకు ముందా కారణములఁ జాలఁగా నేను శృంగారశ్రీనాథమునఁ జెప్పియుంటిని. అయినను నిక్కడ మరల మఱింత ప్రబలముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడను. సులక్షణసారము, అప్పకవీయము, లక్షణదీపిక, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము మొదలగులక్షణగ్రంథములందు శ్రీనాథునివీథినాటకములోనివిగా నుదాహృతములయిన పద్యము లీ క్రీడాభిరామమునఁగలవు. శ్రీనాథుఁడే యీ గ్రంథమును రచించి వల్లభరాయని పేరు పెట్టఁగా గ్రంథమున వేఱుపే రున్నను, రంగనాథరామాయణాదులవలె నీగ్రంథముకూడఁ గర్తయగు శ్రీనాథుని పేరనే లోకమునఁ బ్రచారము గాంచి యుండుటచే నప్పకవ్యాదు లట్లు చెప్పి యుండవలెను. అప్పకవ్యాదు లుదాహరించినపద్యములు, క్రీడాభిరామ

మున నానుపూర్వితోనున్నవి. ప్రక్షిప్తములనఁగుదురదు.

వల్లభరాయఁడును శ్రీనాథుఁడును సమకాలమువారు గాక పోవుదురేని, శ్రీనాథుఁ డాతని పేర గ్రంథమురచించుట యసంభవమగును. అట్టి చిక్కులేదు. శ్రీ నాథుఁడును వల్లభరాయఁడును సమకాలమువారు. వల్లభరాయని పెద్దతండ్రి యగు లింగనమంత్రి విద్యానగరపు హరిహరరాయల మంత్రి. రెండవ మూఁడవ హరిహరరాయంద్రు క్రీ. శ. 1402 1412 వఱకు నుండిరి. లింగ మంత్రి వారిలో నెవరియొద్ద మంత్రి యయియుండినను, వల్లభరాయఁడు మన శ్రీనాథుని సమకాలము వాఁడే యగును. అందును నీ క్రీడాభిరామమును కాశీఖండరచనానంతరమే రచించెనని నేఁ దలంచుచున్నాఁడను గాన శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయుఁడును, సమకాలమువారగుదురనుటను సంశయింపఁబనిలేదు.

మఱియు నీ గ్రంథమున వల్లభరాయని వాగ్వైభవదాత్వత్వాది వర్ణనము మితిమీఱియున్నది. గ్రంథకర్తయే తా నగుచో వల్లభరాయఁ డట్లా కందపద్యాష్టకమును రచించుకొని యుండఁడు. ఆ పద్యములు భీమఖండాదులలోని కృత్యవతరణికాపద్యముల పోలిక గలిగియున్నవి. అందుఁ గడపటిపద్యము:

క. ఉపమించెద ధారాధర
తపనజ హైరాజ రాజ ధారానగరా
ధిప ధారాధరవాహులఁ
ద్రిపురాంతక వల్లభుని వితీర్ణస్ఫూర్తిన్.

అని యున్నది. మఱియుఁ గృత్యవసానపద్యమునఁ గాలభైరవుఁడు కవీంద్ర కాంక్షిత త్రిదశమహీరుహ మగు వల్లభరాయనికి సమగ్ర వైభవాభ్యుదయములు కృప సేయునని యాశీర్వచనమున్నది. సూత్రధారోక్తిగాను భరతోక్తిగాను నయినను గ్రంథకర్తయగువాఁ డిట్లు చెప్పుకొనుట సరసముగాదు. ఇది తానే తుమ్ముకొని, తానే శతాయుస్సనియనుకొన్నట్టున్నది. కవీంద్రకాంక్షితత్రిదశమహీరుహముగావున వల్లభరాయఁడు విశేషధన మొసఁగి కవియశఃకాంక్షియై నేఁతత్కృతికర్తృత్వమును దనపై వేయించుకొన్నాఁడని తలఁచుట ప్రమాణదూరముగాదు. అట్టి సంప్రదాయము గూఁడ నాకాలమున హెచ్చుగాఁ గలదు.

శ్రీనాథుఁడు తన గ్రంథములలోఁ గొన్ని పద్యములను, గద్యభాగములను, భావములను మార్పుచేయక యొకతీరుననే కూర్చుకొనుచువచ్చినాఁడు. స్వరచనమే యగుటచే సరిపడిన పట్టులందు ముందు రచించిన

గ్రంథములలోని కూర్పులను జేర్చుకొనుట దోషము గాదు గదా! తిక్కనాదులుగూడ నిట్లు చేసిరి. ఎన్నఁటి కినిగూడఁ గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతము గా దను వాదము పుట్టకుండుటకో యనునట్లు శ్రీనాథకవి యనేక స్థలముల నిందుఁ దన తక్కిన గ్రంథములరచనములను జేర్చెను. ఆ పోలిక లీగ్రంథము శ్రీనాథ కృతమే యని చెప్పక చెప్పుచున్నవి. ఇతరకవికృతులందలి సరస సంవిధానములను గాఁజేయుదొంగకవులును గొంద ఱుం దురు. వల్లభరాయఁ డట్టివాఁడై శ్రీనాథరచనములఁ గొన్నింటిని గాఁజేసియుండరాదాయనరాదు. గ్రంథ మూలాగ్రము శ్రీనాథరచనముగానే కన్పట్టుచున్నది. తస్కరకవులస్వరచన మస్వరసమై పొంది పొసఁగక తెలియవచ్చుచుండును. క్రీడాభిరామమున బద సంవిధానము, అన్వయక్రమము, కారకప్రయోగవైచిత్రి, పద్యోపక్రమనిర్వాహములు, ప్రతిపదము శ్రీనాథుని పే రుగ్గడించుచున్నవి. శ్రీనాథుని రచనాచమత్కారముల నెఱిఁగినవా రిది చక్కఁగా గుర్తింపఁ గల్గుదురు. అదేపనిగా నారంభించినచోఁ గ్రీడాభిరామమందలి ప్రతి పద్యమునందును శ్రీనాథుని రచనావైచిత్ర్యమునుబోల్చి చూపనగును. ఆరంభమందలిదే సీసపద్యపు టెత్తుగీతి:—

గీ. ఎవ్వఁ డాతఁడు సామాన్యఋషియె తలఁపఁ
దాటకాకాళరాత్రికి దాశరథికిఁ
గాలకంధరకోదండఖండనునకుఁ
గార్ముకాచార్యవర్యుండు గాధిసుతుఁడు.

తొలుదొలుతఁ గ్రీడాభిరామతాళపత్ర పుస్తకమును దెఱచి నే నీపద్యమును జదువుచునే, యిది శ్రీనాథ గ్రంథమగునోయని యనుమానించితిని. ఈ పద్యమందు శ్రీనాథునియపూర్వరచనారీతి యగపడెను. కాశీఖండ షష్ఠాశ్వాసమున నొకసీసపద్యపు టెత్తుగీతి యీవిధముననే కలదు. సీసమునాల్గు చరణములను గ్రియాన్వితములగు వాక్యములఁగాఁ జెప్పి యెత్తుగీతిని యత్తదర్థకశబ్దములతో నుపక్రమించి పూర్వచరణములతో నన్వయము పొసఁ గించుట శ్రీనాథుని క్రొత్తగడు సరికూర్పునేర్పు. మఱియుఁ బై యెత్తుగీతిలో 'దాశరథికి' అనుషష్ఠ్యంత విశేష్యమునకు విశేషణము లయిన 'తాటకా కాళరాత్రికి' 'కాల కంధర కోదండ ఖండనునకు' అను పదములు గూడ షష్ఠీవిభక్తిలోనే కలవు. సాధారణముగాఁ దెలుఁగు కవులు విశేషణములను బ్రథమాంతములఁ గా నుంచి, 'అగు' క్రియాజన్యవిశేషణమును జేర్చి విశేష్యముతోఁ బొందింతురు, తాటకాకాళరాత్రియు, కాలకంధరకోదండ ఖండనుఁడు నగు దాశరథికి ఇత్యాదివిధమున. శ్రీనాథుఁడు

తఱచుగా విశేషణవిశేష్యముల నేకవిభక్తిలోనే నిలుపు చుండును. 'భువనైకధన్విచేఁ బుష్పాయుధునిచేత'-కాశీఖండము. 'హాటకగర్భుచేతఁ గమలాసనుచే' ఇత్యాది -శృంగారనైషధము. ¶ పయి సీసగీతియందుం బోలె షష్ఠీవిభక్తి కాశీఖండమున సీసగీతియందును—

సీ. గీ. అంబురుహనాభుదేవి కనాదిశక్తి
కిందిరకు లోకమాతకు నిగురుబోఁడి
కలరువిల్కానితల్లికిఁ బ్రార్థితార్థ
కల్పవల్లికి మ్రొక్కంగఁ గఁటి మంటి.

ఈ సీసగీతిని బోలినదే క్రీడాభిరామమున నొక సీసగీతి కలదు.

సీ. గీ. నిత్యకళ్యాణి కలికులనీలవేణి
కాదిశక్తికి వేదవేదాంతసార
కేకవీరకుఁ బూర్ణరాకేందుముఖికి
నఖిలజననికి సాష్టాంగ మనుదినంబు.

ఇట్లు ప్రతిపద్యమును బోల్చి చూపవచ్చును. ముఖ్యముగా శ్రీనాథునిరచన సర్వాంధ్రకవుల రచనల కంటెను శయ్యాసౌభాగ్యమున నసాధారణమై యెక్కడఁబట్టిన నక్కడ స్పష్టముగా గుర్తింపఁ దగినదై

యుండును. అట్టి శయ్యాసౌభాగ్య మీగ్రంథమున నను పదమును గానవచ్చుచు, శ్రీనాథుని పేరిని బట్టియిచ్చు చున్నది. శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములకును గ్రీడాభిరామ మునకును గల రచనాసామ్యములఁ జూపుచున్నాఁడను.

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్ సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రతాపగరిమన్ దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం డిప్పనమంత్రివల్లభు నమాత్యగ్రామణిం బోల్పఁగా
వేరీ మంత్రులు సింధువేష్టితమహోర్వీచక్రవాళంబునన్. క్రీడాభి.

శా. వేరీ నిన్నెదిరింపఁగా జగమునన్ వీరుల్ ప్రతాపోద్ధతిన్
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రభావమహిమన్ ధైర్యంబునన్ జాపలీ
లారంభంబున సాహసిక్యమున బాహాశక్తి దివ్యాయుధో
దారప్రౌఢిమ దేవదైత్యనరగంధర్వాదిసంఘంబునన్. -హర.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంత మత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయఁగ విష్ణుమతము. -క్రీడాభి

గీ. గార్గ్య సిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతి మతంబు
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్మతమగు. -భీమఖండము.

శా. వ్రాలెన్ దిక్కుల భానుభావ్యతికర ప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాల జాంగలతటీ వాచాలకోయష్టులై

గోలంబంబులు మూతిముట్ట వెలచెన్ గ్రోవ్వేఁడిబీరెండలన్
జాలంగ్రాఁగి కరంబు వేఁడియగు కాసారాబ్జమైరేయముల్. - క్రీడాభి

శా. మాళిం గోహళి సంఘటించినక్రియన్ మధ్యాహ్నవేళన్ మహా
కాళంబైన నభోవిభాగమున వీఁకం గాసె బీరెండ యా
ప్రాలేయాహిత సంప్రదీప్త కిరణప్రక్రీడ దర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాల జాంగలతటీవాచాలకోయష్టియై.

పయిరెండు పద్యములలోని ప్రక్రీడ దర్కోప' లేత్యాది సమస్తపదసంవిధానము భట్టమురారి ప్రణీతమగు ననర్ఘ రాఘవనాటకమందుఁ గలదు. శ్రీనాథునకు భవభూతి భట్టమురారి నాటకములమీఁద నభిమానము మెండు. వారినాటకములలోని రచనములఁ బెక్కుచోట్ల నాతఁడుపుడికి పుచ్చుకొన్నాఁడు.

శ్లో. ఉద్దామద్యుమణిద్యుతివ్యతికరప్రక్రీడ దర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాలజాఙ్గలతటీనిష్కూజకోయష్టయః;
ఘౌమోష్ణ ప్లవమానసూరకిరణ క్రూరప్రకారా దృశో
రాయుష్కర్మసమాపయన్తి దిగమూర్మధ్యాహ్నశూన్యాదిశః.
అనర్ఘరాఘవము.

మఱియు,

వ్యామగ్రాహ్యస్తనీభి శ్శబరయువతిభిః, కౌతుకోదంచదక్షం
కృచ్ఛ్రాదన్వీయమానః క్షణమచలమసౌ ఓత్ర కూటంప్రతస్థే.
అనర్ఘరాఘవము.

శా. ఆమిత్రావరుణాంశసంభవుని వింధ్యాటోపవిధ్వంసి లో
పాముద్రాసహితుం గనుంగొనిరి యుత్పన్నప్రమోదంబునన్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ కుటిలనీలాగ్రాలకల్ తథ్యమి
థ్యామధ్యస్థితమధ్య లాటవిక సేనాధీశసీమంతినుల్.

శా. ఆమోదంబున వేఁటలాడుదురు నీహారాద్రికాంతారరే
ఖామధ్యంబునఁ జాపటంకృతులతో గంధద్విపశ్రేణులన్
క్షామక్షామమనోజ్ఞమధ్యమలు గుంజాభూషణాలంకృతల్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ శబరసేనాధీశసీమంతినుల్!.

కాశీఖండహర విలాసములందలి యీపద్యద్వయము పయిమురారి శ్లోకచ్ఛాయగలది. 'వ్యామగ్రాహ్య' పద ప్రయోగమున శ్రీనాథునకుఁ బ్రీతిమెండు. బహువారములాతఁడాపదమును బ్రయోగించును.

వ్యామగ్రాహ్యస్తనులగు భామినులు - శృంగారనైషధము

ఇది సరిగా భట్టమురారిప్రయుక్తపదమే.

వ్యామగ్రాహ్యకుచంబు లంటి— శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

క్రీడాభిరామమునఁ గూడ నీపదము గలదు.

వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబకుచభారాభీలభద్రాకృతుల్ :-

వ. టిట్టిభ యదె చూడు వరుణరాజవారాంగనావిలాసదర్పణాను
కారియై యహర్పతి క్రుంకఁబోయె. క్రీడాభిరామము.

క. చరమాచలశిఖరంబునఁ
దిరమై యొక్కింతదడవు దినకరుఁడొప్పెన్

వరుణునిశుద్ధాంతంబున
నరవిందాక్షులకు మించు టద్దం బగుచున్. భీమఖండము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

వ. నెఱసంజయు మసమసకని చీకటియుం గలసి దిక్సౌధకూట వాటీనికరంబుల క్రేల విడిచినగురివెందపూసలపేరునుంబోలెఁ బొలుపు మిగిలె. క్రీడాభిరామము.

క. పసుఁబాపయెండకొనలును
మసమసకనియిరులుఁ గలసి మన మలరించెన్
దెసల నలుగడల గుంజా
విసరంబులసరులు వ్రేలవిడిచినభంగిన్.—నైషధము.

వ. సంజకెంజాయయున్ గలయఁబెరసి గురువెందపేరులయందంబు వహించుటయు, నైషధము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

గన్నేరుఁబూఁజాయ కరమొప్ప నీర్కావి
మడుఁగుదోవతి పింజెవిడిచి కట్టి — క్రీడాభి.
గన్నేరుఁబూఁజాయఁ గనుపట్టు జిలుఁగైన
సలిలకాషాయవస్త్రంబు గట్టి — నైషధము.
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి — క్రీడాభి.
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
కమ్మకస్తురి మేనఁ గలయఁ గలదు. — కాశీ.
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱిక దూలినయప్డు
తొడలమించులు వెలిఁ దొంగలింప — క్రీడాభి.

అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁజాలు
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱికఁ గట్టి — నైషధము.
చఱిగొన్నవెలిపట్టుజన్నిదంబులలుంగ
యంటులు వాయంగ నఱుతవైచి — క్రీడాభి
చఱిగొన్నవెలిపట్టుజన్నిదంబులతోడ
రత్నాలతారహారము ధరించి — శివరాత్రి.
గంగమట్టియతోడిసాంగత్య మెడలిన — క్రీడాభి.
గంగమట్టి లలాటకమున దీర్చి — క్రీడాభి.
గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరిరసమున — శివ.
తోఁకచుక్కలఁ బోలు తోరంపుఁదెలికన్నులు — క్రీడాభి.
తోఁకచుక్కలఁ బోలుదృక్తోయజముల — నైషధము.
అదె ముద్దరా ల్మసానమ్మనివాసమ్ము — క్రీడాభి.
మోసపోక మసానమ్మ ముద్దరాలు’ — కాశీ.
చరణాంగుళీకుటిలనఖశిఖాకోటికుట్టనమున — క్రీడాభి.
కుటిలచంచూపుటకోటికుట్టనమున — నైషధము.
కుటిలపాటలజటాంకురకుట్టనంబున — కాశీ.

ఇట్టి వింకను బెక్కులు.

కంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబులు — క్రీడాభి.
ఆఖండలదిశావేదండకంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబునుం
బోలె, — నైషధము.
కరిఘటాగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబులం బ్రోదిసేయుచు

ఈ సమానము, భట్టబాణు నిరచనలోఁ గలదు.
శ్రీనాథుఁడు దీని నింకను బెక్కుచోట్ల ననుకరించెను.

చాంపేయకుసుమచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన — క్రీడాభి.
కఠోరపాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన — భీమ.
సుకుమారశుకచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన

ఇట్టి వింకను బెక్కులు గలవు.

ముఖరవీణాక్వాణపాణింధమంబైన మధురస్వరంబున — క్రీ.
కలమధురవీణాక్వాణపాణింధమంబైన యెలుంగెత్తి — భీమ
కాలకూటచ్ఛాయాపాణింధమంబైన — కాశీ.
గంధలహరీపాణింధమంబు — శివ. మా.
సంధ్యారాగంబు నింగి యింగిలికంబునం బెట్టి — క్రీడాభి
నింగియింగిలికాన నభ్యంగమాచ్చ- — కాశీఖండము.

ఇట్టి వింకను బెక్కులు గలవు.

ఘ్రాణపుటకుటీరములం గాపురముండం దొడంగె — క్రీడాభి
నాసికాపుటకుటీకుటుంబియగు పక్వాన్నగంధంబు — కాశీఖండము
నాసికాపుటకుటీరకోటరాంతఃకుటుంబితాపాటవమున — నైషధము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

శా. పంచారించిననీపయోధరము లాస్ఫాలింతునో లేతబొ
మ్మంచుంగెంజిగురాకుమోవి ణిసిధాత్వర్థం బనుష్ఠింతునో
పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యపరమబ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబు ముట్టుదునొ యోకర్ణాటతాటంకినీ! క్రీడాభి

మర్మజ్ఞు లీపద్యము వినంగనే శ్రీనాథునిరచనమని గుర్తింపం గల్గుదురు. ణిసిధాత్వర్థపదప్రయోగమున నాతనికి నభిరుచి హెచ్చు.

మ. విసు వౌచున్నది కాలయాపనము నువ్విళ్లూరెడుం భావముల్
రిసభంగంబగు మానరోష మతిమాత్రం బయ్యె నే నింతటం
బ్రసభాలింగనపూర్వకంబుగ మనోరాగంబు రెట్టింపంగా
ణిసిధాత్వర్థ మనుగ్రహింపంగదవే నీరేజపత్రేక్షణా! నైషధము

క్రీడాభిరామపద్యమునంగల 'పంచారించు' పదము 'పంచారించిన కైవల్యశుభప్రచయంబులకును ఖనిమణికర్ణిక' అని కాశీఖండమునను గలదు. కవిత్వరచనలో శ్రీనాథునిపదములం బట్టుకొనిన పాండురంగసుకవికృతిలోం గూడ నీ పదము గలదు. ఈపద మితర కవులకృతులలో నసాధారణము. ఇట్లే పాండురంగసుకవి యీ క్రీడాభిరామమందలి 'పుంజాలదండ'ను గైకొన్నాండు.

సవరగా గ్రుత్తుం గ్రొత్తపుంజాలదండ — క్రీడాభి
దండ సకిమెడం బుంజాలదండ వెట్టు — పాండురంగమా.

ఈ పద మింకం గళాపూర్ణోదయమునంగూడం గలదు.

మఱియుం గ్రీడాభిరామపుం బయిపద్యమున 'పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యము' 'గంధర్వోపనిషద్రహస్యములు వక్కాణింతుగు' ఇత్యాదిగా భీమఖండమునను గలదు.

చంద్రఖండములతో సరివచ్చు ననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని

ఇత్యాదిపద్య మీయుపోద్ఘాతమున నింతకుముం దుదాహృతమయ్యెను.

సీ. సరివచ్చు ననవచ్చు శతమన్యువీటికి
వివిధదేవాగారవిభ్రమమునఁ
బ్రతివచ్చు ననవచ్చుఁ బాలమున్నీటికి
నక్షయంబగు జీవనాభివృద్ధి
నెనవచ్చు ననవచ్చు నిందుబింబమునకు
సకలకలావిలాసప్రవృద్ధి
దొరవచ్చు ననవచ్చుఁ దోయజాక్షునిమూర్తి
కభిరామలక్ష్మీసమగ్రమహిమ. భీమఖండము.

'సరివచ్చుననవచ్చు, ప్రతివచ్చుననవచ్చు, ఎనవచ్చు ననవచ్చు, దొరవచ్చుననవచ్చు అనునీ పలుకుబళ్లు శ్రీనాథునిరచనలోఁ దప్ప నాకింక నెక్కడను గానరాలేదు. నేఁటికొప్పరపుఁగవీశ్వరులు మాత్రము, జార్జిపట్టాభిషేకపద్యములలోఁ గాఁబోలు నీ పలుకుబళ్లను మరలఁబాడినారు.

కమఠావతారంబు గైకొన్నదైత్యారి
కమనీయచరమభాగంబువోలె
నాదియుగంబునం దావిర్భవించిన
జిననాథదేవునిశిరమువోలె క్రీడాభిరామ
ఆదికాలమున మాయావిలాసిని యైన
మురదైత్యదమనునిమూర్తివోలెఁ

గామినీరూపంబు గైకొన్న శంబరా
రాతికాలాయసాస్త్రంబువోలె; శివరాత్రిమా.
అదె దారువనభూమి—
అదె భైరవస్థాన మటమీఁద నల్లదె —క్రీడాభి.

ఇత్యాదిపద్యములు రెండింటిని బోలుపద్యములు:—

అదె సంవేద్యము కోటిపల్లి యదె—ఇత్యాది
అదె పట్టిసస్థానమిత్యాది— భీమఖండము
అదె వియద్వాహిని యదె మణికర్ణిక—
యదె కాశి నిఖిలకల్యాణరాశి—ఇత్యాది కాశీఖండము.

అదె దారువవభూమి—ఇత్యాదిసీస (61 పుట)ము ను దాని, తర్వాతిది.

తియ్యనివింటిజోదు రతిదేవిచనుంగవ నొత్తిగిల్లియు
య్యెయ్యనవంకచక్కఁబడ నొత్తెడుఁ జూచితెపుష్పబాణముల్ క్రీడాభి.

ప్రతిభవనభిత్తిభాగంబునం జిత్రించిన చిత్తరువులయందుం గోరకితనేత్రత్రిభాగుండై కుసుమకంకపత్రంబుల వంకలొత్తుచు రతిదేవి వృత్తస్తనంబులమీఁద నత్తమిల్లిన యున్మత్తచిత్తభవు విక్రమసంపత్తిప్రకారంబును, బట్టపగలు యోజనగంధ యను గంధగజగమనపట్టు వచనుంగవసూచితొత్రుపడు వసిష్ఠపౌత్రుని దృష్టిప్రియత్వంబును నాచార్యభార్యయగు తారాదేవిమీఁదఁ దారకారాజుపలుపు చీటంబు వాటంబు నేయులలితకటాక్షవీక్షావిక్షేపమ్ములును, ధృతి మాలిమాలినీ సైకతంబున నేకతంబున గురువెందపొదలో వేలుపులంజియకుం జిగురు చవిసూచినకుశికనందనురాగావేశంబును గుసుమకోదండజయడిండిమం బగు విభాండకసుతునివనితామండలాసక్తియు బృందావనంబునందు

ముకుందుం డొనరించిన నందవ్రజవధూవిహారాడంబరంబును నంబురుహానూతి యాఁడుపట్టెఁబట్టికొనిన పట్టునుం బురుహూతుండు గౌతమకళత్రంబుమీఁదఁ గల్పించిన చీకటితప్పును

హరవిలాసము దారువనవిహారము.

'అదె దారువనభూమి' ఇత్యాదిపద్యమున వర్ణితములయినకథలే మఱియు 'తియ్యనివింటిజోదు' ఇత్యాది పద్యమునఁగల రతిమన్మథస్థితియే యీ హరవిలాసవచనమునఁగానవచ్చుచున్నవి. మఱియు నీక్రీడాభిరామా రంభపద్యమున 'మాలినీతీరనిర్మలసైకతములలో మేనకాప్సరసతో మేలమాడె' నను విశ్వామిత్రప్రశంసానీసచరణమును, పయిహరవిలాసవచనగత విశ్వామిత్ర ప్రశంసయు 'మాలినీతీరసైకతపదాంకితములుగా'నుండుటఁ బరికింపఁదగును. మఱియుఁ బయిక్రీడాభిరామహరవిలాసచిత్రరచనావర్ణనారీతులే శృంగారనైషధమునను సమానరీతితోఁ గలవు.

తే. కోరగించినకడకంటికోలికిఁ జూచి
వాఁడివాలికపూఁదూపువంక దీర్చు
చొరగి రతిదేవి పాలిండ్ల నొత్తిగిలిన
యించువిలుకానిఁ వ్రాసినా రిడుపునందు.

సీ. అమరవల్లభుఁడు గౌతముకూర్మియిల్లాలిఁ
చీకటితప్పుఁ జేసినవిధంబు

సితభానుఁ డాచార్యుచిగురాకు బోఁడిపైఁ
గన్నువైచిన కన్నెకలుపుమరులు
నట్టేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూరి
జాలిఁ బొందినపరాశరువిరాళి
గారాపుఁగూఁతుపైఁ గాఁగానిపనిఁ బూను
వనజసంభవుని నెమ్మనము వెలితి

దారువనవీథి శీతాంశుధరునిఅంకు
శౌరి గోపాలభామినీచాతుర్యకేళి
కామునిస్వభావములు మించి కానఁబడఁగఁ
దీర్చి యిడుపులయందుఁ జిత్రించినారు. నైషధము.

జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుఁగుభర్త. క్రీడాభి.

జారచోరాదిధూర్తవిహారభూమి నైషధము.

సంతతము దేవవేశ్యాభుజంగుఁ డతఁడు. భీమఖండము.

కోకిలము పంచమశ్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమ యవ్వలిదేశంబుకరణకాంత. గ్రీడాభి.

ఒకదానినొకటి రెట్టించుకొనుచుఁ గోకిలములు కొసరి కొసరి కూయుట యిక్కడ వర్ణితము. ఇది శ్రీనాథసర్వగ్రంథ సాధారణము.

పంజరంబున ధవళప్రబంధగీతి
కనుమ యవ్వలికర్ణాటకమలముఖులు. శివరాత్రి.

ఈ 'కనుమయవ్వలి కర్ణాటకమలముఖుల ప్రస్తావము పూర్వమును ఇతరత్రాదృష్టమును; కనుక నేముదా?

పకు లర్థముతోపకేమో వేఱుపాఠమును సంస్కరించి చేర్చి దీని నర్థోజ్ఞాపికలో నుంచిరి.

గీ. వాహకుఁడెక్కి విడిచినవారువంపుఁ
గొదమయునుబోలె రతికేళిమదము డిగ్గి
యలసభావంబుతోడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య! కంటె! క్రీడాభి.

చండాలకులవరాంగనా వాహకుం డెక్కి విడిచినవారువంబునుబోలె సంభోగమునం దృప్తిచని—శివరాత్రిమాహాత్మ్యము

కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకైటభారాతిమడుఁగుఁబాన్పు క్రీడాభి.
ఏ యింతులకుఁ బుట్టినిల్లు దుగ్ధాంభోధి
మధుకైటభారాతి మడుఁగుఁబాన్పు -కాశీఖండము

ఈ క్రింది శివరాత్రిమాహాత్మ్యపద్యమున నితర కవ్యసాధారణములగు పదములు గలవు.

చ. స్థితిచెడి మాంసభోజనము చేసి జనంగమువంశభామినీ
రతిఁ బరతంత్రుఁడైనపుడుఁ బ్రత్యహముం ధరియించుచుండు న
ప్పతితుఁడు గంగమట్టియయుఁ బ్రన్ననిచున్న నినీరుకావిదో
వతులును ...ములు వంశ్యలయిండ్ల భుజించుచోరికన్.

'అలరుంబోఁడి జనంగమప్రమద' 'గంగమట్టియతోడి సాంగత్యమెడలిన' 'ప్రన్ననిపట్టుతోరముధరించి' 'గన్నేరుఁబూఁజాయ కరమొప్పనీర్కావిమడుఁగుదోవతి'- క్రీడాభిరామము.

పై 'ప్రన్నని' పదము శ్రీనాథుని సర్వగ్రంథములందు బహువారములు ప్రయుక్తమయ్యెను.

ప్రన్నఁగాఁబెనఁగొన్న బ్రహ్మసూత్రంబులు -భీమఖండము.
భానుదీప్తులనీటారి ప్రన్ననైన -హరవిలాసము ఇత్యాదులు.
ముక్కుసోణంబుదాఁకను జెక్కుటాకటి -క్రీడాభిరామము.
ధాతసతిముక్కుసోణంబుదాఁకఁగోసె -కాశీఖండము
కటికి హొన్నాళ్లఁబు గండగత్తెరపట్టి -క్రీడాభి.
హొన్నాళంపుఁగరాచూరి -శివరాత్రి.

ఈ పదమీరెండు చోట్లఁదప్పనాకిఁక నెక్కడనుఁ గానరాలేదు.

బ్రాహ్మణకాంతలు తాలఁబోయఁగన్- క్రీడాభి.
దళమైనక్రొవ్వుతోఁ దాలఁబోసి. హరవిలా.
గొడ్డేలు కలఁకపుట్టె- క్రీడాభి.
నీపడ్డపాటు గొడ్డేలుగా- హరవిలా.
కాశీఖండము.

ఈపదము శ్రీనాథుని యవసానకాల పద్యమునను గలదు.

అందుకొనిపుష్పలావికిఁ కద్యాగమిచ్చె -క్రీడాభి
దానధర్మంబులొనరించి త్యాగమిచ్చె- శివరాత్రి.
కంచెలదెగఁ గుట్టియీఁడు వెలచేడియకున్ విషయాభిలాషియై క్రీ.

పై వాక్యమందలి కడపటిపదము నశ్లీలార్థమున శ్రీనాథుఁడే పలుదడవలు ప్రయోగించినాఁడు

విద్వజ్జనులు నిన్ను విషయించివత్తురు నైషధము.

ఉ. గండము దప్పె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయి పుష్పకో
దండుని కేళిఁ గూడకయ తద్దయు నిల్చితిఁ గాని యయ్యయో

బండరువారిపాపికిని బైటిపసారమె కాని యందులోఁ,
బుండట యెల్లవంకఁ జెడిపోదుఁ గదా విషయింపఁబోయినన్.

ఈపద్యము శ్రీనాథునిచాటుధారయని సి-పి-బ్రౌను దొరగారు సేకరించిరి.

అయ్యగారికి జోహారులనుచు మ్రొక్క	-క్రీడాభి
అయ్యగారికి నమస్కారంబులని	-శివరాత్రి.
వేశ్యాజనంబునకు నావివరుసయొక్కడిది.	క్రీడాభి,
వారకాంతాజనమున[illegible]-	హరవిలా.
పులుఁగురాయసతి తాత్కాలపుణ్యభిక్ష-	క్రీడాభి
పొసఁగవడ్డించెఁ దత్కాలపుణ్యభిక్ష	-హరవిలా.
పురములోఁ దత్కాల పుణ్యభిక్ష	భీమఖండము.
కసటువోవఁగఁ దోమి కడిగి బోరగిలంగ	-క్రీడాభి
కసటువోఁ దెలినీటఁ గడిగియాటార్చిన-	హరవిలా.
గోధూళిలగ్నంబున వార్యవాటికఁ బ్రవేశించి	క్రీడాభి.
గోధూళిలగ్నంబునం బురంబుఁ బ్రవేశింపవలయు-	భీమఖండము.

శీతకాలంబు గడిమాడ సేయఁగుడుచు
భాగ్యవంతుఁడు తెపాడిపల్లెపట్ల — క్రీడాభి.

వడిమాకలేనియన్నము
వడఁబోసిన నెయ్యి బుడమవరుగుల్ బెరుగుల్
గడిమాడ సేయఁ బెట్టిన
యడిమాచెలవంబిపడుచునడిగితినను మీ. శ్రీనాథునిచాటుధార.

అప్పస మెవ్వాఁడో యొకఁడు రాత్రి సురతప్రౌఢిఁ దనుఁ దేల్చినన్
వసివాళ్వాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం జూచితే.

పస నెవ్వాఁడో యొకఁడు రాత్రి రతులన్ బల్ గాసిగావించినన్
క్రీడాభిరామము.

లక్ష్యగ్రంథపాఠము

సీ. ఒకచెంప కోఁగా నొసఁగూర్చి దిద్దిన
తురుమునను౦డి క్రొవ్విరులు జాఱ
రాత్రి యెవ్వాఁడో బల్ రతుల గాసి యొనర్ప
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
విఁతవారలఁ జూచి వెస నవ్వినను గప్పు
గలదంతముల కాంత వెలికిఁ దోఁప
చిడిముడి నడచుటఁ జెలరేఁగు గుబ్బల
పైఁదాఁకి యొక్కింత పైఁట జాఱ
చెమటచేఁ దిరునామంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గీలుకొలిపి
రంగపురిరాజవీథిఁ గానంగనయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కులూరఁ వైష్ణవవధూటి శ్రీనాథునిచాటుధార.

క్రీడాభిరామములోని వగు నీ క్రిందిపదములు శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములందు బహుస్థలములఁ గానవచ్చును. 'బాలార్కకిరణసంపర్కంబు' 'వీథీవిటంకంబు' 'పద్దియార్వన్నెపసిండి' 'చెక్కుటద్దములు' 'కోకిలము పంచమశ్రుతిగొనరినట్లు' 'కలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగాన్' 'ఘంటాఘణాత్కారముల్' 'కప్పురభోగివంటకము' 'పెసరుఁబప్పు' (శ్రీనాథునకుఁగంది

పప్పు ప్రియముగా దేమో! పెసరుఁబప్పు నేబహువారములు పేర్కొన్నాఁడు.') 'ఓలగంగము' 'మిసిమింగోఁడు' 'అలవోక' 'కట్టెజ్జ' 'ఉబ్బాఁతలు' 'కలికిచూపులు' 'సప్తపాతాళ విష్టపములు' 'జంగాళము' 'అహల్యాజారుఁడు' 'ఒసపరి మన్మథుండు' 'చక్రవాకులు' 'పాటపాట' 'వల్లువము' 'పటితాళించు' 'కర్ణాటతాటంకిని' 'ద్యావాపృథ్వ్యవకాశముల్' 'దాసనపుఁబువ్వుఁజాయ' 'త్రస్తగులు' 'ప్రేమ సంధుక్షణాగర్భంబు' 'కుసుమంబెట్టు' 'జేపాడి'

మఱియు, నాంధ్రభాషోద్ధారకులగు సి-పి-బ్రౌను దొరగారు, క్రీ 1830, కింకను బూర్వకాలముననే సంకలనము చేసినచాటుధారలలో ''మీనవిలోచనంబులును'' (32 పుట చూచునది) ఇత్యాదిపద్యమును, శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనిదానిఁగా సేకరించిరి. దొరగారికి వేఱొక వీథినాటకము దొరకలేదు. వారు శ్రీనాథునివీథి నాటకములోనిదిగావిని సేకరించిన పయిపద్యము స్పష్టముగాఁ బూర్వోత్తర సందర్భములతో నీ క్రీడాభిరామమున నున్నది.

మఱియు, నిప్పటికెడెనిమిదియేండ్లక్రిందట నేను గుంటూరుమండలమున మోదుకూరను గ్రామమున బల్లెం కనకరాజుగా రని పేరుగల భట్రాజుగారియింటఁ

ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశోధించుటలో హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానపుఁదాళపత్రప్రతి ముఖపత్రములందీ క్రింది వ్రాఁతను జూచితిని.

"కాకుల్లతిరునాళ్లనాడు చెప్పిన శ్రీనాథవీథీనాటకం-
హైమప్రావనితంబబింబకుచహారాభీలభద్రాకృతుల్
కామాంధల్ (66పుటలో సమగ్రపద్యము చూడనగును)

చ. కలసి పెనంగు కాలమున గాజులచప్పుడు గాదు కంటి కిం
పలరఁగఁ జుంబనక్రియకు నడ్డముగా మెడఁద్రాడుగీడు లే
దలుగుఁ లఁబొఱుచుండుగుసుమాస్త్రగృహంబున వారిపూరముల్
వలపులపుట్టినిల్లు విధవల్ జెడనాడిన నోరు పుచ్చదే!

ఈ రెండుపద్యములే కాక నేను చాటుపద్యమణిమంజరి రెండవభాగమునఁ గూర్చినచాటుధారలు ప్రౌఢదేవరాయలసభలో డిండిమ శ్రీనాథ వివాదసందర్భమందలి చాటుధారలు పెక్కులు గూడ నక్కడ దొరకెను. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయలసభలలో బాలా యువతీ ప్రౌఢాలోలలమీఁదఁ జెప్పినపద్యములును నందున్నవి. అవియెల్లననర్ఘరత్నములు! తెనాలితాలూకా మోదుకూర్లిలోను, రేపల్లెతాలూకా పల్లెకోనలోను విద్వాంసులగు భట్టురాజులు పూర్వము వెలసియుండిరి. వారు సేకరించిన తాళపత్రగ్రంథములు మంచివి నిన్న నేఁడు మంటిపాలయినవి. ఈ విషయము స్థలాంతరమున వ్రా[illegible]

యుంటిని. కనకరాజుగారి యింటిలోని పయి తాళపత్ర పుస్తకము "పరీధావినామ సం॥ వైశాఖ శుద్ధ ౬ భాను వారం వరకు బల్లెం అమ్మిరాజు వ్రాసినది."

పయిరెండుపద్యములలో మొదటిది యించుక పాఠభేదముతోఁ గ్రీడాభిరామమునఁ గలదు. రెండవదియు నందుండవలసినది కాఁదగును. క్రీడాభిరామమునఁ బెక్కు గ్రంథపాతములచే నాపద్యము జాఱిపోయియుండవచ్చును. పయి తాటాకు పుస్తకమును వ్రాసిన కాలమగు పరీధావి వత్సరము, డెబ్బది యైదేండ్ల క్రిందటిదిగాక యంత కఱువది యేండ్లకుఁ బూర్వపుఁ బరీధావి యగును.

శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరచరిత్ర ద్విపద ప్రబంధమును రచియించెను. క్రీడాభిరామమున ద్విపద పల్నాటి వీరచరిత్ర ప్రశంసగలదు. మఱియుఁ దత్కథావిశేషవర్ణనము హెచ్చుగాఁగలదు. తన కాకథ ద్వర్ణనముఁజేసి యుండవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు సాతవాహనసప్తశతిని దెలిఁగించె [illegible]నుట కాక్షేపించువారెవ్వరునుండఁగూడదు. 'నూనూఁగు మీసాల నూత్నయావనమున సాతవాహన సప్తశతి నొడివితి' నని కాశీఖండమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. [illegible]నవిద్యాం[illegible]లయదృష్టలోపముచే నా యాంధ్ర

గ్రంథ మీకాలమునఁ గానరాకున్నది. కాని మూలమగు ప్రాకృతగ్రంథము సవ్యాఖ్యముగా ముద్రితమై సమకూరుచున్నది. అందు చతుర్థశతకమున పదునైదవ గాథ యీక్రిందిది:—

ఝఞ్ఝావా ఉత్తణిఏ
ఘరమ్మిరోఊణ ణీసహాణిసణ్ణమ్
దావేఇ అ గఅవఇఅం
విజ్జుజ్జోఓ జలహరాణమ్.

దీనికి సంస్కృతచ్ఛాయయిట్లు:—

ఝఞ్ఝావాతోత్తృణితే
గృహే రుదిత్వా నిస్సహనిషణ్ణామ్
దర్శయతి గతపతికాం
విద్యుదుద్ద్యోతో జలధరాణామ్.

క్రీడాభిరామమున నీ క్రింది పద్యమున్నది.

మ. పటుఝుంఝూపవనోత్తృణాలయములో భద్రంబునన్ బట్టెకం
కటిపై ముచ్చముడిఁగి నిర్భరవియోగగ్లాని శోషిల్లి యె
క్కటి నిద్రించుచు నున్నవాడవనితన్ గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
దటిదుద్ద్యోతము సూపు నట్టనడురే ధారాధరశ్రేణికిన్.

పయిసాతవాహనసప్తశతీగాథ కీపద్యము సరియయిన తెలుగుచేత యని నిరూపించుట కధిక ప్రయత్న మక్కఱలేదు. ఝుంఝూ-వాత-ఉత్తృణితే-గృహే

అనుపదములకు - ఝుంఝూ - పవన - ఉత్తృణ - ఆలయములో - అని తెలుఁగుచేఁత. రుదిత్వా - నిస్సహా - నిషణ్ణామ్ - అను పదములకు 'భద్రంబునన్ - మొదలు, నిద్రించుచున్నన్ - వఱకు శ్రీనాథసంప్రదాయానుగుణమైన విపుల వివరణము - గతపతికాం - వాడ (పాంథ అని పాఠమై యుండును.) వనితన్, గర్జావచః ప్రౌఢిమన్ - శ్రీనాథ రచనా సంప్రదాయానుగుణమైన, యధికగుణసంపాదకమైన యమూలపదమిది. విద్యుదుద్ద్యోతః - తటిదుద్ద్యోతము దర్శయతి - చూపున్ - నట్టనడురే - ఆవశ్యకమయిన గుణసంపాదకమయిన యమూలక పదమిది. జలధరాణామ్ ధారాధరశ్రేణికిన్ - ఝుంఝూ - ఉత్తృణ ఉద్ద్యోత పదములు మక్కికిమక్కిగాఁ గూడఁగలవు. ఇట్లీ తెల్గుపద్యము సాతవాహనసప్తశతీ గాథకుఁ దెలుఁగగుట విస్పష్టమగుచుండఁగా, సాతవాహనసప్తశతిని శ్రీనాథుఁడు తెలిఁగించుట ప్రఖ్యాతమైయుండఁగా, శ్రీనాథుని కాలముననే క్రీడాభిరామరచనము జరగియుండుట (శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయఁడును సమకాలమువారుగాన) సునిశ్చితమైయుండఁగా, శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణరీతి యీపద్యమునఁ బరిస్ఫుటమగుచుండఁగా, క్రీడాభిరామము ప్రేమాభిరామమను సంస్కృత రూపమునకు మక్కికిమక్కిగా

తెలుఁగునఁ బెట్టఁబడిన ప్రతిబింబము గాదనుట (ఈపద్యమునుబట్టికూడ) యంగీకరించి తీఱవలసినదైయుండఁగా, నీపద్యముగాని యీ పద్యముగల గ్రంథముగాని శ్రీనాథ రచితము గాదనువాదమున కాదరువుండునా! నేనీపద్యమునకు మూలము నిప్పుడు సాతవాహనసప్తశతి నుండి యెత్తిచూపితినిగాన యిఁక దీనిని ప్రక్షిప్తపద్యముగాఁ బరిగణించి పరిహరింపవలెననువాదము బయల్పడఁబోవునుగాఁబోలును! వాదమా నీకు వందనము! ఇదివఱకే యిట్టివాద మొకటి పుట్టియున్నది. "ఈగ్రంథముతో శ్రీనాథునకు సంబంధముకలదని యంగీకరింపవలసినదేయనియు శ్రీనాథుఁడు వల్లభరాయనియెడఁ గల స్నేహబాంధవముల కలిమిచే నీగ్రంథరచనమున నాతనికి విశేషముగాఁ దోడ్పడి పెక్కుపద్యములు రచించియిచ్చియుండుననియు, శ్రీనాథవల్లభరాయలయిర్వురగౌరమునకుఁగూడ నీయభిప్రాయము నిర్బాధకమైనదనియును-" 'కవియశోలోభమున వల్లభరాయఁడు విభవమొసఁగి శ్రీనాథునిచే స్వకర్తృకముగాఁ జెప్పించుకొనుట నీచపుఁబనిగాన వల్లభరాయఁడందుకొడఁబడఁడె'ననరాదట! పల్లెగ్రామములలో రైతులిద్దఱు దగవులాడుకొనుచున్నప్పుడు కరణము కాఁపులు మాధ్యస్థ్యముచేసి యిద్దఱకును కష్టనష్టములు

కలుగకుండఁ గుదుర్చు రాజీపద్ధతియా యిక్కడ యోజింపవలసినది! వల్లభరాయఁడుకవియై గ్రంథకర్తయైయున్నపుడు కొన్నిపద్యములయినను శ్రీనాథునిచేఁ జెప్పించుకొనుటనీచవుఁబనికాదు గాఁబోలును! గ్రంథమామూలాగ్రము శ్రీనాథుని పేరిని బట్టి యిచ్చుచున్నదనిగదా నేను జెప్పుచున్నది!

శ్రీనాథుఁ డిట్టి రచన చేయునా?

'క్రీడాభిరామమున' 'సుసరభేత్తు' 'కమతావతారంబు' 'ఈమరి,' 'పూవుంబోఁడులు' 'వ్యామగ్రాహ్యే' త్యాది రచనము లసభ్యములై యున్నవి. మహాకవియగు శ్రీనాథుఁడిట్టి రచనములఁ జేయఁబూను ననుట సంగత మగునా యని సందేహము తోఁచును. ఇంచుక విపులముగా విమర్శించినచో నీ సందేహమునకు స్థానముండదు. సంస్కృతభాషలో భాణములు, ప్రహసనములు, వీధులు కావ్యనాటకాదులకంటెఁ గొంత హెచ్చుగాఁ బచ్చిగాఁ గాముకీకాముక వ్యాపార వర్ణనములతో వెలయుచున్నవన్న విషయము సంస్కృతభాషాపాండిత్యముగల సరసులకుఁ జక్కఁగా నెఱుకకెక్కియుండునదే. బహుప్రాచీనులగు శూద్రక వరరుచీశ్వరదత్త శ్యామిలకాదులును, శ్రీనాథుని సమకాలమువారగు

డిండిమ వామనభట్టబాణాదులును రచించిన భాణములందుఁ బచ్చిపచ్చిగాఁ వర్ణనలు హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. మచ్చునకుఁగొన్నిపద్యము లిచ్చుచున్నాఁడను.

శ్లో. ఆక్షిప్తప్రస్తవస్త్రాం శిథిలితరశనాం ముక్తనీవీం విహస్తాం
హస్తన్యస్యాసగుప్తస్తన వివరవలీమధ్యనాభిప్రదేశామ్
లజ్జాదీనోపవిష్టాం నహినహి విసృజే త్యేవమాక్రన్దమానాం
శయ్యాయామాగోప్య కాన్తాంసురతసముదయస్యాగ్రసస్యంగృహాణ

శూద్రకుని పద్మప్రాభృతకము.

శ్లో. వ్యాక్షేపం కురుతః స్తనౌ న సురతే గాఢోపగూఢస్య తే
రాగఘ్నస్తవ మాసిమాసి సుభగే నైవార్తవ స్యాగమః
రూపశ్రీనవయౌవనోదయరిపుర్గర్భోఽపి నైవాస్తి తే
త్వా మేవం సుగుణాం విహాస్యతి సచేద్రత్యుత్సవం త్యక్ష్యతి

వరరుచియుభయాభిసారిక.

శ్లో. జాత్యన్ధాం సురతేషు దీనవదనా మంతిర్ముఖాభాషిణీం
హ్యాప్తస్యాపి జనస్య శోకజననీం లజ్జాపటే ద్ధావృతామ్
నిర్వ్యాజం స్వయమ ప్యదృష్టజఘనాం స్త్రీరూపబద్ధాంపశుం
కర్తవ్యం ఖలు నైవభోః కులవధూకారాం ప్రవేష్టుం మనః

ఈశ్వరదత్తుని ధూర్తవిట సంవాదము.

శ్లో. ఆలిఙ్గితోఽపి స మయా పరిచుమ్బితోఽపి
శ్రోణ్యర్పితోఽపి కరజైరుపచోదితోఽపి
శిశ్నాశ్మ దార్విన యదా స న మా ముపైతి
శయ్యాఙ్గ మేక ముపగూహ్యతతోఽస్మి సుప్తా.

శ్యామిలకుని పాదతాడితకము.

శ్లో. కళ్యాణాయాస్తు వః కామః కారుణ్యా ద్యస్య వాసవః
ఏకం ప్రయుజ్యామాల్యాయాం పున శ్లేషే సహస్రథా!
డిండిమునియోగానంద ప్రహసనము.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామము గూడ నీ విధముననే యుండియుండును. ప్రేమాభిరామములోని వసఁదగినవి కొన్ని సంస్కృత శ్లోకములు నాకుఁ గానవచ్చినవి. క్రీడాభిరామపద్యములకు మూల ప్రాయములుగా నవి గలవు. ప్రేమాభిరామము ననుసరించిరచించినదగుటచేఁ గ్రీడాభిరామమునఁగూడనట్టిరచనలు చేరి యుండవచ్చును. ఔచితి నెఱింగిన శ్రీనాథ మహాకవి వాని నడఁచిపుచ్చక తెలిఁగించునాయని యాక్షేపించువారీ క్రిందివిషయమును గూడ నారయఁదగుదురు. ఆచార్యదండి ప్రభృతులు గ్రామ్యతాదోషము క్రిందగణించి గర్హించినరచనములు శ్రీనాథునిసర్వగ్రంథములందును గలవు. శ్రీనాథుఁ డాచార్యదండి ప్రభృతుల యనుశాసనము నెఱుఁగనివాఁడుగాఁడు. నిరంకుశుఁడై స్వతంత్రుఁడై యాతఁడట్టి రచనములఁ జేర్చినాఁడు. ఔచిత్యమును బోషించియు ననౌచిత్యమును బరిహరించియు రచించితినని శ్రీనాథుఁడే చెప్పుకొన్న శృంగారనైషధము ప్రథమాశ్వాసమున నూటముప్పదిమూఁడవపద్యము

'యజమానప్రమదావిక స్వరేత్యాదికము' జుగుప్సావహము. గ్రామ్యతా దోష జుష్టము. మూలమున నుండునేకాక! మఱియు ''విద్వజ్జనులు నిన్ను విమయించి వత్తురు'' (షష్ఠాశ్వాసము) ఇత్యాదిపద్యమశ్లీలముగాదా! అనౌచితిని బరిహరించుటలో నది చేరవలదా! ఇఁక హరవిలాసము. దీనిని దొలుత ముద్రించిన సరస్వతీ పత్రికాధిపతులనౌచిత్యభీతిచేఁ గొంత గ్రంథభాగమును ముద్రింపకే విడిచిరి. నేఁటికి నాభాగ మట్లే కలదు. పలువురు విద్వాంసులా శ్రీనాథరచనము పరిహృతమయినందుకు మురపిల్లుచున్నారు. ఎందఱెందరో విద్వాంసులాభాగ మెట్లుండునో యెందేని దొరకునోయనికూడ నన్నడిగిరి. బాహాటముగా దాని నాగ్రంథమున ముద్రించుట భావ్యము గాదు. శ్రీనాథుని నిరంకుశత్వ నిరూపణమునకై దాని నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

హరవిలాసము పంచమాశ్వాసము 57 పద్యము తర్వాత:—

ఇట్లు పరమధూర్తవర్తనంబునం బ్రవర్తిల్లి నయ్యష్టమూ
యిష్టాపూర్తధర్మకర్మాధ్యులగు నమ్మరపతులం రిచ
కట్టిన కాపీనంబు దలంగవైచి ప్రాచీనబర్హికుంభి కుండాదండ సన్నిభంబైన మదనధ్వజ దండంబు నిగుడించి యమ్మహనీయ సాధనంబున నమ్మహీసురోత్తముల యుత్తమాంగంబు....................

......దకదళ లదంచియుఁ జెవులకొడంక లొత్తియు మొగంబులు మొత్తియు ముక్కులు నొక్కియు బరులు ద్రేసియు వీపులు చఱచియుఁ బండ్లు రాల్చియు నరంబులు తాచియు ....త్రికంబులు దాఁకించియు జంఘలు వోడిచియు జానువులు తాటించియు బదలు వఱచియుఁ దోలి తొప్పలం బెట్టి యార్చి యమ్మహాలింగంబు నింగి దాఁకం బెరిగించుటయు నక్షత్రమండలం(బను) ముత్యాల గొడుగు నకుం బసిండికామభంగి నంగీకరింపజేసి సోమార్కమయ మహా సోపానంబుల డిగ్గు వియద్గంగా ప్రవాహంబు నభిషేకం బాపాదించి బ్రహ్మాండ కర్పరం బప్పళింపజేసి నాగ......................

క. సురగరుడ ఖచర విద్యా
ధర కిన్నరసిద్ధసాధ్యదానవముఖ్యుల్
పురహరుఁడు చూచిపట్టిన
యురులింగంబునకు మ్రొక్కి రురుతరభక్తిన్.

సంస్తుతింపఁ దొడంగి రప్పుడు బ్రహ్మ బ్రహ్మలోకంబునకు నిగిడిన యమ్మహాలింగంబునకుం గరకమండలంబు తీర్థంబు వారిధారాసహస్రంబుల నభిషేకం బాపాదించి గంధ పుష్ప ధూప దీప నైవేద్య తాంబూలాద్యుపచారంబుల నుపాసించి యథాపూర్వకంబుగా నిట్లని స్తుతియించె. దండకము- జయజయ శివలింగ జ్యోతిర్మహాలింగ లింగోద్భవ శ్రీమహాలింగ వేదత్రయీలింగ నిర్లింగ సంప.........ద్వ్యక్ష మాలింగ సద్భావలింగస్వభావై...................కాలవ్యవచ్ఛేదరాహిత్య లింగ స్వయంభూమహాలింగ పాతాళలింగ క్రియాలింగ పంచాక్షరీలింగ పంచ ప్రకాశోపదీప్తక్రియాలింగ వారాణసీ క్షేత్ర కేదారవీథీగయా .... శోణాచల వ్యాఘ్రపుర్యాది నానావిధ స్థాన సంసిద్ధలింగ ప్రమాణప్రమేయ ప్రభాలింగ ప్రతిష్ఠా

కళాలింగమూ...................నక్షోణత్రయీ గేహరోహ ప్రభాలేఖ కాన్త్యాతి భిందావపట్టుపక్కరీ నిమ్న టంక్రోడ విష్టంభనిష్కుంప కంపాలతాలంఘితబ్రహ్మరంధ్ర ప్రవచ్చాంద్రసాంద్రామృత స్యందవస్వ .... శూన్యస్వరూపాభిధాలింగ ఖట్వాంగ లింగాహిలింగాభ్ర గంగాసరిల్లింగ సారంగలింగాత్మ భూలింగ ఐంలింగ ఓం లింగ దివ్యాత్మ నానా విరూపాక్షలింగా నమస్తే నమస్తేనమః.

క. అని సంస్తుతించి వెండియు
వనరుహసంభవుఁడు దాను వాగ్భామినియున్
గనకారవిందముల న
ర్చనచేసిరి నీలగళుని సాధనమునకున్
ఇట్లు పూజించి విరించి కరకమలంబులు మొగిడ్చి.

సీ. ఉపహరింపుము త్రిపుర దైత్యధ్వంస
యూర్ధ్వాండకర్పరం బొలియకుండ
బింకంబడంపుము సంకల్పసిద్ధి నీ
కుడువీథి గ్రగ్గొడుపడకయుండ
విరమింపుము జలంధరదైత్యమర్దన
రోమ.......................కుండ
దర్పంబు వదలింపు తరుణేందుశేఖర
యొసని యాకాశభిత్తు లొలియకుండ
తివియు వేగ మహాదేవ ధిక్కరింపు
ముడుపు మహారాజాకంకణ యుడుపు రుద్ర
వాల్పుఖట్వాంగపాణి (వదల్పుమభవ ?)
మహాకారమైన నీదుమహోమహానంబు.

చ. అనిన బ్రసన్నుఁడై శశాంకహాస్యని నవ్వి లలాటనేత్రుఁ డి
ట్టనుభువనంబులెల్ల వినవట్లుగ నోప:మర్షులార! యో
యనిమిషులార! తక్కఁగల.....................
యనుపమ దివ్యలింగమిది యర్చన కర్హము నేఁట నుండియున్.

క. లింగార్చనాపరుండగు
మంగళహృదయునకు నేను మక్కువతోడన్
సాంగత్యముగృపసేయుదు
నంగీకృత..................తోన్.

వ. అని శంభుండు నిఖిల బ్రహ్మాండ సంభార కుక్షింభరి యగు నిజమహాలింగ స్తంభంబు స్తంభింపం జేసె నప్పుడు ముకుళిత హస్తారవిందులై దేవదారు వన దివ్యాశ్రమస్థులగు............బులు జనియించి.........పాహిభూషణుని బహువిధంబుల భక్తివిశేషంబుల భజియించిరి. భోగమోక్షంబులు గాంచిరి.......వనవిహారంబు ....ఫలసిద్ధయగును."

భీమఖండము:—

శా. కాంచీకంకణతారహార కటకగ్రైవేయభూషావళుల్
లంచంబిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ జెంకపూఁదన్ననిన్
బంచాస్త్రోపముఁదారతారకవయన్ బ్రార్థించిలోలోపలన్
బంచారామములందుఁ బల్వెలపురిన్ బ్రౌఢేందుబింబాననల్.

మఱియును:—

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూల దాపటికిరాఁ
జికురబంధములీఁగ జిరుతాఱుఁ

పొన్నపువ్వులఁబోలు పొక్కిళ్లబయలుగాఁ
గట్టనేర్తురు సీర గటిభరమునఁ
దొడువంగ నేర్తురు నిద్రవేలుఁజెవులందు
నవతంసకంబుగా నల్లిపువ్వు
పచరింప నేర్తురు పదియాఱువన్నియ
పసిఁడిపొందంబులఁ బట్టుచేల
పయ్యెదయునిగ్గుఁ (సిగ్గుఁ) బాలిండ్లఁ బ్రాఁక నీరు
తఱచుపూయుదు గోలగందంబుపసుపు
బందికత్తెలు సురతప్రపంచవేళఁ
గంచియలవత లసమాస్త్రఖడ్గలతలు.

ఈ పద్యము కాశీఖండము తృతీయాశ్వాసముననున్నది. శృంగార ప్రసక్తిలేనివాఁడు భగవదారాధనపరుఁడు నగు శివశర్మయను బ్రాహ్మణుఁడు తీర్థయాత్ర సల్పుచు కాంచీనగరము మీఁదుగాఁబోవుట యక్కడి కథాసందర్భము. సంస్కృత కాశీఖండమున మీఁదనుదాహరింపఁబడిన పద్యమునకు మూలములేదు. పయిపద్యమునకుఁ బూర్వోత్తరపద్యములుమాత్రమే యక్కడ సరసములు సంగతములు మూలానుగుణములును; అట్టిచో నమూలకమయిన పై పద్యము నక్కడ శ్రీనాథుఁడ తకరించుట యనుచితము నసంగతమునుగనున్నది. శ్రీనాథుఁడు కాంచీపురమున కరిగెను. అప్పు డాతఁడు చెప్ప కొన్నచాటుపద్యము విడిగా నున్నఁ జెడిపోవునన్న లోభ

ముచే నిందు దూర్చినాఁడనియే నేను దలంచుచున్నాఁడను. సంస్కృతమున లేనిదాని, కథాసందర్భమున కనుచితమైనదాని నీ పద్యమును శ్రీనాథుఁడు చెప్పుటకుఁ గారణ మేమైయుండునో యించుక యోజించువారికి గోచరింపకపోదు.

మఱియుఁ గాశీఖండము సప్తమాశ్వాసమున దక్షాధ్వరధ్వంసకథలో

సీ. శితికంఠునకును నెచ్చెలికాఁడు గాఁడొకో
యటమటీఁడైనయీయక్షభర్త.

ఇత్యాది సీసపద్యముగీతిలో

ఏమిగుడువంగ వచ్చినా ఱీఁడ్లువిడిచి
హరుని వెలివెట్టినట్టి యీయాగమునకుఁ
బంచవదనుని కను జేవురించెనేని
తత్క్షణమునంద తమయాంధ్రతాళ్లుదెగవె.

ఇందు శ్రీనాథుని కవనంపుఁ బెంపు, నిరంకుశత, భావోద్రేకము, దైవాఱుచున్నవి. వీరభద్రుఁడు కుబేరుని, అగ్నిని, చంద్రుని, ఇంద్రుని, తిట్టుచున్నాఁడు. 'ఏమి గుడువంగ వచ్చినా' రనుటలో భుజించుటయను నుచితార్థ మున్నను వేఱొకయశ్లీలార్థమును వ్యక్తమగుచునేయున్నది. 'ఈయాగమునకు'అనుచో నీ ఆగమునకు' అనికూడ భేదమున్నది. 'అల్లారీఆగమూ' అని

నానుడి. 'తమయాంధ్రతాళ్లు తెగవె' ఇట్టి పలుకుములు కులు సాధారణకవుల రచనలలో సాగునవిగావు. ఈపద్యముచదివినప్పుడెల్లఁ శ్రీనాథుఁడు గవి సార్వభౌముఁడై నాకుఁ గన్పట్టుచుండును. 'కుడుచు' ధాతువును భుజించు నర్థమున నీతఁడు ప్రయోగించుటఁ జూపి యిక్కడ నన్నెవ్వరే నాక్షేపింతురు గాఁబోలును! 'ఏమిగుడువంగవచ్చినా' రనుటలో రెండవయర్థమెంత యశ్లీలమైనను నది వీరభద్రుఁడు దక్షాధ్వర ధ్వంసములోఁ జెలరేఁగి తిట్టెడు తిట్టులలో నిక్కడ సొంపునే సంపాదించుచున్నది. అపుడు వీరభద్రుఁడు సభ్యమైన, సరసమైన, హితోక్తు లాడుటయే యస్వారసమగును.

మఱియు హరవిలాసము సప్తమాశ్వాసమున మాయా కిరాతుఁ డర్జునునిఁ దిట్టుటలో

క. మండెడు బలు నారసమున
గుండియ వగులంగనేసి కూల్చితి దీనిక్
వెండి ప్రయోజన మేదీ
రండానుత! దీనిపై శరము నిగుడింపక్.

మఱియు శివరాత్రి మాహాత్మ్యమున:—

గీ. అనుచు విప్రుండు దమకించి యంటుకొనియె!
సమ్మతించియయుండెా నా చంద్రవదన

తూకలాశ్వంబు నసరేపఁ జొచ్చినప్పు
డనుమతింపదె యత్తఱువైనబడబ.

సీ. గీ. ఎట్లు కనుఁ బ్రామివచ్చునో యింటివారి
నెట్లొ (చీకటి నొం) టి మై నింటి కరుగు
నతివ పగలైన మాపైన నతనితోడ
నిచ్చ నొకసారి గావించు నిధువనంబు.

“ యథాయకారాదిపదం రత్యుత్సవనిరూపణే ”
అన్న యాచార్యదండి యనుశాసన మిక్కడ నాఁగ లేదు. బ్రాహ్మణుఁడు భ్రష్టుఁడై చండాల కన్యతో సంగమించు టను జెప్పు సందర్భమున నీయశ్లీల రచనయుండుటలోఁ గొంత యౌచిత్రిగలదే యగునని తలఁచి నిరంకుశుఁడై శ్రీనాథుఁ డిట్టి రచనఁ జేర్చెను. క్రీడాభిరామమందలి రచనలు నిట్టివే. ఆంధ్రకవులలో శ్రీనాథునకుఁ బూర్వ మిట్టి రచనలను జేసినవారు గానరారు. నన్నిచోడఁడు మాత్రము:—

క. స్మరమందిరమ్ము శోభా
కరముగ మెఱుఁగారుపసిఁడి కంబము లనఁగాఁ
గర మొప్పు నగలమూజకుఁ
గరభోరులు వొలుచు మదనకరికరలీలన్.

గీ. అదిమి పట్టినఁ గరులైనఁ జదియునట్టి
కడిఁది బలులగు మగలొత్తి గౌఁగిలింపఁ

గుసుమకోమలు లగుసతుల్ గొసరుచునికి
గనియు నెఱుఁగవె విపరీత కామశక్తి.

అని యించుక హద్దుదాటి కుమారసంభవమున రెండు పద్దెములఁ జెప్పెను.

శ్రీనాథుని శీలము.

సత్ప్రబంధములందుఁ గూడ నిట్టిరచనలను సంకోచింపక నిరంకుశముగాఁ జొప్పించుటకు శ్రీనాథుని శీలమెట్టిదై యుండఁదగునో యించుక యోజించిన గోచరించును. శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును జెప్పు పవిత్ర గ్రంథమున సంస్కృత మూలమునలేని చండాలాంగనా బ్రాహ్మణబ్రువసంభోగసంభారము నంత సంపూర్ణముగా వర్ణించియే తీఱవలెనా? కాశీఖండమున ననుచితముగాఁ గంచి యఱవతల ముచ్చటను బచ్చిగా వర్ణింప వలసినదే? హరవిలాసమున శివలింగోత్పత్తి కథ నంతకంటె సభ్యముగా సాగింపఁదగదా! సత్ప్రబంధములందే లేని జంకుఁ గొంకు లింక రసికులకొఱకే రచితమయిన క్రీడాభిరామమునఁ జూడఁబడునా? అనావశ్యకములయిన పట్టులఁగూడ నిట్టి రచనములను హెచ్చుగాఁ జేర్చుటను జేసియు, సరసమయినశృంగారసందర్భములందింపులుసొంపులు పొంపిరి వోవునట్లును క్షుద్రహృదయులుగూడ రసార్ద్రహృదయు

లగుసట్లును నమృతధారవంటి కవితాధార నలుఁగులు వాఱించుటం జేసియు, జాటుమాటు లేక తనస్వైరవిహారమునుచాటుధారలలోఁ జాటుటం జేసియు, సర్వాంధ్రదేశమునందును, నందును బల్నాట స్థలనిర్దేశ నామనిర్దేశములతోఁగూడనాతని స్త్రీలౌల్యప్రఖ్యాపకములయినకథలు, పద్యములుగడల్కొనియుండుటం జేసియు, అవియెల్లనప్రామాణికములని యడఁగఁద్రొక్కుటకుఁదగిన వ్యతిరేక ప్రమాణములు గానరాకపోవుటం జేసియు, శ్రీనాథ కవీశ్వరునిఁగూర్చి నేను రచియించిన శృంగార శ్రీనాథమున మిక్కిలి జాగ్రత్తతోనే సూక్ష్మముగా నాతని స్త్రీలౌల్యమును సూచించితిని. దానిపై నొకరు పెద్దగా నాక్షేపములఁ బ్రకటించిరి. శ్రీనాథుని స్త్రీలౌల్య ప్రఖ్యాపకములయిన చాటుధారల నా గ్రంథమునఁ బ్రకటింప నయితి గాదయ్యెను. అట్టి పద్యములనందు ప్రకటింపకుండుటయుఁ బెద్దయాక్షేపమే యయ్యెను. ఆపద్యములఁ బ్రకటింపకున్నచో వారి యాక్షేపములకుఁజాలినంత సమాధానము ఘటిల్లదు గావునను బాహాటముగా వానిఁ బ్రకటింపఁ దగదు గావునను, నిప్పటివఱకు నే నా యాక్షేపముల కేమియు సమాధానము చెప్పనయితిని. పండితులు, కావ్యతత్త్వ పరిశోధకులు, ప్రౌఢులు,

నగువారికే పడయఁదగినది గాన యిందాపద్యములఁ బొందించుచున్నాఁడను. నా గ్రంథముపై వెల్లివిరిసిన యాక్షేపముల పెల్లున కిఁక వేఱొక చోటఁ జల్లఁగా సమాధానములు సాగింపఁ గల్గుదును.

క. బూతుంబద్దము లిఁక పైఁ
జేతులు పడఁ కాడ. మనసు చీఁదఱపడఁగా
గోఁత జనింపఁగఁ గూర్చెద
నీతిపరుల్ లోఁజదువుఁడు నిర్లిప్తులుగాన్.

శ్రీనాథుని చాటుధారలు.

ఉ. హాజలజాక్షి! హాకిసలయాధర! హాహరిమధ్య! హాశర
ద్రాజనిభాస్య! హాసురత తంత్రకళానిధి! యెందు వోయితే
రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు ననున్ గికురించి భర్గకం
ఠాజిర కాలకూటఘుటికాచిత మైనయమాసచీకటిన్.

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని చాటుధార యని I కవిలోకచింతామణిని, లక్షణ సార సంగ్రహమునను, బాలబోధచ్ఛందమునను, లక్షణ దీపికను నుదాహృతమై కానవచ్చుచున్నది.

I కవిలోకచింతామణికర్త తాతంభట్టు శ్రీనాథునితర్వాతి 100 ఏండ్లలోనివాఁడు. లక్షణసార సంగ్రహకర్త కూచిమంచితిమ్మకవి. బాలబోధచ్ఛందస్సుకర్త పే రెఱుఁగరాదు. అందు బహు ప్రాచీనములయిన గ్రంథము లుదాహృతము లయ్యెను. అప్పకవికంటెఁ దత్కర్త ప్రాచీనుఁడు గాఁదగును. అది ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ గొంతగలదు. బ్రహ్మశ్రీ-మా-రామకృష్ణకవిగారిదగ్గఱఁ గొంతగలదు. వారు దలఁచుగా నక్కడక్కడ నుదాహరించుచువచ్చిన ప్రాచీన పద్యరత్నము లనేకము లందలివి. రత్నఖనియగు నా గ్రంథమును

మఱియు నీపద్యము మోదుకూరిలో బల్లెం కనక రాజుగారియింటి తాళపత్రపుస్తకమునఁ గూడ శ్రీనాథు నిదిగాఁ గలదు. ఇన్నింటిలో నిట్లుదాహృతమయిన పయి పద్యమును శ్రీనాథేతరు లెవ్వరో సృష్టించిరనుటన్యాయ్య ముగాదు. అంతటియావశ్యకత యెవ్వరికి నుండదు. ఇతరులే సృష్టించి చేర్చిరని నిరూపింపఁగల బలవత్ప్రమాణములు చూపినచో జోహారులు! పై చాటుధారలో 'రాజమహేంద్రవీథి' గలదు. 'కవిరాజు' గలఁడు. శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరమునఁ గొన్నాళ్లుండుట సుప్రసిద్ధము. అక్కడఁ జెప్పిన చాటుధార లింకనుగలవు. నేను ప్రకటించిన చాటుపద్యమణిమంజరి I, II భాగములఁ జూడఁదగును. శ్రీనాథునకు 'కవిరాజు' అని బిరుదు పేరు గలదు. అది 'కవిరాజుకంఠంబు గౌఁగిలించెనుగదా' అని శ్రీనాథునియవసానకాలపద్యమునను "ఘనుఁడైన శ్రీనాథ కవిరాజ రాజు" అని పల్నాటి వీరచరిత్రమునను గలదు.

గూర్చి వేఱుగా నొకవ్యాసము వ్రాయుదును. లక్షణదీపికగూడ నప్పకవికిఁ దర్వాతిదిగాదు. అప్పకవి స్మరించిన లక్షణదీపిక యిది యేని కాఁదగును. ఆనందరంగరాట్ఛందస్సులో రఘునాథీయలక్షణ దీపిక యని కలదు. మఱి కొన్నింట వార్త్తాకవిరఘునాథయ్యగారి లక్షణదీపికయని కలదు. క్రీ 1600 లో నీ రెండు గ్రంథములు వెలసి యుండవచ్చును.

రాజమహేంద్రవరవాస్తవ్యులు నేఁడు నొక కవిరాజు గారుగలరు. మున్నూఱేండ్లకుముందేయిదిలక్షణగ్రంథము లందు శ్రీనాథుని పేరనే యుదాహృతమయ్యెఁగాన వర్త్తమానకవిరాజుల కీపద్యపుముచ్చట వర్త్తిల్లదు. రాజమహేంద్రవర కవిరాజు వేఱొకఁడు ప్రాచీనుఁడుగానరాఁడు. ఈపద్యమునుబట్టి శ్రీనాథుని వర్తనమెట్టిదిగాఁ దెలియన గునో తెలుపుటకు ప్రాజ్ఞులు ప్రమాణము. మఱియుఁ గూచిమంచితిమ్మకవి లక్షణ సారసంగ్రహమున 'రంతు' లను పదము సాధురేఫము గలదనుటకు శ్రీనాథునిచాటు ధారగా నీక్రింది పద్యము నుదాహరించెను.

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముచుం
జంగమవారిపిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణ కైరవ సితాంబుజమత్తచకోర బాల సా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడు వాఁడి చూపులన్.

మఱియు నందే శ్రీనాథునిచాటుధారయని

మత్తేభగామిని వృత్తస్తనంబుల
సెలవంక లేమిట నిలుపువాఁడ

అను చరణ ముదాహరింపఁబడినది. ఈ చరణ ముగల పద్యమెల్ల నాకన్యత్ర చేకూరినది. తనచేతివ్రేలి గోరు విఱిగిపోఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పుకొన్నచాటు విది.

సీ. నీలాలకాజాలఫాలకస్తూరికా
తిలకంబు నేమిట దిద్దువాఁడ
అంగనాలింగ నానంగ సంగరఘర్మ
శీకరం బేమిటఁ జిమ్మువాఁడ
మత్తేభగామినీవృత్తస్తనంబుల
నెలవంక నేమిట నిల్పువాఁడ
భామామణీకచాభరణ శోభితమైన
పాపట నేమిటఁ బాపువాఁడ
ఇందు సఖులను నేఁప్రొద్దుఁ గ్రిందుపఱిచి
కలికి చెంగల్వ రేకుల కాంతిఁ దనరి
..........................అహహా!
పోయెనా గోరు! తనచేతిపోరుమాని.

క్రీ 1830 ప్రాంతములందు 'ఆంధ్రభాషామహా విద్వాంసు' లని 'సర్వజ్ఞు'లని నాఁటి మహావిద్వాంసుల చేతనే కీర్తింపఁబడిన మహనీయులు సి. పి. బ్రౌనుదొర గారు కథావివరణములతో శ్రీ నాథుని చాటుధారలను గొన్నింటిని సేకరించిరి. అందుఁ గొన్ని వివరణములు పద్యములు వారిస్వహస్తాక్షరములతో నున్నవి. వాని నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

శ్రీనాథుని వీధినాటకములోనిదని (ములుపాక) బుచ్చయ్యశాస్త్రి ఒక చరణమే చదివినాఁడట!

పయట కొంగిలుకు గుబ్బలసందిఁ బడి బండి
గురిగింజదండతో సరసమాడ

శ్రీనాథుని వీధినాటకములోని వని యీ క్రింది రెండు పద్యములు నుదాహరింపఁబడినవి.

ఉ. మీనవిలోచనలంబులును మీటిన ఖంగను గుబ్బచన్నులున్
క్రీడాభి 32 పుట చూ.

ఉ. కందుకకేళిసల్పెడు ప్రకారమునన్
క్రీడాభి·26 పుట చూ.

"శ్రీనాథుఁడు శఠకోపజియ్యరుమీఁద చెప్పినది. తన యింటియంచు మఱుగుతావులో జియ్యరు వుండగా అక్కడికి వక స్త్రీవస్తే దానిపనులు వాడుచేసుకున్నట్టు చూచి శ్రీనాథుడు తెల్లవారి చెప్పినది" (ఇది బ్రౌన్‌దొర గారి వాక్యరచన).

ఉ. ఇంగలమంచువచ్చి యడియే నని కొత్తమసాని మ్రొక్కఁగాఁ
గొంగు బిరాల్నఁ బట్టి తిరుకొంగటు దీసి జలారిచెంతనే
వంగఁగఁ బెట్టి యోనిఁ దిరువట్టులఁ గొట్టగఁ జాలుఁ జాలునీ
డెంగులటంచు నిన్ను మఱితిట్టెనుగా శఠకోపజియ్యరూ!

దీనిపోలికను చౌడప్పయొక పద్యము చెప్పెను.

ఉ. గండముదప్పె నంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయి పువ్వుకో
దండునికేళిఁ గూడకయ తద్దయు నిల్చితిఁ గాని యయ్యయో
బండరువారి పాపికిని బైటిపసారమె కాని యందులోఁ
బుండట యొల్లవంకఁ జెడిపోదుఁ గదా విపయింపఁ బోయినన్.

ఉ. జంగమురాలిఁ బట్టి యొకజంగము వంగఁగఁ బెట్టి యోనిలో
లింగముఁ బెట్టి క్రుక్కఁ గుదలించుచు నొక్కొకతాయు తాఁకినన్

లింగ! నమశ్శివాయ! గురులింగ! మహేశ్వర! జంగమయ్య! యా
యంగజభంగ! సాంబగురుఁడా! యనుఁదాఁకినతాఁకుతాఁకునన్.

ఉ. గోష్పదరూపమై మిగులఁ గోమలమై గణుతింపరానిదై
శష్పవిహీనమై నునుపు చాలఁగఁగల్గి ద్రవం బపారమై
పుష్పిణియైన నీభగము పుణ్యమునన్ భుజియింపఁగల్గె వా
స్తోష్పతి కైన నో ద్రవిడసుందరి! నిన్నువచింపశక్యమే?

చ. వడిసెల చేతఁబూని బిగవట్రువ గుబ్బలఁ బైఁట జాఱఁగా
నడుము వడంకఁగాఁ బిఱుదు నాట్యముసల్పఁగఁ గొప్పువీడఁగా
దుడదుడ మంచెయెక్కి నొకదొడ్డమిటారపుఁగమ్మకూఁతురున్
దొడదొడమంచమెక్కి నొక దొడ్డమిటారపు రెడ్డికూఁతురున్.

శా. అక్షయ్యంబగు సాంపరాయని తెలుంగాధీశ కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయురా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభి కుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

ఈ కడపటిపద్యము శ్రీనాథుఁడు తెలుంగురాయని దర్శించినప్పుడు చెప్పిన పద్యముగా సర్వాంధ్రదేశమందును వాడుకగలదు. శ్రీనాథుని గ్రంథములలో నీపద్యమునుబోలు పద్యములు పెక్కులు 'క్ష' ప్రాసముగలవి రచనాసామ్యముగలవి గలవు. శ్రీనాథుఁ డవసానకాలపద్యమున "రంభఁ గూడెఁ దెలుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తూరికేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు"నని చెప్పుకొనెను. ఇట్లీపద్యము శ్రీనాథకృతమే యగుట నిరూపితమగు

చున్నది. ఈపద్యమునుబట్టి శ్రీనాథునివర్తన మెట్టిదిగాఁ దలఁపవలెనో తెలుపుటకు సహృదయులు ప్రమాణము. శృంగారశ్రీనాథములో నీ పద్యమునుగూర్చి కొంతవివృతి వ్రాసితిని. దానిపైఁ గొన్ని యాక్షేపములు వెల్వడెను. నిస్సారములు నిరర్థకములును నగు నాయాక్షేపముల ననువదించి సమాధానము చెప్పుట కిప్పుడు పూనుకొనను.

'హా జలజాక్షి' త్యాది పద్యమును రాజమహేంద్రవరమున శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదాని నింతకుముం దుదాహరించితినిగదా! మఱియు శాస్త్రార్థైకప్రవణులగు తర్కవిద్వాంసులు తన్నును దనవిషయలౌల్యమును నుద్దేశించి యాసడింపఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదని యీక్రింది పద్యము సర్వాంధ్రదేశమునను వ్యాప్తిగన్నది:—

శా. హంసీయానకుఁ గామికి*న్నధమగోమాళుల్ నభఃపుష్పముల్
సంసారద్రుమమూలపల్లవగుళుచ్ఛం బైనయచ్చోట వి
ద్వాంసుల్ రాజమహేంద్రపట్టణమునన్ ధర్మాసనంబుండి ప్ర
ధ్వంసాభావము ప్రాగభావమనుచున్ దర్కింతు రెల్లప్పుడున్.

ఈ ముదుకపరిహాసమునకుఁ దార్కికులు నాఁటికి నేఁటికిని దలలు వంప వలసినదేకదా! మహావిద్వాం

*ఈసంధి శ్రీనాథప్రయుక్తమే. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునఁ జూడఁదగును. 'కయ్యాధము' అన్నియేనికవి ప్రయోగము గావచ్చును.

నుఁడయ్యె శ్రీనాథుఁ డిట్టి స్త్రీలౌల్యమునఁ జెడ్డాఁ డని రాజమహేంద్రవరమున సోమయాజులు నిరసింపఁగా శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనట.

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనున్ బురందర పురారామద్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతాకుడుంగ సుఖసుప్త ప్రాప్త రంభా భగ
ప్రతిగోమాంకుర పాటన క్రమకళాపాండిత్య శౌండీర్యమున్.

ఆయాక్షేపమును నీసమాధానమును వివేకులు విమర్శించి చూచినచో నిది శ్రీనాథుఁడే చెప్పఁదగిన పద్యమని తప్పకతోఁచును. ఈపద్యముతోఁ రచనాసామ్యముగల పద్యము తిక్కనది గలదు.

*చ. ఉలిమిడిచెక్కయున్ మిగులనుక్కయుఁ జప్పనిరొట్టెముక్కయున్
మలినపుగుడ్డలున్ నులుకమంచపుఁగుక్కియుఁ జీకటిల్లునుం
దలఁచినఁగోఁత వచ్చు నొకనాఁటిసుఖం బొకయేఁటిదుఃఖ మీ
పలివెల వారకాంతల యుపస్థలకుం బదివేల దండముల్!

ఈ పద్యము స్త్రీవ్యాధిగ్రస్తుఁడై పలివెల వేశ్యలనుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదిగా బహుస్థలములందు వినఁబడుచున్నది. పలివెల శ్రీనాథునినాఁట వారకాంతలకుఁ బ్రఖ్యాతిగన్నది. భీమఖండమున

* బహుస్థలముల నిది శ్రీనాథకృతిముగా నాకు వినవచ్చెను. శ్రీ దీ. పిచ్చయశాస్త్రిగారు చాటుపద్యరత్నాకరమున శ్రీనాథకృతముగాఁ జేర్చిరి. శ్రీ. బం. తమ్మయ్యగారు పగటి భాగవతపు వేషగాఁడు చెప్పినదిగాఁ దాము విన్నట్టు వ్రాసిరి. ఏమో!

శా. కాంచీమౌక్తిక[redacted]హార కటకగ్రైవేయ భూషావళుల్
లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెండపూఁడన్ననిన్
బంచాస్త్రోపమఁ దారతారకవయన్ బ్రార్థించి లోలోపలన్
బంచారామములందుఁ బల్వెలపురిన్ బ్రౌఢేందు బింబాననల్.

అని పద్యముగలదు.

సీ. నగముఁబోలెడుమేను నగముచేసెనుగదా
భగము కాదది మహాభగముగాని,

ఇత్యాది సీసపద్యమును నర్సారావుపేటలో నొక విద్వాంసులు శ్రీనాథుఁడు స్త్రీవ్యాధి గ్రస్తుఁడై చెప్పినది యని చదువ వింటిని.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటరాజధానియగు విద్యానగరమున కరిగినప్పుడు చెప్పిన పద్య మిది సుప్రసిద్ధము:

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోకసుట్టితి మహాకూర్పాసమున్ దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లాయంబలిఁ ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిన్
దల్లీ! కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

*విశ్వస్తవడ్డింపు రుచింపలేదు

ఇప్పటికిఁ బదునైదేండ్లకుఁ బూర్వము శ్రీజయంతి రామయ్య పంతులుగారు మద్రాసులో ప్రసిడెన్సీ మేజస్ట్రేటుగా నుండఁగా వారియింటికి విద్యావయోవృద్ధులు ప్రామాణికవిద్వాంసులు బ్రహ్మశ్రీ రామదుగు రామకృష్ణ

శాస్త్రులుగారు విచ్చేసిరి. వారు శ్రీనాథుని పల్నాటి చాటుధారల నాకుఁ జదివి చెప్పిరి. అప్పుడు నే నీక్రింది పద్యములఁ గొన్నింటి వ్రాసికొంటిని. చాటుపద్య మణి మంజరిలోఁ బ్రకటించితిని. అంతకుఁబూర్వ మీపద్యము లెక్కడను బ్రకటితములు గాలేదు.

ఉ. అంగడియూర లేదు; వరియన్నము లేదు; శుచిత్వ మేమి లే,
దంగన లింపులేరు, ప్రియమైన వనంబులు లేవు, నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడు కృపాపరు లెవ్వరు లేరు, దాత లె
న్నంగను సున్న, గాన పలినాటికి మాటికిఁ బోవ నేటికిన్.

క. గుడిమీఁదిబ్రోఁతితోడను
గుడిలోపలినంబివారికోడలితోడన్
నడివీథిలంజెతోడను
నడిగొప్పులహోరుగాలి నడిగతిననుమీ.

ఈ పైపద్యమునకుఁ గథాసందర్భము లున్నవి. శ్రీనాథుఁ డొకనాఁటిరాత్రి యాయూర ననుభవించిన కష్టసుఖముల నీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. అడిగొప్పు లలో నేఁటికిని దఱచుగా హోరుగాలి వీచుచుండునట!

క. తేలా కాయెను బోనము
పాలాయెను మంచినీళ్లు, పడియుండుటకున్
నేలా కఱవాయె నిసీ!
కాలినగురజాల విష్టకామేశశివా!

గురజాలలో శ్రీనాథుని కొకనాఁటిరాత్రి తిండి దొరకలేదు. తేలుగుట్టెను. మంచినీళ్లును గఱవయ్యెను. నిద్రించుటకుఁ దిన్ననిచోటయినను గుదురలేదు. తేలు గుట్టిన బాధతీఱుటకై నమలిమ్రింగిన మందా కే యాహార మయ్యెను: ఎవరో కవితాభిమానులగు కాపులు తెచ్చి యిచ్చినపాలే మంచినీ ళ్లయ్యెను.

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

ఉ. దోసెఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కిడి మంచయదూడరేణముల్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలుం దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రాసెఁడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

దీని వివృతిని చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁజూడఁ దగును.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు నాగులేటినీళ్లు నాపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు పల్లెనాటిసీమపల్లెటూళ్లు.

ఇట్టి వింకను పెక్కు లున్నవి. మఱియు మొరస రాజ్యమునుగూర్చి చెప్పినపద్యములు గొన్నియున్నవి. చాటు ... II లో చూచునది. కడిదిపురమునుగూర్చి చెప్పినవి:—

క. ముదివిటులు విధవలం జెలు
పదకవితలు మాలుబాసబాపనవారల్
చదువని పండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయు ముక్కుముంగఱయుఁ జెంపలగంధముఁ జుక్కబొట్టు మం
జీరఝణంఝణాగమముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారము జాలుకొప్పును గయాళితనంబునుగాని లోన శృం
గార మొకింత లేదనుట గంటిని యూపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగి చెప్పినవి:—

చ. పసగలముద్దుమోవి బిగివట్రువగుబ్బలు మందహాసముల్
నొసటవిభూతిరేఖయు పునుంగునతావి మిటారిచూపులున్
రసికులు మేలుమేలు భళిరాయని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడి సలాకవంటి యొక బల్జెవధూటినిఁ గంటి వేడుకన్.

ఉ. ....బో
చేస్తిమి లేస్తి మా మెకుడి చేతికి దండమటుండ నిమ్మయా
విస్తఁపుట్టినట్టి పలువిత్తుల ఱంకుల రాచవీటిలో
వస్తును బస్తునాయెఁ గవితార్థుల కక్కడఁ గూడుగల్గునా?

ఇట్టు పెక్కుదేశములఁ గూర్చి శ్రీనాథుఁడు పద్యములఁ జెప్పెను. వానినెల్లఁ జాటుపద్యమణిమంజరులలోఁ జేర్చితిని. అందుఁ జేరని దిందొక్కటి:—కడపమండల [illegible]ండవలి 'కుందుగడ్డ'ను గూర్చి చెప్పినది.

గీ. మందరాద్రిసములు మానవు లందఱు
చందమామకూన లిందుముఖులు
కందులేని మౌక్తికంబులు జొన్నలు
కుందనంపుబెడ్డ కుందుగడ్డ.

మఱియు శ్రీనాథుఁడు నానాజాతివనితలఁ గూర్చి చెప్పిన పద్యములు గొన్ని:—

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతిఁ దోఁప దుకాణముమీఁదనున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దమలపాకుల బేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి శంకరునివంటి మహాత్ముఁడు లింగరూపమై
కులికెడుదాని గబ్బిచనుగుబ్బలసందున నాట్యమాడఁగన్.

ఉ. వీసపుముక్కునత్తు నరవీసపుమంగళసూత్ర మమ్మినన్
గాసునురాని కమ్మ లరికాసును రానివి పచ్చఁబూసలున్
మాసినచీరఁ గట్టియవమానమెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కాసలనాటివారి కనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

సీ. హరినీలముల కప్పు లణగించునుకొప్పు
విడఁబువ్వుదండ దా పీడఁ బాఱ,
కోటిచందురుడాలు గీటసేయఁగఁ జాలు
మొగముకుంకుమచుక్క సొగసుగులుక
నలజక్కవల టెక్కు లణఁగఁ ద్రొక్కఁగనిక్కు
పాలిండ్లపై నాఁచు పైఁట జాఱ
నిసుకతిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు బెళుకుఁజేర.

చిగురుకెమ్మోవి పగడంపు జిగియు మెఱయ
మాటలాడఁగ గనుదోయి తేట లమర
చెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగి భామ.

సీ. విడినకొప్పునఁ జాజి విరులొప్పఁగా ప్రవాల
చుట్టుకుంకుమచుక్క బొట్టు చెదర
చక్కఁగాఁ బటువారు సందెదుకుచ్చెళ్ళు
చెలఁగు మెట్టియలపైఁ జిందులాడ
కొదమగుబ్బలఁ బైఁట కొంగు సయ్యనజాఱ
ముక్కున త్తొకవింత ముద్దుగుల్క
మొలగంట లిమ్మగు మ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లురనగ.

పొసఁగుకర్పూరవీడ్యము ల్పొందుపఱచి
యనుఁగుఁజేడెలతో ముచ్చటాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపైకెక్కి హర్షమునను
వచ్చెంగలకంఠి వేపారిమచ్చెకంటి.

సీ. జిలుఁగైనచెంగావి జిగిమీఱుకుచ్చెళ్ళు
చిన్నిమెట్టెలమీఁదఁ జిందులాడ
నీటైనరత్నాల తాటంకముల కాంతి
కులుకుగుబ్బలమీఁద గునిసియాడ
గురుతైనయుపరంజి గొప్పముత్తెపునత్తు
మోవిపైనొకవింత ముద్దుగుల్క
[illegible]నముత్యాలహారముల్ మేలిమై
మెఱుఁగుఁజెక్కులతోడ మేలమాడ

గంధకస్తూరినాసవల్ గమ్మనంగ
అలరువిలుకానిచేతి పూవమ్మనంగ
కాళ్లనందెలు గలుగల్లుగల్లనంగ
సొగసుగుల్కంగ వేపారిసుదతి వచ్చె.

సీ. మీఁగాళ్లజీరాడ మేలైనసగకుతోఁ
దీరుగా మడిచీర దీర్చిగట్టి
బిగువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగ ల్దళుకొత్త
నోరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి
వలపుల కొకవింత గలుగ బాగొప్పఁగా
కురులునున్నగదువ్వి కొప్పువెట్టి
నెలవంక నామంబు సలలితంబుగనుంచి
తిరుచూర్ణమామీఁద తీర్పుచేసి

యోరచూపుల విటులఁ దానూరడించి
గిల్కుమెట్టెల రవరవల్గుల్కరింప
చికిలిచేసినతామ్రంపుఁజెంబుపూని
వీథినేతెంచె సాతాని వెలఁది యొకతె.

ఉ. వాసనగల్గుమేను నిడువాలుకనుంగవ గబ్బిగుబ్బలున్
కేసరిమధ్యముక్ మదనకేళికి నింపగు బాహుమూలవి
న్యాసము గల్గినట్టి యెలనాఁగను భోగముదానిజేయ కా
దాసరిదానిజేసిన విధాతను నేమనవచ్చునీశ్వరా.

సీ. పాలుపొందఁగ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తు చెమట కుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బూదండ జోపినకీల్గొప్పు
జాఱఁగానొకచేత సరుదుకొనఁగ

బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిరుసుపయ్యెద చెంగు
దిగజాఱి శివసూత్రమగపడఁగ
ముక్కునహురుమంజి ముత్యాలముంగర
కమ్రవాతెఱమీఁద గంతులిడఁగ
కౌనుజవ్వాడ మెట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మయనఁగ
మెల్లమెల్లన సింహాద్రిమీఁది కేఁగె
కన్నెపూఁబోఁడి యగసాలివన్నెలాఁడి.

ఉ. వాలుగుకన్నుదోయి బిగువట్రువగుబ్బలుం గారుచీకటిం
జాలహసించు కొప్పు జిగి సారస మున్నగు మోముగల్గునా
బాలికఁ గూలికమ్మ కొన బట్టలు నేసెడివానికిచ్చె హా
సాలెత గాదురా కుసుమసాయక పట్టపుదంతి యింతియే.

ఉ. కుమ్మరివారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మయా
వమ్మదరిన్ గసామలినవస్త్రము చుంగులు జాఱఁగట్టి తా
కమ్మని మ్రోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండములం గజాస్త్రి పా
తమ్మనఁ బ్రోవుదీసె విటతండముగుండియ లావిచ్చఁగన్.

సీ. తళుకుతళుక్కనుకాంతి బెళుకుకెంపులముంగ
రందమై కెమ్మోవి యందుఁగుల్క
ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుకాయ కొమరుమిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడువెల్వపుగబ్బి
గుబ్బలురంబున నిబ్బరింప
రాజహంసవిలాస రాజితంబగుయాన
ముందుమెట్టెలు రెండు సందడింప.

సరసదృక్కుల విటులను గరఁగ జూచి
పొందికైనట్టి మోమున భూతిరేఖ
రాజకళనొప్ప నద్దఁకిరాజవీథిఁ
బొలిచె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ.

సీ. మకరధ్వజునికొంప నొకచెంప గనుపింపఁ
జీర గట్టినదయా చిగురుఁబోఁడి
యుభయకక్షములందు నురుదీర్ఘతరములౌ
నెఱులు పెంచినదయా నీలవేణి
పసపువాసన గ్రమ్మఁ బైఁటచేలము లెస్స
ముసుకుపెట్టినదయా ముద్దుగుమ్మ
పూర్ణచంద్రునిబోలి పొసగ సిందూరంపు
బొట్టుపెట్టినదయా పొలతినుదుట
ఎమ్మె మీఱంగ నిత్తడిసొమ్ము లలర
నోరచూపులుగుల్క సింగారమొల్క
కల్కియే తెంచె మరునిరాచిల్క యనగ
వలపులకుపేటి యొకయొడ్డెకులవధూటి.

క. నిబ్బరపుఁగలికి చూపులు
జబ్బించుకలేని పిఱుఁదు సన్నపునడుమున్
మబ్బుకురు లుబ్బుకుచములు
బిబ్బిలకుఁగాక కలవె పృథివీస్థలిపై.

శా. పొచ్చెంబింతయులేక హంసనడతో బొల్పొందురేనవ్వుతో
పచ్చల్దాపినకుల్కు ముంగరరుచిన్ బాగైనకెమ్మోవితో
నచ్చంబైనమునుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే చెప్పుచున్
వచ్చెన్ బో కుచకుంభముల్గదలఁగా వామాక్షి దా నీళ్లకున్.

ఉ. దుష్పరివారశూన్యగతితో మెఱుఁగై పరసోచితోల్లస
త్పుష్పశరాసనక్రియకుఁ బొల్పెసలారి మనోహరంబునౌ
పుష్పసుగంధ్యనంగగృహపుణ్యమునన్ భుజియింపగల్గె వా
స్తోష్పతి కన్నియున్న పరితూఁగినవే యొకశోభనంబులోన్.

క. ఆకదురునఁ బికరవమున్
ఆకదురున భృంగరవము నాత్మరవంబున్
ఏకీకృతముగ నేసు ల
నేసులువిన వడికెముదిర యేసలముదిరా!

ఉ. గుబ్బలగుమ్మ లేఁజిగురుఁగొమ్మ సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారిచూపులది కాఁపుది దానికి నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు నిన్ననరాదుగోరి దా
నబ్బ! పయోజగర్భ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిన్.

శా. దాయాదుల్వలె గుబ్బచన్నులొఱయన్ ధావళ్యనేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతమ్మునన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారి చంద్రముఖి విశ్వేశార్చనావేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుళల వ్యాపారపారీణతన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునం దుఱిమి ముందుగఁ గొనసియాడచుండఁగా
జెవ్వనఁ జంగసాఁచి యొకచేతను గోఁకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁబాడుచు నాథుజూచుచున్
సువ్వియసువ్వియంచు నొకసుందరి బియ్యముదంచెముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగిన పూవింటిదొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురిసోఁగ బొట్టుదీర్చి
చకచకలీను తారకలరేకలువోలెఁ
గొలుకులు వెదలఁ గజ్జలముదీర్చి

పొడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడమునీరెండనా
రంగుచందుర కావిరైక దొడిగి
పిఱుఁదుపొక్కిలియను మెఱకపల్లముఁగప్పఁ
బాలవెల్లువవంటి చెలఁగట్టి
అంచకొదమల గమి బెదరించుపోల్కి
నందెచప్పుళ్లు ఘల్లుఘల్లనుచు మొఱయ
నడుము జవజవలాడఁ గిల్జడ ఘటించి
వచ్చెముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

సీ. తాటంకయుగ ధగద్ధగితకాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై చిరువారఁ
నిటలేందు హరినీలకుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తిక ప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణ క్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమారు తాతిపైఁ బరిఢవిల్ల
ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుళలతఁ జక్కనిమోహనాంగి
పాటఁబాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండువయ్యె.

ఉ. కూటమినొక్కనాటికిఁ ద్రికోణసహస్రములం బగల్చునీ
ఘాటికిఁ జల్లడంబులును దారుణగోణము లంచుగోచులున్
కాటులు నోర్వఁగాఁగలవె! చాలును నీదువిజృంభణం బయో
యేటికి లేవఁబాఱితివి యూసరిప్రొద్దుకడం బ్రజాపతీ.

ఉ. మాపటికొండసీటికసుమాలపుఁ దొత్తులఁజూచి యేల యు
త్థాపనశక్తిమాలెదవు దబ్బఱశిశ్నమ! వారిసామన
శ్చాపగృహాంతరాళతల జాగ్రదుదగ్రనిరర్గళవ్రణో
ద్దీపితకాలకూట విషదిగ్ధశరీరుల మున్నెఱుంగవే!

చం. సడిగల వంటగుంటకులసంభవ వేంకటభట్లయింటిలో
వడుగని చేరవత్తురట వచ్చిన బ్రాహ్మల కేమిపెట్టునో
పిడుకలఁ బెట్టునో మఱియుఁ బీటలబెట్టునొ తాళ్ళఁ బెట్టునో
తడఁబడలేవఁ ద్రోలి తనవద్దొకటడ్డము బెట్టికొట్టునో?

ఇప్పుడు నేనిక్కడ నుదాహరించినవిగాక యింకను బెక్కుపద్యములు నానాజాతి స్త్రీస్వభావాది వర్ణనములు గలవి శ్రీనాథకృతములుగా వినవచ్చుచున్నవి. ఇందు నేనుదాహరించినవానిలో నేవేని కొన్నిగాని యింకను నట్లు వినవచ్చువానిలోఁ గొన్నిగాని నిజముగా శ్రీనాథకృతములు గాకయుఁబోవచ్చును. ఇట్లనుటకు సాధకము నీ క్రిందివిషయమును బెక్కేండ్లకుమునుపే చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ బ్రకటించితిని.

ఉ. చూడఁగనల్పుగాని పరిశోభిత దివ్యకురంగనాథ మే
జాడను? రాజయోగ్యమగుజవ్వని నల్లనిమేనిసంచు తో
డాడఁగ రాదుగా! రతికహాస్యమెఱింగినఁ జిత్తసంభవ
క్రీడలఁ దేరిచూడవలె గేదగిగంగి విచిత్రవైఖరుల్.

ఉ. భూతలమందు ఘాతకు సభాజ్యతఁ గల్గెను రంటమూటి భా
గోతులబుచ్చిగాని కొక కొంచె ప్రసంగగృహంబు సేయుమీ

భీతకురంగనేత్రయగు పెండెలనాగికి మర్మజాతసం
ఘాతము లుంచినందుకును గంగిని నల్పొనరించినందుకున్.

అను పద్యములు శ్రీనాథకృతములుగాఁ వినఁబడుచున్నవి. కాని యీ పద్యములు తురగా రామకవి గ్రామణివని. యీ క్రిందిపద్యము నిరూపించుచున్నది.

ఉ. పెండెలనాగి కొప్పుపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండల నుండు రామకవికుంజరు హస్తము క్రిందు సేసె హా
పండక బంటుపల్లి; యదిపండిన నీకసుమాలధారుణీ
మండలనాథుఁబోలు నొకమానవమాత్రుని వేఁడఁబోవునే!

మఱియు

ఉ. రాతిరి నేను పస్తు హయరత్నము పస్తు కవీంద్రగాయక
వ్రాతము పస్తు........................

ఇత్యాదిపద్యమునుగూడఁ గొందఱు శ్రీనాథకృతమందురుగాని యదియు రామకవికృతమేయని పలువుర పారంపర్యపు వినుకలి. ప్రతికూల ప్రమాణములుగలవానినిట్టివానిని విడనాడవచ్చును. కాని శ్రీనాథునివిగా వినఁబడుచున్న చాటుధారల నన్నింటిని శ్రీనాథశత్రువులెవ్వరో కల్పించినారనువారి స్వకల్పితపువాదమునను నేను సంభావింపఁజాలను.

మఱియు " ఎట్టిజారుఁడయినను దనదుశ్చారిత్రమును దానే ప్రకటించుకొనుచుఁ బద్యముల వ్రాయునా?

కావున శ్రీనాథుఁడు జారుఁడను నపవాద మాతనికాలము
లోలేక యాతని యనంతరము చాలఁగాలమునకుఁ బుట్టి
యుండునని తలఁపవలసియున్నది'' అని యొకయాక్షేప
ముగలదు. . ఈ యాక్షేపమునకు లోకజ్ఞత చక్కఁగా
సమాధానము నొసఁగఁగలదు. లోకమున విషయవాస
నల జయింపగలవారేకాలముననఁగాని యసాధారణ
ముగా నుందురు. లౌకికవిషయసముల్లాసముతో
నుండువారికి భోగవాంఛలు పొంగారుచుండును. అయిన
ను సర్వసౌభాగ్యములు గల్గియుండియు నందందుఁ గొంద
ఱు సువిరక్తులై!, నిర్వికారులై. వీరవ్రతులై, వెలయుచుం
దురు. సాధారణముగా ననేకులు స్వాంతము జజ్జువాఱు
చున్నను లోకనిందకువెఱచియు, సంఘమర్యాదకు
జంకియు, నింకనుబలుబాధలకు భయపడియు సద్వర్తన
మును సాగించుకొనుచుందురు. అట్లు వారు పవిత్ర వర్త
నమును బడయుటగూడ నిజముగా భగవదనుగ్రహాయ
త్తమే. సన్నివేశములు స్వాధీనములై దుష్ప్రవర్తనము
నకుఁ ద్రోవలొసఁగుచున్నను, జిత్తము చిదుకుచున్నను,
జిత్రముగా నపాయములకందకపవిత్రవర్తనమునే పడ
యఁ గల్గుచుంటభగవదనుగ్రహాయత్తమే కాదా!
రహస్యముగాఁ దమవర్తన మెంతేని క్రుళ్లువాటి దుర్గంధిల

మై రోఁతగొల్పుచున్నను గొందఱు బాహిరముగాఁ బరి
శుద్ధులువోలె శిష్టతను నటించుచు శ్రీరంగనీతు లాడు
చుందురు. లోనెల్ల నపవిత్రతతోనిండియుఁబయికిఁ బరమ
వేదాంతములు పలుకుచుఁ గాషాయములఁ దాల్చి
సన్న్యాసివేషములతోఁ గొందఱు పయోముఖ విషకుంభ
ములు వోలె లోకమును మోసగించుచుందురు. తా రతి
సచ్చరిత్రులయ్యును కొందఱు పయికి దుశ్చరిత్రులువోలెఁ
దోఁచునట్లు ప్రవర్తించుచుందురు. తమ సచ్చరిత్రభంగ
మును జాటుసేయక సంతాపముతో వెల్లడించుకొనుచుఁ
గొందఱు కుందుచుందురు. తమ తప్పిదములను దప్పిదము
లఁగాఁ గూడఁదలఁపకకొందఱుకొండాడుకొనుచుందురు.
తప్పిదముల బలములుఁగూడఁ గాలభేదములబట్టి తార్మా
రగుచుండును. ఒకకాలమునఁ బ్రబలముగాఁ దలఁపఁబడు
తప్పిదము కాలాంతరమున దుర్బలముగాను, ఒప్పిదము
గాను గూడఁ దలఁపఁబడుటయుఁ గలదు. లోకమింత వింత
తీరులుగలది.

శ్రీనాథుఁడు సుఖదుఃఖములను, లాభనష్టములను,
మానావమానములను, తనకుఁ దటస్థించినవానిని జాటు
సేయక చాటిచెప్పుకొనుస్వభావము గలవాఁడు. తన
గృహచ్ఛిద్రములను, దేశాటన క్లేశములను, దారిద్ర్య

మును, వానివలని యవమానములను నాతఁడు కల కాలము దెలియఁదగునట్లు కవితలో వెలయఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. నేల పన్నునీయఁజాలకపోఁగా రాచవారు నగరివాకిట నిలఁబెట్టి భుజముపై నల్లగుండుమోపుటను చేతులకు వెదురుగొడియ వేయుటను, కాళ్లకు నిగళయుగళము దగిలించుటను ఎదురెండలో నూరివీథులఁ ద్రిప్పుటను, అవమానములని యడఁచి పుచ్చక చాటి చెప్పుకొన్న జగజెట్టికి, శ్రీనాథునకీకఁ దనవలచి వర్తించినశృంగార వర్తనమునుగూర్చియా సిగ్గుపాటు! అతఁడు దానినొక ప్రాభవవిశేషముగానే పరిగణించెను. అతఁడే కాదు; అతనినాదరించిన యాకాలపు మంత్రులుగూడ, నట్లే పరిగణించిరి. కాకున్నచో భీమఖండమునఁ "గాంచీమార్త్తికతారహా" రేత్యాదిపద్యమును రచించుటయెట్లు?

కవులు గొంద ఱిట్టివారు గలరు.

కవికులతిలకమగు కాళిదాసునిఁ గూర్చియు నిటువంటి ప్రతీతి గలదు.

శ్లో. ధన్యాం విలాసినీం మన్యే కాళిదాసో యదేతయా
నిబద్ధ స్స్వగుణై రేవ శకుంత ఇవ పంజరే.

ఇత్యాదిశ్లోకములు తజ్జ్ఞాపకములు గలవు. మేఘదూతమున నాతఁడు:—

"జ్ఞాతాస్వాదో వివృతజఘనాం కోవిహాతుం సమర్థః"

అని తన యాస్వాదజ్ఞతను జాటుకొన్నాఁడు.

కవిశేఖరుఁడగు రాజశేఖరుఁడు:—

శ్లో. కర్ణాటీదశనాంకిత శ్శితమహారాష్ట్రీ కటాక్షాహతః
ప్రౌఢాన్ధ్రీకుచగుమ్భితః ప్రణయినీభ్రూభంగవిత్రాసితః;
లాటీ బాహువివేష్టితశ్చ మలయస్త్రీతర్జనీతర్జిత
స్సోయం సంప్రతి రాజశేఖరకవి ర్వారాణసీం వాఞ్ఛతి.

అని తన నానాదేశవిలాసినీభోగానుభూతిని వెల్లడించుకొన్నాఁడు.

ప్రచండపండితకవియగు జగన్నాథ పండితరాయఁడు:—

శ్లో. యవనీ నవనీతకోమలాంగీ
శయనీయం మమ యాతి చేత్కదాచిత్
అవనీతల మేవ సాధు మన్యే
న వనీ మాఘవనీ వినోదహేతుః.

అని తనయవనీప్రియత్వపు ముచ్చటఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. భామినీవిలాసము తత్ప్రియతాజ్ఞాపకముగా రచితమయ్యెనని యైతిహ్యమున్నది. కాశీపట్టణమున విద్వాంసులీపండితరాయని బహిష్కరించిరట!

ఇట్టివా రింకను గలరు; వీరు సంస్కృతకవులు; తెలుఁగుఁగవీశ్వరులు నిట్టివారున్నారు. ధూర్జటికవి కాళహస్తీశ్వర శతకమునందు "సంతోషించితిఁ జాలుఁజాలు రతిరాజ ద్వారసౌఖ్యంబులన్" అని తనిసి విసివినాఁడు.

ఈతనికవితామాధుర్యమునకు మెచ్చి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారొసఁగిన సమస్యయు నేకవియో చేసిన పూరణమును సుప్రఖ్యాతములు.

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ; హా తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటంజుమీ!

ఈధూర్జటి మనుమఁడగు కృష్ణరాయవిజయప్రబంధకర్తయునగు కుమారధూర్జటికవికూడఁ బైసమస్యను తనగ్రంథమునఁ బ్రశంసించుకొన్నాఁడు!

సాహితీసమరాంగణసార్వభౌముఁడగు మహారాజు విద్వద్గోష్ఠిలో నట్టి సమస్యాపూర్తి జరగినది. అది పూరించిన కవీశ్వరుఁడుగాని, విన్న మహారాజుగాని, అట్టి వర్తనముతోనున్న యాకవీశ్వరుఁడుగాని దానికి నేవగించుకొనువారుగా నుండురేని యది సందర్భించునా?

వేయేల? స్త్రీవర్తనమువిషయమునఁ భూతకాలముకంటె వర్తమానకాలమే హెచ్చుగాఁ గీర్తనీయమని నానమ్మకము. రాజులకు, రాజమంత్రులకు, రాజాస్థానకవులకు, వేశ్యాప్రియత్వ మొకవిభవముగాఁ

సమ్మానార్హముగాఁ బూర్వకాలమునఁ బొగడ్తగను చుండెడిదనుట కెన్నియేని ప్రబలప్రమాణములున్నవి. అది దోషముగా, నవమానకారణముగా, నడఁచిపుచ్చఁదగిన యపరాధముగా నేఁటికాలమున నెన్నఁబడుచున్నది. కాని భూతకాలమునం దంతరోఁత లేదు. స్మృతీతిహాసాదులలోని విషయముల నిప్పుడు పేర్కొనను. మహారాజగు శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యాముక్తమాల్యదలో "భోగినీసంగతికి రాజుపోవుట" వర్ణితమయ్యెను. మఱియు నామహారాజునకు పలువురు భార్యలప్పటికే వెలయుచుండినను శ్రీకాకుళ పుణ్యక్షేత్రమున కరిగి హరివాసరోపవాసవ్రతముతోనున్న నాఁటిరాత్రి యంధ్రనాయకస్వామి స్వప్నప్రత్యక్షమై చేసిన యనుగ్రహము "ఇతోధిక బహుప్రేయసీప్రాప్తి" వ్యంజకముగాను ఉండెను! ఇప్పటి కించుమించుగా ముప్పది యేండ్లకు మునుపటికాలమువఱకు వర్తిల్లిన మహావిద్వాంసుఁడు మహాప్రతిభాశాలి, మహాకవి యగు, మాడభూషి వెంకటాచార్యులవారి వేశ్యాప్రియత్వము విఖ్యాతము. వారి ప్రేయసియగు రామావధూటిమేడ నేఁడును గుంటూరఁగలదు. "అభినవ పండితరాయ నిరంకుశచర్య వేంకటాచార్య" యని వారిబిరుదు. వారి

రామావధూటి తారావళిని చాటుపద్యమణి మంజరి II
భాగమునఁ బ్రకటించితిని. అందు విడువఁబడిన పద్య
ములనిందుఁ జేర్చుచున్నాను.

సీ. ఫలహారమును జేసి పవళింపఁగా వచ్చి
డెమ్మిచ్చి నేఁడు నేఁ దలఁపఁ బోసి
కోవలె నిట పండుకొనుఁడు మీరని పోయి
జలకంబులాడి పూసలు ధరించి
లలి జిల్గుమల్లుసెల్లా గట్టి రవిక చే
పట్టి రాఁజూచి యాపాద మస్త
కంబు గాన్పింప మోహంబునఁ జైఁబడి
గ్రుచ్చికౌఁగిటఁ జేర్చి కుచయుగంబు
బట్టఁబోఁ రామలక్ష్మి పార్శ్వమునుండి
హుమ్మనుచుఁ బల్క నంత నే నులికిపడఁగ
దానితోనే మనుచు నీవు పూనుకొన్న
తీవి మఱవంగఁ దరమె రామావధూటి.

సీ. ఒకనాఁటికలలోన నుదయమే నినుఁ బట్టి
రతిగోర నిపుడు నిస్త్రాణఁ జేయు
మధ్యాహ్న మని తెల్పి మధ్యాహ్నమున రాఁగ
విడెము సేయుండని విడెము సేసి
యంతట నిద్రించి యావల మాయిష్ట
మని కూర్కి లేచిన వెనుకఁ జుట్టు
దువ్వెద రమ్మని దువ్వుచు రాత్రికి
సిసలని చేతిలోఁ జేయి వేసి

యిటులఁ దందన సేయు నంతటను నిద్ర
మేలుకొని గుండె ఝల్లన మేను మఱచి
సొమ్మసిల్లి యొకింత యునూరుమనుచు
మదిని దపియించుచుంటి రామావధూటి.

సీ. కలగంటి నొకరాత్రి కనకాంగి నీతోడ
సమరతితోఁ గేళి సల్పినట్లు
కలగంటి నొకరాత్రి కలకంఠిరో నీవు
పరతిలో నను గుషాల్పతిచినట్లు
కలగంటి నొకరాత్రి కలికి గాఢాలింగ
నాదిసౌఖ్యంబుల నలరినట్లు
కలగంటి నొకరాత్రి కమలాక్షి నీతోడ
బంధలీలలఁ జాలబడలినట్లు
ఒక్కరాతిరి కలఁగంటిఁ జొక్కి నేను
నీదు కెమ్మోవి యానుచో నీవు నాదు
పైపెదవి యానుచును తెప్పపాటు లేక
మన్ముఖము చూచునట్లు రామావధూటి!

ఈ పరిశీలనమువలన "ఎట్టిజారుఁడయినను తన దుశ్చారిత్రమును దానే ప్రకటించుకొనుచుఁ బద్యముల వ్రాయునా" యనునాక్షేప మపాస్తమయినది. "స్వచ్ఛమగు శ్రీనాథుని కీర్తిని గళంకితమొనర్చుచు నాతఁడు విషయలోలుఁడని నిరూపించు నైతిహ్యములును జాటు పద్యములును గొన్ని యంధపరంపరగ నంధ్రలోకమునఁ గొంతకాలమునుండి వ్యాప్తములై యుండుట పాఠక

మహాశయు లెఱింగియే యుందురు. మోహాంధకార మూలకము లగునీగాథలను భేదించి వినిర్మలకీర్తి తేజోవిరాజితంబగు శ్రీనాథునిదివ్యమూర్తిని నాంధ్రలోకమునకుఁ బ్రకాశింపఁజేయు విజ్ఞానభానూదయమునకు శ్రీశాస్త్రిగారి హృదయమునఁ గూడ నవకాశము లేకపోయినది.'' అని శృంగార శ్రీనాథవిమర్శకులు నాపై దెబ్బఁదీసిరి. ఇప్పటి కించుమించుగా నేనూఱేండ్లకుముందుండిన శ్రీనాథకవీశ్వరునిచరిత్రమును నేను తద్గ్రంథములను శాసనములను నైతిహ్యములను నితర సాధనములను సమకూర్చుకొని శక్తికొలఁదిని జక్కఁగఁజూచి సంధానించితిని. వానిఁబట్టి తత్స్వరూపస్వభావాదులు గొంతవఱకను మేయములయ్యెను. పైవిమర్శకులు శ్రీనాథుని నిష్కళంకమూర్తిని జూచిరటకాని వాస్తవముగా నే నట్టిదానిఁ జూడలేకపోయితిని. లోకసామాన్యుఁడనయిన నేను నేఁటి కేనూఱేండ్లకుఁ బూర్వమున్న శ్రీనాథుని మూర్తి నెట్లు చూడగలను? అట్టిదివ్యదృష్టి నాకు లేదు. నేను లోకోత్తరుఁడఁగాను. ఐతిహ్యములు చాటుపద్యములు అంధపరంపరగ వచ్చుచున్నవట! ఓహో! లోకపుగ్రుడ్డితనమును దివ్యదృష్టిగలవారు వీరుగదా తెలియగల్గిరి! అవి మోహాంధకారమూలకములట! ఎవరి

దామోహాంధకారము? వీరివాక్యములు స్వతఃప్రమాణములుగాఁబోలును! విజ్ఞానభానూదయమునకు నాహృదయమునఁగూడ నవకాశము లేకపోయెనట! చేయి సాగినట్లెల్లఁ జెలరేగి వ్రాయుచుండు వ్రాఁతల కిట్టివాని కేమని బదులు చెప్పవచ్చును?

లాక్షణికోదాహృతులు.

క్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతమేయనుట కింత దాఁకఁ బెక్కుసాధనములఁ జూపితిని. కాని శృంగార శ్రీనాథముపై విమర్శము వెలయించిన విమర్శవిశారదు లింక నొక యాక్షేపమును నిక్షేపించిరి.

"అప్పకవి మొదలయిన యాధునిక లాక్షణికు లొకరిద్దఱు క్రీడాభిరామమందలి పద్యములను శ్రీనాథుని వీధినాటకములోనివని యుదాహరించినను బూర్వలాక్షణికులు పలువురు—అందులో శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలికులగు శ్రీధరాదులుకూడ ఈగ్రంథమందలి పద్యములను వల్లభరాయని వీథినాటకములోనివనియే తమలక్షణగ్రంథములలో నుదాహరించియున్నారు. ఈవిషయము శ్రీశాస్త్రిగారి సిద్ధాంతమునకుఁ బ్రబల బాధకముగాఁ గలదు. శాస్త్రిగా రీసంగతిని పూర్తిగా విస్మరించి యిందుంగూర్చి యేమియును జర్చింపరయిరి.

శ్రీనాథవల్లభరాయల దొంగతనమును గనిపెట్టు మన పాటి నైపుణ్యము వారికి లేకుండెనో!'' పై వాక్యములు బూటకంపు బూకరింపుల బుంగలు. దుర్వివేకధురంధరములు. ఎట్లనఁగా:—క్రీడాభిరామమందలి పద్యములను శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనివని యుదాహరించినవారు అప్పకవి మొదలయినవారొకరిద్దఱుగారు. నలుగురైదుగురు. అప్పకవీయము, లక్షణదీపిక, వీరరాజీయము, లక్షణ సారసంగ్రహము మొదలగు గ్రంథములఁ జూచునది. మఱియు వీధరెల్ల రాధునికులు నుగారు. ఆధునికులనుట వీరేశలింగము పంతులుగారు 'ఆధునికకవులు' అని చేసిన కవిచరిత్రవిభాగము ననుసరించిన దేని క్రీడాభిరామపద్యములను, శ్రీనాథుని పేర నుదాహరించి వారిలో నొకరిద్దరే యాధునికకవుల లోని వారగుదురు. కాని పలువురు మధ్యకవులలోనివారు. లాక్షణికులు పలువురు క్రీడాభిరామపద్యములను వల్లభరాయని పేర నుదాహరించిరనుట దబ్బఱ. అట్టి లాక్షణికుఁ డొక్కఁడేని నాకుఁ దెలియరాలేదు. అనేకులు లాక్షణికులు శ్రీనాథుని పేరఁ గ్రీడాభిరామపద్యముల నుదాహరింపఁగా నొకరిద్దఱుమాత్రమే యట్లుదాహరించిరనుటయు, నొక్క లాక్షణికుఁడేని వల్లభరాయని పేర నాపద్యముల

నుదాహరింపకపోఁగాఁ బలువురు లాక్షణికులు అందుచు శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలమువారగు శ్రీధరాదులు అట్లుదాహరించిరనుటయు, నప్రామాణికోక్తులు. శ్రీధరాదులగు లాక్షణికులు శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలమువారట! ఇట్లనుటకుఁ బ్రబల ప్రమాణములు మృగ్యములు. శ్రీధరుఁడుగాక మఱి యిఁక 'ఆదులు' ఎవ్వరు! ఈవిషయములట నాసిద్ధాంతమునకుఁ బ్రబల బాధకములట! అందుచేత నేను వీనిని బూర్తిగా విస్మరించితినట! విమర్శకులు బలేపూర్వపక్షమును వెల్లడించి నావాదమును సిద్ధాంతము గాకుండఁ జేసిరిగదా! నేనెఱిఁగినంతలో లాక్షణికు లెవ్వరును క్రీడాభిరామ పద్యములను వల్లభరాయని పేర నుదాహరింపలేదు. ప్రబంధరత్నాకరమను పేర ప్రబంధపద్యములను సంధానించిన పెదపాటి జగన్నాథకవి యొక్కఁడుమాత్రము (ఈతనిది లక్షణగ్రంథముగాదు.) వల్లభరాయని పేరఁ గ్రీడాభిరామపద్యముల సేకరించినాఁడు. ఈవిషయమును నేను శృంగార శ్రీనాథమున స్పష్టముగాఁ బేర్కొనియే యుంటిని. ఈజగన్నాథకవి పెద్దనాదులకుఁ దర్వాతివాఁడు. ఆంధ్రశబ్దచ్ఛందో లక్షణగ్రంథములలో లక్షణసా

అథర్వణచ్ఛందము ఉత్తమగండచ్ఛంధము గోకర్ణచ్ఛందము కవిగజాంకుశము కవిసర్పగారుడము కవిలోకచింతామణి కవిరాక్షసచ్ఛందము నీలకంఠచ్ఛందము అనునవి నే నెఱిఁగినంతవఱకుఁ బ్రాచీనములు. ఇందుఁ గొన్ని శ్రీనాథునకుఁ బూర్వమే వెలసినవి. స్థూలదృష్టి నిట్లు చెప్పుటగాని వీని కన్నింటికిని రచనాకాలము స్పష్టముగా నిర్ణయింప శక్యముగాకున్నది. ఇవి యెల్ల నముద్రితములు. ఇందుఁ బెక్కింటి యునికిగూడ నెఱుఁగరాకున్నది. ఇందు కవిగజాంకుశము కవిసర్పగారుడము లక్షణసారము కవిసార్వభౌమచ్ఛందము కవిలోకచింతామణి అనునవి మాత్రమే సమగ్రముగానో అసమగ్రముగానో దొరకినవి. వీనిలో నెందుగాని క్రీడాభిరామపద్యములు గానరావు.

శ్రీనాథునికిఁ జాలఁ దర్వాతివారిలో చిత్రకవి పెద్దన, ముద్దరాజు రామన, గణపవరపు వేంకటకవి యనువారి గ్రంథములు సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, కవిసంజీవిని, ప్రయోగరత్నాకరము అనునవి దొరకియున్నవి.

ఆతేండ్లక్రిందట మైసూరు దొరతనపువారియొద్ద నుండి కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు కొన్ని తెలుఁగుగ్రంథము

లను సాహిత్యపరిషత్తునకై కొనిరి. చిత్రకవి పెద్దన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము, హరిభట్టు నృసింహపురాణము మొదలగునవియవి యాంధ్రసాహిత్య పరిషద్భాండారమున నిప్పుడున్నవి. మైసూరనుండి రాఁగానే వాని నేను గడముట్టఁ బరిశీలించితిని. వానిఁగూర్చి కొంతలఘుసూచిక వ్రాసికొంటిని. చిత్రకవి పెద్దనకృతిలో క్రీడాభిరామపద్యమున్నట్లు నేను వ్రాసికొన్న సూచికలోఁ గానరాదు. అందా పద్యములు లేవనియే నా నమ్మిక. ముద్దరాజు రామన గ్రంథమునను, గణపవరపు వేంకటకవి గ్రంథమునను గూడ క్రీడాభిరామ పద్యములు వల్లభరాయని పేర నుదాహృతము లగుట నాకుఁ గానరాలేదు.

శ్రీధరచ్ఛంద మింతవఱకు నా కెక్కడను గానరాలేదు. ప్రసిద్ధ గ్రంథాలయములం దెందును దాని యునికి తెలియరాలేదు. రంగరాట్ఛందస్సు మొదలగు లక్షణగ్రంథములందు శ్రీధరచ్ఛందములోనివిగా నీ క్రిందిపద్యము లుదాహృతములయ్యెను.

క. మయరసతజభగణంబులు
నయధనభయవిలయబంధన శ్రీ తేజో
జయములు క్రమమున నొసఁగును
ప్రియసరసవచోభిరామ పిన్నయసోమా!

క. సురనరతిర్యగ్రాగవ
వరగతులగు భూసురాదివర్గాక్షరముల్
గురులఘువులు నరసురగతు
లరిరాయవిభాల! సోమయవనీపాలా!

వీనిఁబట్టి యది 'పిన్నయసోమ' భూపతిపేరఁ జెప్పఁబడినట్లు తెలియనగును. ఆతఁ డారెవీటి బుక్కరాయలవంశమున పూర్వుఁడే యని తలఁపఁదగును. పైపద్యము లిట్లు సోమభూపతిసంబోధనముతో నున్నను శ్రీధరచ్ఛందస్సులోనివిగా లక్షణగ్రంథములం దుదాహృతములగు పద్యములు పెక్కులు, విష్ణుసంబోధనములతోఁగూడ నున్నవి. ఇం దేపద్యములు సరియయినవో యెఱుఁగరాదు. ఆగ్రంథము దొరకినప్పుడుగాని దానిఁ గూర్చి యిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁజాలము. శ్రీధరచ్ఛందము నేనుజూడలేదు కనుకఁ జెప్పఁజాలను గాని తక్కిన గ్రంథములందు క్రీడాభిరామపద్యములు వల్లభరాయని [illegible] నుదాహృతము లయ్యెననుట కాధారము నాకుఁ [illegible]నరాలేదు.

ఇప్పటికిఁ గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతము కాదనువారి సర్వవాదములకు శక్యమయినంతవఱకు సమాధానము చెప్పితిని. కాని, వేఱొకరు ప్రతికూల

విమర్శసంజ్వరమున బాగోగు లెఱుఁగఁజాలక యీరసపువాదాభాసములతో నాసిద్ధాంతమును ఖండింపనేదే వ్రాసిరి. 1 ఆ వ్రాఁత కింకొక ప్రాజ్ఞులు బదులు వ్రాసిరి. పనిలేనిపాటుగా వానినెల్ల నేనేల యిక్కడ వాకొనవలెను. ఆయాక్షేపములు వ్యుత్పన్నులు చేయఁదగినవి గావు. ఆసమాధానములు శృంగార శ్రీనాథమున నేను వ్రాయనివిగావు.

ప్రేమాభిరామము.

రావిపాటి త్రిపురాంతక కవీశ్వరుఁడు ప్రేమాభిరామమనుపేర సంస్కృతమున రచియించిన వీథీరూపకము ననుసరించి తెలుఁగున నీక్రీడాభిరామము రచితమయ్యెనని యిందుఁగలదు. ప్రేమాభిరామము నేఁడు గానరాదు. ఈక్రీడాభిరామ మాప్రేమాభిరామచ్ఛాయననుసరించి రచింపఁబడినదే కాని దానికి సరియయిన తెనుఁగుగాదు. త్రిపురాంతకుఁ డాంధ్రకవీశ్వరులలో నిరుపమానుఁడు. తత్కృతి యుదాహరణ 2 మొక్కటిమాత్రము నేఁడు గావవచ్చుచున్నది. ప్రబంధరత్నావళిలో అంబికాశతకము, చంద్రతారావళి, యను తత్కృతుల

1 ప్రభవచైత్ర భారతిచూ[illegible]నది.

2 మా. రామకృష్ణ[illegible]గారు దానిఁ బ్రకటించిరి.

లోని పద్యము లుద్ధృతములై కానవచ్చుచున్నవి. దొరకిన రచనములఁబట్టి చూడఁగా నాకవీశ్వరునికవిత యతి ప్రశస్తమని తలఁపఁ దగియున్నది. క్రీడాభిరామ పద్యములకు మూలకల్పములనఁదగినశ్లోకములు నాకుఁ గొన్ని గానవచ్చినవి. పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు రచియించిన సాహిత్య చింతామణిలోఁ గానవచ్చుటచే నాశ్లోకములు ప్రేమాభిరామములోనివి గావచ్చునని నమ్మవచ్చును.

శ్లో. పరారి సందర్శితసన్నివేశౌ
పరుత్పరాభూతపయోజకోశౌ,
ఇహైవమ స్తాళఫలోపమానౌ
స్తనౌ కియన్తౌ పురతో భవేతామ్.

చ. దొరసెను నీ సందు చుట్టుకొని
తోరణకట్టె నురోవిభాగమున్.

97 పుట చూడుము.

శ్లో. తరుణం సర్షపశాకం
నవౌదనం పిచ్ఛిలాని చ దధీని,
స్వల్పవ్యయేన సుందరి
గ్రామ్యజనో మృష్ట మశ్నాతి.

ఈశ్లోకము వృత్తరత్నాకర వ్యాఖ్యలో నుదాహృతమయ్యెను. దీనికిఁ గ్రిందిపద్య మనుకృతియే.

గీ. శీతకాలంబు కడిమాదసేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు వేపాడి పల్లెపట్టుఁ

గొజ్జియోరెంబు నిగురావ కూరతోడఁ
బిచ్ఛిలం బైన నేతితోఁ బెరుగుతోడ.

18 పుట చూడుము.

'కొజ్జియోరెంబు' అనుచో 'క్రొత్తయోరెంబు' అని కవిపాఠమై యుండవచ్చును.

శ్లో. పృథులజఘనభారం మన్దమాన్దోలయన్తీ
ప్రచలితకుచకుమ్భా సంభ్రమత్కర్ణపూరా,
మృదుచలదలకాన్తా ముగ్ధపుంభావలీలా
మభినయతి హరిద్రాపేషణచ్ఛద్మనైషా.

స్ర. పరిపాటీఁ ఖర్వ్యాఖర్జూపరిటిసమ మసం
భ్రాంతసంభోగభంగిన్.

34 పుట చూడుము.

గ్రంథపాతములు.

ఇప్పుడు ప్రకటితమయిన యీగ్రంథమున గ్రంథపాతములు పెక్కులు గలవు. తంజావూరిలైబ్రరీలో నున్న దీని మాతృకయగు తాళపత్త్రప్రతి వ్రాఁతలోనే పెక్కు గ్రంథపాతము లున్నవి. దాని మాతృకలోఁగూడ నవి యుండవచ్చును. ఈకృతియవతరణిక యెంత గ్రంథముగలదో! అదియిందు లేదు. కాని యందలి పద్యమొక్కటిమాత్రము, ప్రబంధరత్నాకరమునఁ గలదు. దాని నిం దింతకుముం దుదాహరించితిని. 57 పుట కడపట

నొక గ్రంథపాతమున్నట్లున్నది. మాతృకలోనట్లు గానరాదుగాని గ్రంథసందర్భమునుబట్టి చూడఁగాఁ గొంత గ్రంథలోప మున్నట్లు తోఁచును. 69 పుటలోఁ గొంత గ్రంథపాతముగలదు. తంజావూరి లైబ్రరీలోనే వేఱొక తాళపత్రగ్రంథ సంపుటమున నీగ్రంథపాతములోనిదిగాఁ దలఁపఁదగినపద్య మీక్రిందిది గానవచ్చెను.

సీ. తివిరి గోదావరీతీరదేశంబున
విధవల విషయించె వీనితాత
కాకొల్ని తిరునాళ్లఁ గలమాపసమ్మల
వెదకి పొందినవాఁడు వీనితండ్రి
పరుసఁ జందురగిరి వాడముండల కెల్ల
వెలుపుదీర్చినవాఁడు వీనియన్న
గర్భమాదిగ నోరుఁగంటియక్కలవాడ
వలఁతియై తిరుగాడువాఁడు వీఁడు,
అనఁగఁ దాత తండ్రి యన్నయుఁ దానును
పొగడుసెగడునట్టి పుణ్యుఁ డితఁడు.
...   .
...   .

మఱియు నింతకుముం దుదాహృతమయిన పద్యము 'కలసి పెనంగుకాలమున' ఇత్యాదిక మీపట్టున నుండవలసినది గాఁదగును. 90 పుటలోఁగూడ గ్రంథ

పాతముగలదు. ఇంతదాఁకఁ బేర్కొన్న గ్రంథపాతములం దేయే విషయములుగలవో వానిపరిమితి యెంతో యెఱుఁగరాదు. 92,93,94 పుటలలోఁగూడ గ్రంథపాతములు గలవు గాని వానిలో పద్య గద్యభాగములు మాత్రమే లోపించినవి.

కథావస్తువిమర్శము.

ఓర్గంటివారగుమంచనశర్మ టిట్టిభసెట్టిగారల వృత్తమునుబట్టి వినుకొండకవి రచియించిన యీ వీథీనాటకమును బల్లాళరాజుల రాజధానియగు దోరసముద్రమున నుండినటులు విచ్చేసి, మోపూరి భైరవుని తిరునాళ్లలోఁ బ్రదర్శించినట్లుగా నేతత్ గ్రంథనిర్మాణము గలదు.

క. నటులది దోరసముద్రము
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా
పుటభేదన మీ త్రితయము
నిట గూర్చెను బ్రహ్మ రసికు లెల్లను మెచ్చన్.

98 పుట చూడుఁడు.

కానల్నాటి మాధవునికుమారుఁడును మీసాలప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడును, నగు గోవిందమంచశర్మ ఓరుఁగంటిలో ఆర్యవాటమునఁగల కామమంజరియను పునర్భువునకు ననువుకాఁడై యుండెను. కార్యాంతర

వ్యాసంగమున నాతఁడు కొంతకాలము దేశాంతరమున
వసించి యక్కడ మిత్రుఁడయిన టిట్టిభసెట్టితోఁగూడి
తిరిగి యోరుఁగంటి కరుగుదెంచెను. ఆ మిత్రులిర్వురును
నొకనాఁటి వేకువజామున నేకశిలానగరమునఁ బ్రవేశించి
యానగరవీథులలోని వింతలు విశేషములు చూచుచు,
వినోదించుచు రాత్రికి గంతవ్యస్థలమును జేరి యక్కడ
కామోత్సవమునకుఁ గడఁగుట యిందలి కథావస్తువు.

ఇట్టికథలో నేకశిలానగరవీథులలోఁ గన్పట్టుటను
బట్టి, ప్రసక్తానుప్రసక్తము లగుటనుబట్టి వివిధవిషయ
ములు వర్ణితములయ్యెను. వాని యనుక్రమణి విషయ
సూచిలోఁ గాననగును.

ఏకశిలానగరము

ఇందు వర్ణితములయిన విషయములఁబట్టి యేక
శిలానగరస్థితి కొంతవఱకు గుర్తింపనగుచున్నది. నేఁడది
పాడుపఱుపఁబడి పరిఖ, ప్రాకారరేఖ, పెద్దగవని, కేశవ
శ్రీ స్వయంభూని కేతనములనేలమట్టములు మొదలగు
శిథిలచిహ్నము లల్పముగాఁగలదై పల్లెరుపాడుగా
నున్నది గాన దాని యానాఁటి సన్నివేశముల గుర్తించు
ట కీగ్రంథము గొంత తోడ్పడును. ఆ యీవిషయము
నించుక విస్తరింతును.

ఏకశిలానగర ప్రాకారమునకు వెలుపలనుండి
టిట్టిభమంచన శర్మలు సూర్యోదయకాలమునఁ జూడఁ
గా నగరములోని సౌధాగ్రములు గానవచ్చినవి. వారి
ర్వురును దొలుత వెలిపాళెమునఁ బ్రవేశించిరి. వెలిపాళె
మనఁగా నగరప్రాకారమునకును బరిఖకును వెలితట్టున
నున్న గూడెము. ఆవెలివాడలోఁ గట్టకడపట మేదర
వాడ గలదు. అక్కడ కటకుటీరవిలాసినీవర్ణనము
కొంత. అట పోవ నొక చండాలాంగన ఋతు
స్నానార్థమై వచ్చుట గానవచ్చెను. దీనిఁబట్టి వెలిపా
ళెము నగరముచుట్టునుగల పరిఖకు వెలుపట దానినంటి
చుట్టియేని లేక పెద్దగవనిప్రాంతములం జుట్టియేని కల
దనియు నందుఁ దుట్టతుద మేదరవాడ గలదనియు నొక
ప్రక్కఁ జండాలవాటిగలదనియు చండాలస్త్రీయగడ్తనీటి
లో ఋతుస్నానముచేయ నేతెంచెననియుఁ గలియనగు
ను. అట కొంత చనఁగా నొకకర్ణాటి కుండతో
నీళ్లఁగొంపోవుట గానవచ్చెను. ఆస్త్రీ నీళ్ల నగడ్తనుండి
యే కొనిపోవుచుండవచ్చును. దీనిఁబట్టి యగడ్త
జలసమృద్ధమనియు, నాజలము వెలిపాళెమువారి
స్నానపానాదులకుఁ దగియుండెననియుఁ దెలియనగును.
ఆవల వారు హట్టమార్గమునఁ జనిరి. హట్టమా

ర్గమనఁగాఁ బెద్దబాట. నగరములోనికిఁబోవు ముఖ్యమార్గము. అందు 'మైలసంత' గలదు. నగరములోపాళెమున 'మడిసంత'యు, వెలిపాళెమున 'మైలసంత'యు నుండెడివి గాఁబోలును. మడిసంతలో నున్నతజాతులవారు గొనఁదగిన వస్తువులు (కూరగాయలు మొదలగునవి) యుండెడివి గాఁబోలును. మైలసంతలో నిమ్నజాతులవారికిఁ గావలసిన వస్తువు (మత్స్యమాంసాదు) లుండెడివి గాఁబోలును. ఈమైలసంత యేకశిలానగరముననే కాక విద్యానగరమందును గలదు. 1

మైలసంతలో 'సునరభే'త్తను మందు నమ్ము మందులదానిని మనకథాపాత్రములు గాంచిరి. ఈమందును బ్రాహ్మణుఁడగు మంచనశర్మ యింతకుముం దెఱుఁగఁడు. కోమటిబిడ్డఁడగు (వర్తకుఁడుగాన కాఁబోలును) టిట్టిభసెట్టి యెఱుఁగుచున్నాఁడు. (25 పుట చూ) ఆనాఁ డిట్టిమందులు మైలసంతలో బాహాటముగా ఘోషణముతో నమ్మఁబడుచుండెడివని తెలియనగును. ఈ సందర్భమునఁ జెప్పఁదగినవి శాస్త్రీయములు, సాంప్రదాయికములు నగువిషయములు పెక్కులుగలవు గాని,

1 దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యుఁ 248 నెం. శాసనము చూచునది.

విడుచుచున్నాఁడను. నేఁడును 'మందులవాళ్ల'ను పేరఁ బల్లెటూళ్లలోఁ దిరుగాడు దేసద్రిమ్మరియాఁడువాండ్రిటువంటి యౌషధములను గుప్తముగా విక్రయించుచుందురు. అటపోవఁగా వెలిపాళెము నడుమ హోలికవాటి గానవయ్యెను. తద్వర్ణనము కొంత. అటచనఁగా వీథివిటంకమున కర్ణాటవేశ్య గానవచ్చెను. ఈగ్రంథకర్తయిం దింతకుముందు మేదరకరణవేశ్య యని యిక్కడ 'కర్ణాటవేశ్య'యని పేర్కొన్నాఁడు. ఆయాజాతులలో వ్యభిచారవృత్తితోనుండు వారినట్లు పేర్కొనుటకలదు గాఁబోలును. అవలఁ జనఁగా జూదరులగుంపు జూదమాడుచుండుపట్టు గానవచ్చెను. అక్కడనే 'కనుమయవ్వాలిదేశంబు కరణకాంత' యోరగ్రంతను సంపెఁగనూనెయమ్ముట గానవచ్చెను. ఓరుఁగంటికిఁ గనుమయవ్వాలి దేశమనఁగా, కర్ణూలుమండలమగునో, కల్లఁగొండల పశ్చిమదేశమగునో!, సంపెంగనూనె నమ్ము నీ కర్ణాటకాంత తెలికికులపుది. అక్కడి కుత్తరముగా మోహరివాడయందు కుట్రపువాఁడు అవికలుకుట్టుటయుఁ గానవచ్చెను. మోహరివాడయనఁగా యుద్ధభటులుండువాడ యనుకొందును. ఆవాడగడచి యుత్తరముగాఁ జనఁగాఁ గొన్నియిండ్లు నందు స్త్రీలు ఈరీర్చుకొనుట పసుపునూఱుకొనుట

గానవచ్చెను. ఇప్పటికి బాహ్యకటకవీథీవిటంకము
లను మనకథాపాత్రములు దాఁటిరి. లోఁతైన పరిఖ,
ఆకాశమంటు ప్రాకార రేఖ, జనసంకులమైన వంకదార,
(మలుపుద్వారము) స్వర్ణవికారములయిన తలుపులుగల
పెద్దగవని అనువాని వారుసూచి చేరి ప్రవేశించి
చొరఁబాఱిరి. అట్లువారు చొరఁబాఱుటలో రథ, ఘో
ట, శకట, కరటియూథముల యొత్తిడి కోసరిల్లుచుండ
వలసెను. ''రాజమార్గము ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱాలు, బండ్లు,
భటులు, మొదలగువారిచే సంకులమై దూళిరేఁగుచు
కష్టముమీఁదఁ బోవఁదగినదిగానుండును కావున మన
మందుఁ బోవలదు క్రంతత్రోవలు కలకలములులేక సుఖ
వినోదములతో నుండును మఱియు నందుఁ బోవు
టచే మనకు వేశవాటిక మధ్యవీథి దఱిసిపోఁగల్గును.
అప్పటికి మధ్యాహ్నమగును. అప్పుడు 'అక్కలవాడ'
(పూటకూళ్లయిండ్లవాడ) చొచ్చుటకు వేడుకైయుండు
ను.'' అని మంచనశర్మ యంతకుముం దానగరమం దు
న్నవాఁడే కాన యీ విశేషములనెల్ల నుపన్యసించి కో
మటిబిడ్డ నందుల కంగీకరింపఁజేసినాఁడు. ఇర్వురును
ఆలువరి (వప్రము) క్రిందిత్రోవగా నరిగిరి. అక్కడ ప
ల్నాటివీరుల యాలయము గానవచ్చెను. ఆ వీరులు ప

ల్నాటివాస్తవ్యులు గాన వారికిఁ బల్నాట నాలయముండు
టయుక్తమే కాని, పదునాల్గవశతాబ్ది పూర్వార్థమునాఁ
టికే యేకశిలానగరమునఁగూడ వారికాలయము నిర్మి
తమగుట తత్కథామాహాత్మ్యాదుల కానాఁడు తెల్గు
దేశమునఁగల గౌరవమును దెలుపుచున్నది. పల్నాటి
వీరచరిత్ర పాడువారిచేష్టలు, తత్కథాప్రకారములు,
గొంత వర్ణితములయ్యెను. పల్నాటివీరచరిత్ర మూకోవెల
లో గచ్చుచేసిన చిత్రంపుగద్దె పలకమీఁదఁ జిత్రితమ
య్యెనట! అట కొంతచనఁగా నేకవీరాదేవిగుడి గాన
నయ్యెను. తద్వర్ణనమున నేకవీరాదేవి యేయేగ్రామ
ములందు వెలసియున్నదో యాజాత్రలం దేమేమివింత
లునడచునో అదియెల్లఁ గలదు. ఆకాలమున నేకవీరాదేవి
జాత్రలు హెచ్చుగా జరగుచుండెడివి. నేఁడును ఎఱ
గొల్లలనుపేరి దేసద్రిమ్మరితెగవాండ్రు ఏకవీరాదేవికథ
లఁ బాడుచుందురు. పరశురామవిజయము, పరశురామ
రామాయణము, మాహురమ్మకథ, ఇత్యాదులు వారు
పాడు ద్విపదప్రబంధము లిప్పుడునుగలవు. 'మాహుర'
మను పేరుగలగ్రామమున వెలసినదగుటనే యేకవీరకు
మాహురమ్మ యనియు నామాంతరము. ఏకవీరమ్మ
కాకతమ్మకు సైదోడట! ఏకశిలానగరము రాజధాని

గాఁ నాంధ్రసామ్రాజ్యమేలిన కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తులకు నీకాకతమ్మ యిలువేల్పు. ఆమెకు సైదోడగుటచే నీయేకవీరకునుగూడ నేకశిలానగరమునఁ గోవెల వెలసెను. ఏకవీరగుడి గడవఁగానే కామవల్లీమహాలక్ష్మి వలపును బాడుచు నొకజక్కులపురంధ్రి గానవచ్చెను. తత్కథాదివర్ణనము కొంతగలదు. ఇందుఁ గొంత విస్తరించి చెప్పవలసిన విషయమున్నది. కామవల్లీమహాలక్ష్మికే కామేశ్వరియని నామాంతరము. ఏవురక్కలలోఁ గడగొట్టుదైనను కామవల్లీ మహాలక్ష్మి ముఖ్యురాలు కావున నామె పేరు ప్రధానముగాఁ జేర్కొనఁబడుచున్నది. తక్కిన యార్వురకును వేర్వేఱు పేరులుగలవు. మొత్తమున వారికెల్లరకును 'అక్క'లని పేరు. నేఁటికిఁ గూడ సర్వాంధ్రదేశమునను బ్రాహ్మణాది వర్ణములవారి కీ కామేశ్వరి (అక్కలు) యిలువేల్పు. ఈదేవి యిలువేల్పుగాఁగల యిండ్లలో వివాహాది శుభకార్యములు జరగినతోడనే యక్కలకొల్పును జరగును. ఆనాఁ డేడుగురు ముత్తైదువల కర్చనము జరగును. ఆంగ్లేయుల యుద్ధగీతములవలె నుద్రేకజనకమైన గానఫణితిని కామేశ్వరిపాట వీరవాక్యములతో నానాఁడు పాడుదురు. ఆపాటతీవరములో స్త్రీలకు కొందఱకు సివమెత్తు

ను. ఆయర్చనము జరగునాఁ డెంత తొందరించినను భోజనము లగుటకు సూర్యాస్తమయ మగును. "అక్కలు లేచేటప్పటికి నక్కలు కూస్తయి" అని నానుడి. నే నీయక్కలకథ నముద్రితములుగానున్న యాదిలక్ష్మీవిలాసము కామేశ్వరిచరిత్రము నను గ్రంథములమూలమునఁ గనుఁగొనఁ గల్గితిని. * కామేశ్వరి నిలువేల్పునుగా నర్చించువారు పలువు రెఱుఁగఁ గోరుచున్నారు గాన తత్కథాసారము నిక్కడ తెల్పుచున్నాఁడను.

కామేశ్వరికథ.

శ్రీ మహావిష్ణువు శ్రీ రామావతారమున నుండఁగా శ్రీమహాలక్ష్మిచూచి తమ్మూర్తిని వలచెను. తన వాంఛ దీర్ప నుత్తరీయాంచలము నందుకొని వేఁడెను. రామచంద్రమూర్తి యేకపత్నీవ్రతుఁడననెను. అవతారభేదమేకాని నీవు నాభర్తవే యని లక్ష్మీదేవి నిర్బంధించెను. రామచంద్రమూర్తి గర్హించెను. నన్నిట్లీయవతారమున దుఃఖపెట్టితివి గాన యింకొక యవతార

* కామేశ్వరిపాట 'స్త్రీలపాటలు' అను పేర ఏలూరుమంజువాణిప్రెస్సులో ముద్రితము లయిన మూఁడుసంపుటములలో నొకదానఁ గలదు. కాని, యది యనేకదోషములతో నందదుకులుగా ననన్వితమై యసమగ్రమై యున్నది. ఆభణితి గోనే దానికిఁ బాఠాంతరముగూడఁ గలదు. అది సరిగా మరల ముద్రింపఁదగినది.

మొత్తి యిలువడిదప్పి గొల్లచేడెలఁ గాళ్లవ్రేళ్లఁబడి వేఁడికూడి జారుఁడని [illegible] బడుచువుగాక యని యాదిలక్ష్మి రామచంద్రమూర్తిని శపించెను. రాముఁడు ప్రతిశాపమిచ్చెను. "సరే కాని యానాఁడు నీవుగూడ ఆదిలక్ష్మి కామేశ్వరి యను పేర వెలసి నామీఁది మోహమున నవయుచునే యుండెదవు పొమ్ము." అని. ఆదిలక్ష్మి శ్రీ మహావిష్ణువుతో విన్నవించుకొనఁగా "నేను శ్రీకృష్ణావతారమందెదను. నీవు శ్రీ మహాదేవునకుఁ బుత్త్రివై వెలసి మద్విరహక్లేశము నందఁగలవు. నేను కల్క్యవతారమందినప్పుడు మరల నీవు నన్నుఁ బొందఁగలవు పొ"మ్మనియెను. శ్రీమహావిష్ణువు కృష్ణావతారమందెను. ఆదిలక్ష్మి, మహాతపముననున్న శివుఁ జేరఁబోయి నన్నుఁ బుత్త్రినిఁగాఁ గాంచుకొన ననుగ్రహింపుమని వేఁడెను. శివుఁడు "నే నిప్పుడు మహాతపముననుంటిని. గౌరి నింకను బెండ్లాడలేదు. అంతదాఁక నీ వీకొలన వసింపుము. గౌరిని బెండ్లాడినపిదప నీవు నాకుఁ బుత్త్రివై వెలయఁగలవు." అని యామె నొకకొలన నివసింపఁజేసెను. పిదపఁ గొంతకాలమునకు శివుఁడు గౌరిని బెండ్లాడెను. వారిర్వురు దాంపత్యసౌఖ్యముల నందుచు వినాయక వీరభద్రకుమారాదులఁ గనిరి. గౌరి యొకనాఁడు దనకుఁ బుత్త్రి

కా సంతాన మనుగ్రహింపుమని విభుని వేఁడెను. ఆమె వేడుక దీర్ప నొకనాఁడు శివుఁ డామెతోఁగూడ లక్ష్మి యున్న కొలన జలక్రీడ సల్పుచుండెను. పరస్పరవిహారవిలాసక్లేశమున గౌరి యాకొలన నేడుదోసిళ్లనీరు ద్రావెను. లక్ష్మి యానీటితో గర్భమునఁ బ్రవేశించెను. "సప్తక్రమంబులఁ జవిగొన్న కతన" నామెకు లక్ష్మి సప్తకన్యకలుగా సర్వ్యాగర్భమునఁ బుట్టెను.

"పొడవైన మెఱుఁగుల ప్రోవుచందమున
పెడతల జనియించెఁ బెరవాణి యనఁగ
శిరమున జనియించె శిరవాణి యనఁగ
కొప్పున జనియించె కొండవాణి యనఁగ
మొగమున జనియించె ముద్దరా లనఁగ
చన్నుల జనియించె జక్కులమ్మనఁగ
కన్నె లార్గురకును గడపటఁ బొడమి
చిన్నారిపొన్నారి చెలియలై యపుడు
అన్నిటఁ గొదలేని యాకారరేఖ
గన్నుల నుదయించెఁ గామవల్లనఁగ
ఇటువలె శ్రీలక్ష్మి యేవురై పుట్టి
శర్వాణి వెలిఁగింది సప్తకన్యకల—

సర్వేశ్వరుని "యిదేమి వింత? వీరిట్లు కలుగఁ గారణమేమి?" యని గౌరి యడిగెను. శివుఁడు కథయెల్లఁ జెప్పెను.

వీరిని గొనిపోయి పెంచుకొందమని గౌరి కోరెను. వీరు మనమాట వినరు--

ఒకరిపై మోహించి యొకరొక బ్రమసి,
తికమకలను బొంది తిరుగుచుండుదురు,
కోమలి యిటువంటి కూతు లేమిటికి,
పోదము రమ్మని పురహరుం డపుడు,
మవ్వంపుఁజీరలు మంచిసొమ్ములును,
పువ్వులు గంధకర్పూరంబు లొసఁగి."

వారికిఁ గాపుగాఁ బోతురాజును సృజించి యటనిలిపి తా నరిగెను. ఒకనాఁడు బ్రహ్మదేవుఁ డాకొలనికి వచ్చి వారిస్థితుల నెఱిఁగి దాదెమ్మ యనునామెను వారి పోషణకై సృజించి పోతురాజునకు శాంతి పుట్టింపఁ గాఁదగినయామెను కూనలమ్మను సృజించి యాపోతురాజునకు భార్యనుగాఁ జేసెను. ఆకొలనిదగ్గఱనే కనకావతీపురమను నొకపురము నిర్మించి యందు వారికి వలయు సర్వసౌకర్యముల నొడఁగూర్చెను. వా రందుండిరి. ఇట్లు కొంతకాలముగడవఁగా కామవల్లియొకనాఁడు శివునికొల్వున కరిగి తదనుగ్రహము వడసెను. అప్పుడు

"ఆపార్వతీశ్వరుం డతిసంభ్రమమున
నిరవొప్ప యక్షుల నిద్దఱిఁ బిలిచి
ముదుపొప్ప జక్కులముద్రలు చేసి

ఉరుమలు మద్దెల లుపకరణములు
కరమొప్పఁ దగినవి గావించి యిచ్చి
ముత్యాలరంగముల్ మున్నుగాఁజేసి
అత్యంతముదతో నడిగినవేళఁ
జెండెముల్ బోనముల్ శృంగారములును
అందముల్ పతికెలు నానందములును
ఆరీతి సంతస మందఁగాఁజేసి
సారెకు ముద్రల జక్కులఁ బిలిచి
రమణ మీవంశపారంపర్య మెల్ల
కమలాక్షిఁ గొలువుండు కామవల్లెమను
కామవల్లిని గొల్చు ఘనులెల్ల మున్నె
ప్రేమతో మిమ్ముఁ జాలఁ బ్రియముచేసెదరు."

అని కట్టడచేసెను. అట్లు జరగుచుండెను. ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి బృందావనమునఁ బసువులఁ గాచుచు విహరించుచుండఁగా నీయక్కలు సర్వాభరణభూషితలై యక్కడికొలన విహరింపనేఁగిరి. "గుభులు గుభు ల్లనఁ గొలనిలోనుఱికి, వాల వాలేవాల వాలవా లనుచు వాలఁ బెట్టుచు" వారెల్లరునునోలలాడుచుండిరి. శ్రీకృష్ణమూర్తి తక్కినగోపాలకులతో గోవుల నీరుద్రావింపఁ గొలనికి వచ్చెను. ఆగోవులు కొలను చీకాకుపఱచెను. కామవల్లి గోవులను గోపాలకులను శిలలుగా శపియించెను. కృష్ణుఁడు వారిచీరలహరించి పొన్నచెట్టెక్కి సంగీతముపాడెను.

శిలలెల్ల మరల గోవులు గోపాలురు నయిరి. కామవల్లి కృష్ణగీతాలాపములకుఁ జొక్కి దక్కి దక్కించుకొనఁగోరెను. కృష్ణుఁడు పరస్పరశాపవిధముల నాలకించెను. కామల్లి విరహోద్వేగమున మిగుల దుఃఖించి ప్రార్థించెను. ఎపుడు నన్నుఁ జూడఁగోరుదువో అపుడెల్ల నాయాకారరేఖ చూపుదును. దాన నీకుఁ గొంత శాంతి కలుగఁగలదు. మఱియు నీయవతారమున భీష్మకనృపతికి నీయంశము రుక్మిణియని జన్మించి నన్నుఁ బొందఁగలదు. దానఁ గొంతనీకు శాంతిగల్గును, మఱియు, ధర్మదయాపరులయిన యాస్తికులు నిన్నిలువేల్పుగా నర్చింపఁగలరు. వారి యర్చనలవలనఁ గొంత శాంతికలుగఁగలదు. వీనిచే మద్విరహవేదనాభరము నోర్వఁగలవు. నిన్నుఁ గొల్చుచుండువారి కభీష్టము లొసఁగుచుండుము. మఱియు, ధరణిపై నవివాహితలగు వధువుల నెల్ల నీవు పూనియుండుము. నేను వరులను బూనియుందును. వారిదాంపత్యమే మనదాంపత్యమగును. కల్క్యవతారమునఁ దప్పక నన్ను నీవు పొందఁగలవు. అని వరములిచ్చెను. కామవల్లియంశమున రుక్మిణి జనియించి శ్రీకృష్ణునిఁ బొందెను. కామల్లీమహాదేవి ధరణిపై డెబ్బదిరెండు స్థానములకొలఁకులందు మహోత్సవములందుచు వెలయుచున్నది.

క్రీడాభిరామవర్ణనములుగూడ మీఁదికథనే సూచించుచున్నవి.

మనకథాపాత్రము లటవెడలి 'కొంత చనఁగా మైలారవీరభటులు గానవచ్చిరి. మైలారదేవర, భైరవునితోడి జోడట! స్కాందపురాణమున నేతన్మాహాత్మ్యముఁ జెప్పుఖండము 'మైలారఖండ'మని యొకటిగలదు. మైలారవీరభటుల చేష్టలలో గొరగపడుచు చేయువింతలు గొన్ని వర్ణితములయ్యెను. (48 పుటచూ.) ఆవింతల నిప్పుడును దొమ్మరిపడుచులు చేయుచున్నారు. గొరగలు శివార్చాపరులగు దేస ద్రిమ్మరి తెగవారు గాఁబోలును. అట కొంతచనఁగా నీక్రిందిదేవళము లొక్కటొక్కటిగాఁ గానవచ్చెను. భైరవునిగుడి, చమడేశ్వరీమహాశక్తినగరు, వీరభద్రేశ్వరాగారమంటపము, బౌద్ధవిహారము, ముద్దరాలు ముసానమ్మవసతి, కొమరసామిగుడి, పాండవులగుడి, తురకమసీదు – వీని కన్నింటికిని నవ్వలఁ గొంతదూరాన గోపురములమీఁది బంగారుశిఖరములు రవిదీప్తిని బ్రజ్వలించి మేరుశిఖరములుంబోలెఁ దోఁపఁగా, కేశవస్వయంభూదేవుల దేవాలయములును గానవచ్చెను. అప్పటికి మధ్యాహ్నకాల మయ్యెను. రాచనగరిమోసాలమీఁది గడియారమునఁ బదునాలు గం

టలు మ్రోఁగెను. మనకథాపాత్రములు పూటకూ
ళ్లింటికి భుజింపఁబోఁదలఁచిరి. ఏతత్కథాకల్పనా కాల
మునాఁటికిఁ గాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవుని రాచనగరు
సమధికప్రాభవముతోఁ గల దనియు, దానిమోసాల
మీఁద ఘటికాయంత్రము (గడియారము, నేఁటి స్విడ్జ
ర్లండు గడియారముగాదు) గలదనియు, నందుగంటలు,
గడియ కొక్కటిచొప్పున మ్రోఁగుననియుఁ దెలియునగు
ను. మఱియు నానాఁటికే యానగరమునఁ దురకల
మసీదుగూడ వెలసిన దని యెఱుఁగనగును. ఆమసీదు,
కాకతీయచక్రవర్తుల పాలితప్రజలలోఁ దురుష్కులు
గూడ నుండుటచే వారి భగవదారాధనార్థ మాచక్ర
వర్తులచేఁ బరమతాదరముఁబట్టి కట్టింపఁబడినదిగాఁ
దలఁపఁదగును గాని, తురుష్కులచే స్వవిజయచిహ్న
ముగా వెలయింపఁబడినదిగాఁ దలఁపఁదగదు. ఏలనఁగా
తురుష్కు లానగరము నాక్రమించుకొన్నతర్వాత దాని
కట్టి సౌభాగ్యమే లేదు. ఒక్కపెట్టె సర్వముఁ దుడిచి
పెట్టఁబడినది. అంధ్రోర్వీశు మోసాలమీఁద గంటలు
మ్రోఁగుచుండుకాలమునఁ దురుష్కులు విజయచిహ్న
ముగా నక్కడ మసీదుగట్టుట సందర్భింపదు.

పూటకూటింటికి మన కథాపాత్రము లరిగిరి.

పూటకూటిండ్లక్కడక్కడ నేఁడువోలె నాఁడును నాహార
మునకే కాక విహారమునకును ననువుగల్గియుండుట వింత.
కాని, నాఁడు రూకయిచ్చినచో కప్పురభోగిబియ్యపుస
న్నన్నము, గోదుమపిండివంట, గుప్పెఁడుపంచదార, అ
ప్పుడుగాఁచినయావునేయి, పెసరుఁబప్పు, కొమ్మునల్లనఁటి
పండ్లు, నాల్గయిదు పచ్చళ్లు, నూరుఁగాయలు, లప్పలతో
డికమ్మనిపెరుగు, గల దొడ్డభోజనము దొరకెడిదట!
నేఁడో......! మనకథాపాత్రము లక్కడ కడుపార
భుజించి యటవెడలి కొంతచనిరి. మొగలిపూవులమ్ము
పుష్పలావిగానవచ్చెను. తద్వర్ణనము గొంత. అటచనఁగా
వేశవాటిగానవచ్చెను. అందు మన్మథామ్నాయ విద్యో
పాధ్యాయయు, ప్రతాపరుద్రధరణీశోపాత్త గోష్ఠీప్రతి
ష్ఠాపారీణయునగు మాచల్దేవియిల్లు గానవచ్చెను. తద్గృ
హసౌభాగ్యాదివర్ణనము కొంత. మాచల్దేవి ప్రతాప
రుద్ర దేవుని'గోష్ఠీప్రతిష్ఠాపారీణ'యనియె కలదు గాని
'యుంపుడుకత్తె' యని స్పష్టోక్తిలేదు. ప్రతాప రుద్ర
దేవుఁడు తౌర్యత్రికప్రియుఁడు. ఆయన యాస్థానమునఁ
బలువురు నృత్తగీతవాద్యనిపుణు లుండెడివారు. మాచ
ల్దేవి తద్గోష్ఠిలో గొప్పప్రతిష్ఠ నందినది గావచ్చును. ప్ర
తాపరుద్ర నృపసార్వభౌముని నాళ్లలో నేకశిలానగర

మున మహైశ్వర్యసంపన్నురాలై మాచల్దేవియని వేశ్య నిజముగా నున్నదో లేదో కాని, మన శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని నాళ్లలో బెజవాడనగరమున మహైశ్వర్య సంపన్నురాలై మాచల్దేవియను వేశ్య యొక్కర్తె గలదు. ఆమె క్రీ 1437 ప్రాంతముల బెజవాడ పాపవినాశన దేవరకును, రుద్రపాదములకును, బహుగ్రామములందుఁ దనకుఁ జెల్లివచ్చుచున్న భూముల నెన్నింటినో ధర్మము చేసినది. * ఈవిషయమును జెప్పు బెజవాడ శిలాశాసనమున నామె నృత్యము చేయుచున్నట్లు విగ్రహచిత్రముగూడఁ గలదు. ఆమె భాగ్యసంపన్నురాలు, ప్రఖ్యాతనర్తకి, విజయవాటీనివాసిని కావున నిట్టియామెను శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డెఱిఁగుండును. మనకథాపాత్రములు మాచల్దేవియిల్లు దాఁటి యటకొంతచని యింకొక వేశ్యయింట ముకురదీక్షోత్సవమును జూచిరి. 'ముకురదీక్షావిధానంబు మొదలలేక, వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁగవయ'' నట! మదనరేఖయను నావారకన్య కీ మంచెనశర్మ తండ్రి. ఈతఁడే యాముకురదీక్షను జరపెను. 'శ్రీవర్ధస్వ' మను మంత్రమును జెప్పి యాబాలిక నాశీర్వదించెను. ద్విజే

* దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యుం 773 నెం. శాసనము చూచునది.

తరుల నాశీర్వదించునప్పుడు నేడును ''శ్రీవర్ధస్వ'' మని యారంభముగల సంస్కృతమంత్రమును బ్రాహ్మణులు పఠింతురు. పై వేశ్యయింటఁ గథాప్రసంగమున మన కథాపాత్రమగు మంచెనశర్మ శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామికి వైశాఖపూర్ణిమనాఁడు జరగు దవనోత్సవమునాఁటి శృంగారవిహారవిశేషములఁ జెప్పినాఁడు. దానిలోని సారాంశములు:— కాకుళేశ్వరస్వామి నాగదేవ భట్టారకునింట కాఁకరపాదులో వెలసినాఁడు. పసిఁడికోరను వేఁడిపా లారగించినాఁడు విప్రకన్యను బొందినాఁడు. (ఇది శ్రీకాకుళక్షేత్ర మాహాత్మ్యకథలోనున్నది.) శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రము పండ్రెండుక్రోశముల చుట్టుకొలతగలది. అక్కడితిర్నాళ్లలో, నా వెలనాటిదేశపు (ఆదేశమునకు వెలనాడని పేరు.) బాలవితంతువుల దుర్వర్తనముల జుగుప్సావహవర్ణన కొంత. ఆపట్టున శ్రీకాకుళేశ్వరుని యుత్సవమునకువచ్చినగోవాళ్లు 'బెరసి వెన్నెలగాయంగఁ బేరకమ్మపులినతలముల' విహరింతురని కలదు. నేఁడు శ్రీకాకుళక్షేత్రము కృష్ణామహానదివలపలి యొడ్డుననున్నది. పేరకమ్మపులినతలములనఁగా, కృష్ణానదీసైకతప్రదేశములా యని సందేహము తోఁచును. అట్లైన కృష్ణానదికే, పేరకమ్మయని నామాంతరముగా

వలెను. ఆ శిలిక్కడను గానరాదు. గణపతిదేవ చక్రవర్తినాఁటిదగు మంపరముశిలాశాసనమున (ఈగ్రామము శ్రీకాకుళపుకృష్ణ కింకను ఎగువను బెజవాడకు దిగువను కృష్ణడాపలియొడ్డునఁగలదు.) మందరముగ్రామము యొక్కయు, దానిలంకయొక్కయు హద్దులలో:— “వాయవ్యాం పేరకమ్మనుండి వెళ్లిన ఇనుంగాలి కాల్వ తలపొలమేర” అనియు, “మందరానకున్నూ వెలంగ పూండికిన్నీ వాయవ్యము పేరకమ్మనుండివచ్చిన పాయేటి తలపడుమటి సీమగాను మందరపులంక” అనియుఁగలదు. ఇంక కృష్ణగూడ సరిహద్దులలో వేఱుగాఁ బేర్కొనఁబడినది. ‘పేరకమ్మ’ పదము గుండ్లకమ్మవంటిదేమో! అది కృష్ణప్రక్కగాఁ బాఱుచుండిన వేఱొకయేఱు అగునేమో! ఈవిషయమింకను విచారింపవలసియున్నది. * మనకథాపాత్రములు వేశవాటిలో పాములవాని నాగస్వరపుఁబాట, పాములాట, గడీనిగంతులు, మేషయుద్ధము, కుక్కుటయుద్ధము, చూచిరి. అటపోయి దక్షిణమున ‘మధుమావతి’ యను వేశ్యయిల్లు గాంచిరి. ఈమధుమావతి మన

* శ్రీకాకుళక్షేత్రమునుగూర్చి నేను, ‘శ్రీకాకుళశ్రీహరి’ శతకపీఠికలో హెచ్చువిషయములు వ్రాసితిని. వానినక్కడ చూడఁదగును.

మంచెనశర్మగారి తండ్రియగు మాధవశర్మకు ననుపుఁగత్తె. మధుమావతిచెల్లెలగు మదాలస యీమంచెన శర్మమేనమామయగు మీసాలప్పయద్వివేదులకొడుకు శ్రీధరుఁడు పరిగ్రహించిన ననుపులంజె. అక్కడివింతల వర్ణనము కొంత. అప్పటికి సూర్యుఁడ స్తమించెను. వేశవాటిలోజరగు జారధర్మాసనప్రశంస గొంత గలదు. ఇట్టిది శ్యామిలకుని పాదతాడితకప్రహసనమునఁ గూడ నున్నది. పిదప గోధూళిలగ్నమున మనకథాపాత్రములిర్వురును నార్యవాటికఁ జేరిరి. ఒక్కతమ్మడిసానియింట విడిసిరి. ఆయింటిపూజరివిధవచేతఁ దనరాకఁ గామమంజరికి మంచెనశర్మ యెఱిఁగించెను. నిండువెన్నెల గాయుచుండఁగా శివనమస్కారచ్ఛలమునఁ బ్రాణనాయకు నాపునర్భవు డాయఁబోయి మ్రొక్కి కౌఁగిట దక్కి తనిసెను. కోమటిబిడ్డఁడగు టిట్టభునకుఁ గామమంజరీ మంచెనశర్మలాతమ్మడిసానిఁ దగులుకొల్పిరి. జారజాయాపతులు నిండుఁజందురునకు గొజ్జఁగినీట నర్ఘ్యమును పచ్చఁగప్పురమున నారతియు నొసఁగి మ్రొక్కి స్వస్తి వేఁడిరి. కథ ముగిసెను.

కవితావిమర్శము.

శ్రీనాథుఁ డాంధ్రపద్యముల కబ్బపునిబ్బరపు నడక నేర్పినాఁడు. శయ్యాసౌభాగ్య మాతనిరచనలలో

సర్వత్ర యతిమాత్రమై సాగును. నన్నయ, నాచనసోమన తొలుత నిట్టి త్రోవ ద్రొక్కిరి. శ్రీనాథుఁడు దాని ఘంటాపథము గావించెను. అన్నియర్వాతలకంటె నధికముగా శయ్యాసౌభాగ్యమునే శ్రీనాథుఁడు చక్కఁ జూచుకొనును. ఈ క్రిందిపద్యముఁ జదువుఁడు.

శా. ఆకాశాంచలవీథుల న్నిగిడె సంధ్యారాగరేఖావళుల్
ప్రాణోన్నిద్రిత పారిభద్ర పటలీ పాండిత్య వైతండికో
ద్రేక స్ఫూర్జిత చండ తాండవ రయోద్రేకా రభ ట్యుద్భట
శ్రీకంఠ స్థగికంఠ కోమల జటాశ్రేణి న్విడంబించుచున్.

భీమఖండము.

శయ్యబిగింపేకాని యిం దర్థంపుసొం పేమున్నది? ఆకాశాంచల వీథులందు సంధ్యారాగరేఖలు సాగినట్లే యీపద్యము ప్రథమచరణమునఁ బదరచన సాగినది. తక్కిన చరణములును దానికిఁ దగినట్లు నెగడినవి. కొన్నిచోట్ల నిట్లున్నను నెన్నోచోట్ల శ్రీనాథుఁడు శ్రవణమాత్రముననే సంతోషముగొల్పఁజాలు గడుసరి నుడికారములను సంస్కృతాంధ్రములలో జతనుపఱిచినరసార్థముతోఁ జతురరచనల నెఱపెను.

సీ. హాలాహలం బనునల్లనేరేడిపండు
మిసిమింతుఁడును గాక మ్రింగినాఁడు

పెనుఁ గ్రేలికొనగోర బిసరుహాసనుమోము
కెందమ్మివిడివోలెఁ గిల్లినాఁడు.

... ...

చంద్రఖండములతో సరివచ్చునవవచ్చు
విమలదంష్ట్రాగ్రప్రగ్రహములవాని.

... ...

అవఱవ మండు నొఱ్ఱనిచంద్రమల్లెల
చోద్యంపుగుండాలు సొచ్చువారు.

ఇట్టిచోట్ల మందుముచ్చటగొల్పునది పదచమత్కారము. చక్కనిశయ్యతో నింతవింతపదముల నంతరింపుతో నర్థంపు సొంపునుగూడ ననుగతపఱుచుట శ్రీనాథుని కవనమందే కానవగును. నన్నయాదులగు నాంధ్రకవీశ్వరుల రచనములను సవిమర్శముగాఁ జదువు సరసవిద్వాంసుల కెక్కువగా శ్రీనాథుని పద్యములుమాత్రమే జిహ్వానాటించును. మఱపునఁబడకుండ మనసున నత్తుకొనియుండును. నాల్కపై నాట్యమాడుచుండును. శ్రీనాథునిశిష్యులయి యాతనిచరణములఁ బట్టుకొన్న తర్వాతి కవులకృతులలోఁగూడఁ గొన్నింట నట్టిరచనలున్నవి. శ్రీనాథునితర్వాతికవులకుఁ బలువురకు శ్రీనాథుని రచనలు మేలుబంతులు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన, దగ్గుపల్లి దుగ్గన, తెనాలిరామకృష్ణుఁడు, రాధామాధవుఁడు.

పింగళిసూరన మొదలగువారు శ్రీనాథరచనలఁ బుడికి పుచ్చుకొనిరి.

మ. హరచూడా హరిణాంకవక్రతయుఁ గాలాంతస్ఫురచ్చండికా
పరుషోద్గాఢ పయోధర స్ఫుటతటీ పర్యంత కాఠిన్యముల్
సరసత్వంబును సంభవించె ననఁగా సత్కావ్యముల్ దిక్కులన్
జిరకాలంబు నటించుచుండుఁ గవిరాజీగేహరంగంబులన్.

శ్రీనాథుని డిండమము మెచ్చిన కవిత్వసందర్భమిట్టిది. శాస్త్రిసంప్రదాయములు, భాషాసంప్రదాయములు లోఁతుగా నెఱిఁగినఁగాని యెఱుఁగరానిరచన లీతనికృతులలోఁ దఱచుగానుండును. ఉపలబ్ధములయిన శ్రీనాథకృతులన్నింటికంటెఁ గాశీఖండము పరిణతమయిన కవితాపాకముగలది. ఈ క్రీడాభిరామరచనము దాని కీడుజోడుగానున్నది. శ్రీనాథుఁడు దీనిని భీమఖండ హరవిలాస రచనానంతరము కాశీఖండరచనమునకు వెనుకనో ముందో రచియించియుండును. హరవిలాసరచనము భీమఖండరచనముతర్వాత జరగెను.

ఈ గ్రంథమందలి యీక్రిందిపద్యము లతి ప్రశస్తమయినవి.

మంచపుటింటివో, ఎకసక్కెముగ, కటిభారము, కమలావతారము, కందుకకేళి, ఈహరియింకనొక్కమరి, పంచారించిన, ప్రాలనినీ,

చాటుప్రౌఢి, మునుఁగువెట్టినసేమి, మీనవిలోచనంబులు, కొలుచును జేనవెట్టి, పద్మలోచన, జటిపోఁగె, అమితోత్సాహము, కప్పురభోగి, అఱుఁగౌను, పూవుంబోఁడులు, పాంథసీమంతిని, కద్రూమహాదేవి, వావావృపాల, పారిజాతపుఁబూవు, వా కుమారస్వామి, మలయజగంధి, కంగటికాలు, బంగారుతలుపులు, కలశపాథోరాశి—ఇత్యాదులు.

ప్రాలనినీదన్నులతో, ప్రాలెడుజక్కవలుసరియో, వలలం బెట్టం
జాలెడినీకన్నులతో బాలకిసదృశములె వలలఁబడుమత్స్యంబుల్

ఘూత్కారపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్లు
ముసిఁడిపండులతోడ ముస్సుగురియ-
జాణవిప్రుండు సిగఁదాల్చెఁ జందమామ
కొండినాలికయగునొక్క (మొగలి) కొమలిరేకు-
ముంజెపదనైన శంబరభంజనుగేహములు-
జవరాలిఁ బొడగన్నసన్న్యాసిపైనేయుఁ
గులసిలేఁజిగురాకుఁదూపు మరుఁడు-
పారిజాతపుఁబువ్వు నాఁ బరఁగుఁజూపు
తామ్రచూడంపుఁజూడాపథంపుజొత్తు
దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నఱుఁచు:
జించి వెడలిన క్రోధాగ్నిశిఖయుఁబోలె.

బంగారుతలుపులు పాయంగ ఘట్టించి లావణ్యవిత్తమేలావ్యయించె.

ఇత్యాదిరచనలసౌభాగ్యము సహృదయైకవేద్యమే. ''పేర్చిననందడి,'' నిత్యాదిపద్యము జుగుప్సగల్గించుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డిట్టిచాటుపద్యములఁ జాలఁ

చెప్పినాఁడు. ఇందలి యాతని "యుప్పరమెత్తుట"ను, శ్రీకృష్ణరాయాములుగూడఁ గూర్చుకొనిరి.

అసాధారణప్రయోగములు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయాము లీగ్రంథమును బహువారములు పారాయణము చేసి యిందలి మేలిపలుకుబళ్లను తమగ్రంథములలో సమకూర్చుకొన్నారు. శబ్దరత్నాకరకారుల కీగ్రంథము దొరకలేదు గాన యిందలియసాధారణప్రయోగములను వారు సేకరింపఁజాలరయిరి. ఇందలి యట్టి యసాధారణప్రయోగములలోఁ గొన్నింటిని, వాని యితరకవ్యనుకరణములను, అర్థములను నిక్కడ చూపుదును.

గీ. జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స — పుట-13

శ్రీకృష్ణరాయలవారాముక్తమాల్యదలో దీనినే

ఎల్లనృపులు గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి
"దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స." — పుట-14

అని యుదాహరించుకొనిరి. గొజ్జంగిపూనీరు=పన్నీరు. జలపోసనము=మొలాము, నీరూఁదుట. జటిగొన్న=పరిగచుట్టిన, జరిగొన్న, సరిగొన్న, చరిగొన్న, జరిగొన్న, రూపములలో నేదిసరియో. అర్థమింకేమో అస్పష్టము.

జటివోని (గోని?) గడితంపుఁ జటుకచౌకంబులతోఁగ గఁబుట్టము' 44 పుటలో ప్రయోగాంతరము. శివరాత్రి మాహాత్మ్యములోఁగూడ నిదిగలదు. పుట 15 అక్కలఁజేయు=ముడుచుకొనఁజేయు. ఇసచంబము=కుదియఁబడు. గుమ్మడిమూట = గుమ్మడిపండునాకృతినిగట్టినమూట. సుగ్గిడితము=సుఘట్టితము (వస్త్రము). తోఁపురెంటము=తోఁపువన్నెగల జమిలినూలిదుప్పటి. తట్టుపున్గు=నిద్దమైనపునుఁగు పు 17 కోటఁడు=గుడ్లగూబ. మాఁగిలి మాఁగిలి=ఆఁచియాఁచి. పూఁగొమ్మ=పూఁగొమ్మ. వలతీరు=కుడినైపుగతి, ధర్మదార=యుద్ధాంతజ్ఞాపకముగా నూఁదుబాకా. దీనినూఁదినపిదప నిఁక యుద్ధము సేయరాదు. రెండుపక్షములును వైరమును వీడి ధర్మముగా వర్తిల్లవలెను. సంధిజరగిననో, ఏదేనొకపక్షము గెల్చిననో, ఉభయపక్షములకు విశ్రాంతివలసిననో దీని నూఁదుదురు.

"విజిగపాఱఁ దొడఁగె నీరప నేఁడు
జయలక్ష్మి సేకొని స్వామివారపుడు
దయమీఱఁగా ధర్మదార వట్టించి
బంగారుబొమ్మను బాండ్యభూనాథుఁ
డింగితవేదియై యిచ్చిన మెచ్చి
తిరునాళ్ళును సేసి-" — రఘునాథాభ్యుదయము.

"మేటిదుసేవాళ్ల మెఱయు వరీగ్ల

ఘోటకమత్తేభకోటులఁ జదిమి
హేలఁ బైపైఁ జొచ్చి యెల్లశాత్రవులఁ
ద్రోలి పిన్నగొండకుఁ ద్రోవలనూఁకి
...అని వేఁడుకొనిన దయాదృష్టిఁ జూచి
తనరు పెద్దక్కల ధర్మదారఁ బట్టించి
సమరంబు సాలించి చయ్యన మరలి''

సౌగంధికాపహరణము కృత్యవతారిక.

ఆముక్తమాల్యదలోఁగూడ నీపదము గలదు. చూ 5 ఆశ్వాసము 150 పద్యము. కాని యందీపదము నీయర్థముననే కవి ప్రయోగించెనని చెప్ప శక్యముగా నున్నది. ఆపద్యము నర్థమును భావమును స్పష్టముగా లేవు. ధార, దార, పదములు వాద్యవాచకములుగా శాసనములందును గ్రంథములందును ప్రయోగింపఁబడినవి. చేబ్రోలి శాసనము, బసవపురాణము, చూడఁదగును. మఱియు,

"శేరిదమామిలు పిల్లఁగ్రోవులును
దారలుగిడిగిళ్లు తమ్మటధ్వనులు
నకిరీలు రుంజలు నదవాద్యములును
విపరీతముగ మ్రోసె వినువీథినిండ. పల్నాటివీరచరిత్ర.

పు 20, సొబగుపీఁగ=ఋతువగు. పు 21, పచరించు=ప్రకటించు, కొల్లడిసేయు. దిస్సువాఱు=దిస్సు(స్మిత

ధ్వన్యనుకరణము) మగు. తీగనవ్వు=సాగిననవ్వు. ఈసీస పద్యమును రాధామాధవకవి యనుకరించెను.

సీ. కన్నులాప్పుచుఁ గొన్నిసన్నలు గావించుఁ
దీఁగనవ్వులు నవ్వు దిమ్ముvాఱి
పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
నతితిపేరులు చక్క నలవరించు
గాజులచప్పుళ్లు గలుగళ్లు మనఁజేయుఁ
గొనగోళ్ల నందంద కురులు దీటు
నీలరాగము నెలయించు నించుకజాఁకఁ
దగవుమాటల జాడ తనములాడు,

రాధామాధవము 5 ఆశ్వాసము.

పు 23, వల్లువము=రొక్కపుజాలె, పు 24, పటితాళించు=బెళుకులాడ్చు, మైలసంత=ఊరివెలుపలనుండు నిమ్నజాతులసంత, సుసరభేత్తు=సులువుగా రోమములు తొలఁగఁజేయునది. పు 25, సజ్జికపుఁజాయ=కసుగందని నన్ని? ఈపదమునర్థ మస్పష్టము. 'సజ్జికము' అని యిక్కడిరూపము 'సజ్జకము' అని కొన్నిచోట్లఁగలదు. "జతగొప్పులోను నచ్చపుసజ్జకములైనవిరవాములకు" ఉత్తరహరి. ఈ రెండువేఱుపదములేమో విచారణీయము. తొలుసమర్తము=ప్రథమఋతువు, 'సమర్త' 'సమరత' రూపాంతరములు-'సమర్తము' రూపమిదిక్రొ

త్తది. 'సమర్త అకాలంపు' అని ఛేదము సరిగాదు. పు 26 కుసుమ=కుసుంభావర్ణము. పు 27 పంచారించు=కుదుకు నిండి నెలవుకొను, ఱిసిధాత్వర్థము=ముగ్ధు, దిచ్చరించు=ఉబికివచ్చు, పు 31, జంగాళము=జంఘాలము. హెచ్చు పొడుగుఁగలిగినది. మొరవంకకడియము=చేటు వంపు (అండెవలె) గలకడియము? పు 32. తిరుపుటెద్దు=గానుఁగచుట్టుఁ దిరుగు నెద్దు. పు 33, గానులద్ది=తెలికివి. మోహరివాడ=సైనికులవాడ? 34 గోరంటయెఱ్ఱలు=గోరంటాకు నెఱ్ఱన గలవి. పు 35 గనపపరిఖ, వ్రాఁతప్రతిలో 'కనపపరిఖ' కలదు. గొప్పపరిఖ అర్థము గావచ్చును. వంకదార=పెద్దగవనికి ముందుండు మలుపు ద్వారము. పు 36 అక్కలవాడ=వంటలక్కలవాడ, పూఁటకూళ్లమ్మలవాడ, ఈపద మిందు ఆ 63, 87, పుటలలోఁగూడఁగలదు. ఆముక్తమాల్యదలోఁగూడ నీపద మీయర్థముననే ప్రయుక్తమయ్యెను. 'అక్కవాడల నరకూళ్లు మెక్కి' 7 ఆశ్వాసము. కాని యీగ్రంథమునందే 87 పుటలో 'అక్కలవాడలోని వెలయాండ్రకు' అని యుండుటచే నీపదమునకు వేశవాటి యనికూడ నర్థమేమో యని సందేహము తోఁచును. కాని యట్లు గాదనుకొందును. పూఁటకూళ్లయిళ్లవాడకు దగ్గఱగా వేశ

వాటిగాని, వేశ్యలయిండ్లుగాని యుండుట నేఁడునుగలదు. అట్లే పూఁటకూళ్లమ్మలవాడలో వసించు వేశ్యలని పైపద్యచరణమున కర్థము గావచ్చును. లేక 'మేదరకరణ వేశ్య, కర్ణాటవేశ్య' యని యింతకుఁబూర్వము ప్రయోగించినట్లుగా నీకవి పూఁటకూళ్లమ్మలవాడలో వ్యభిచారవృత్తితోనుండు పూఁటకూళ్లపొలఁతులనయినఁ జెప్పకాని యుండవచ్చును. పు 40, త్రికూటి=త్రికాష్ఠి, తిగటము, ముక్కోణము? పు 41, గవడపేరు=పెద్దహారము? గొప్ప రుద్రాక్షలమాలకు గవడరుద్రాక్షలమాల యని, గొప్ప రుద్రాక్షలకు, గవడకాయలని నేఁడు వ్యవహారమున్నది. 'గవుడ' యని శ-ర. 'కానకకన్న' ఈపలుకుబడి శ్రీనాథోపజ్ఞమే యేమో! కేయూరబాహుచరిత్రమున మంచెన "చాతురతరమూర్తి మండూకచక్రవర్తి" యనఁగా శ్రీనాథుఁడిందు "చాతురతరకీర్తి బవనీలిచక్రవర్తి" అనెను. ఇట్టిసంవిధానమున నేకు లనుకరించిరి "సకలగృహావర్తి మూషకచక్రవర్తి" "సకలగృహవర్తి మార్జాలచక్రవర్తి" ఇత్యాదివిధములు ప్రాచీనులేకాక శ్రీజార్జిచక్రవర్తి పట్టాభిషేకపద్యరచయితలలో నొకరు "సకలగృహావర్తి మాజార్జిచక్రవర్తి" యనికూడ దీనినమకరించిరి. పు 44. ఓలగందము=ఈపద్యమును

శ్రీనాథుఁడు పలుచోట్ల ప్రయోగించెను. 'చిఱు బంతిపనుపాడి' యనియుఁగల యాతని ప్రయోగాంతర మునుబట్టి యీపదమునకు స్నానసమయమునఁ బూసి [illegible]ము 'పసుపుపూఁత' యర్థమగు ననుకొందును. సివ [illegible]త్తినవారికి స్నానానంతరముగూడ నాపసుపును మొగమునఁ బూయుదురు. కాన యిక్కడ నాయర్థము సరి పడును. 'చిఱుతచౌకంబులతోఁ గుఁబుట్టము' పాండురంగ నుకవి దీనిని గైకొన్నాఁడు. "కట్టిరి చిఱుతచౌకముల క్రొంబుట్టముల్" దీనికిసరిగా నర్థముతోఁపలేదు. పు 45, ఎడపదడప=అప్పుడప్పుడు. ఈపలుకుబడిని శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమునఁగూడఁ బ్రయోగించెను. ఎడపదడప త మాభవుం డెచట నుండుఁగానరాఁడని గృహభర్త కాంత నడుగ 3 ఆశ్వాసము. జీవగఱ్ఱ=వీణతంతులకు కంబళిపీఁ చుచుట్టి యాన్చియుంచెడు పీఁటవంటికొయ్య. లేక శ్రు తిని హెచ్చుతగ్గులు చేయుటకుఁ దీగలనుజుట్టి తుదిపట్టున గ్రుచ్చియుంచిన చెవివంటి బిరడా. 46, ఉరుమ=వాద్య భేదము, పిల్లదురులు=ధ్వనివిశేషము. 48 చంద్ర మల్లెలు=చంద్రనిప్పులు, కరవాఁడి = చేసానపట్టినది, హొన్నాళము=బంగరు పిడిగలది? నెట్టికసీల=అడ్డిగ సీల, కంఠాభరణము మరసీల. "అడ్డిగసీలంత ఉన్న

దోలేదో ఎంతమూటున్నదో చూడు ఆపిల్ల" ఇత్యా దివ్యవహారము కృష్ణామండలమున నేఁడును గలదు. ఈపదము ఆముక్తమాల్యద, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము మొదలగు గ్రంథములందును బ్రయుక్తమయ్యెను[illegible] రత్నాకరకారులు, ఆముక్తమాల్యదలోని "నెట్టిక[illegible] ల్లలచ్చియల నీలయు భూసతి యుండ నీకు నీనెట్టిక సీలపై మనసు నిల్చుటకే మనవచ్చు" 7 ఆశ్వాస పద్యము నుదాహరించి యీపదమును 'నైష్ఠికశీల' పదవువికృతినిగా భావించి సదాచారపరతంత్రయని య ర్థము వ్రాసిరి. కాని యీప్రయోగమునకుఁగూడ 'చిట్టి బొట్టకాయ' యనియే యర్థముయుక్తము. "అరయ నెట్టి కసీల లంత లయ్యెను బింకమున బ్రహ్మశిఖముట్టుప్రోడ లార!" అని ప్రభావతీప్రద్యుమ్నప్రయోగము. పు 52 'రెండెనిముదుల్' 'ఎనిమిదుల్' అనియో 'ఎనిముదుల్' అనియో కవిప్రయోగము. 'రెండుతొమ్మిదులు' అని కాశీఖండప్రయోగముగలదు. ఇక్కడఁగూడ 'రెండెని మిదుల్' కావచ్చును. అట్లేని చిన్నయసూరిగారి సూ త్రమునకు వార్త్తికము చేర్పవలసివచ్చును. 53, తేఁడు= వెదకు, బాఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు, దీనినిగూర్చి నేను ప్ర కటించిన లక్ష్మీపురశాసనమునఁ గొంతపరిశీలనముగలదు.

పు 54 తాలఁబోయు=తాలింపువెట్టు, కఱుబోడ.

బఱివోవు=హద్దుమీఱు, పు 61 మఱ్ఱెర్క= వెంట్రుకతో?, ఇది శ్మశ్రుశబ్దవికృతిగావచ్చును, పు 62 అడియాలము=గుర్తు, అడి=పాదము, ఆలము=పల్లము, అడుగుపెట్టినచోటఁ బల్లముగ నేర్పడిన పాదచిహ్నము, ఇదివ్యుత్పత్త్యర్థము.—ఈపద మఱవమునఁగలదు. పు 65, పుల్లసిలు=కంపు, పు 66 లేఁబడు=లేఁతపడు. కోడె విధవల్=పడుచువిధవలు. పు 74 తస్సి=డస్సి. తట్టువాఱు=చిదుకఁబడు. పు 75, మేంతరాజు=గొఱ్ఱెవాఁడు. పు 76, నారికేళబకజాతీయంబులు=నారికేళ బకములను కొంగలనుబోలినవి, కోడిపుంజులు. కొబ్బరిచెట్లపై వ్రాలు బకములకు నారికేళబకములని పేరుండఁబోలును. తజ్జాతీయములగుకోళ్ల కాపేరుండఁబోలును. కేయూరబాహుచరిత్ర 3 ఆశ్వా. నారికేళబకమను కొక్కెరకథ గలదు.

క. కలిమిఁ దరముగాని వ్యయం
బులు వేతిమ్ములకుఁ జేసి పోలియరె దుర్బు
ద్ధులు నారికేళబకమను
పులుఁగు దురైశ్వర్యమహిమఁ బొలిసినభంగిన్.

అని తదాది.

పు 80 ఆహివెట్టు=తాకట్టువెట్టు. పు 81, ఈఁగకును బోఁకవెట్టినయిట్టిభంగి=..? 82 గుడిలోనుండియు గుడిరాలను దీసె వీఁడు'' ఈనానుడి పాండురంగమాహాత్మ్యమునఁ గూడఁగలదు. పు 84 విశిముడి=భాగ్యము, లాఁతు=అధికము. ఈపద మాముక్తమాల్యదలోఁగూడఁ గలదు. ఘటశాసిపుంగవుండు=శాస్త్రివర్యుఁడు, ఈపద మాముక్తమాల్యదలోఁగూడఁగలదు. "ఘటశాసుల శ్రోతులఁ దప్పపట్టుదుర్'' 7 ఆశ్వాసము "కొమ్మనఘటశాసి కొంపయుఁ గమలె బమ్మన భట్టిల్లు భగ్గనఁగాలె 7 ఆశ్వాసము ఇది నేఁటి 'శాస్త్రి' అవధాని, బిరుదముల వంటిదిగాఁ బెక్కుశాసనములందును గలదు. పు 86,

గీ. మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చడం బమ్మికొన్నాఁడు పణములకును
ముద్రితచన్నులు పోఁగలేనిముద్దరములు
చలికి నోఁజనోయ పెలుఁదు పైచిఁకొండు."

ఈపద్యము సాతవాహన సప్తశతి 3 వశతకము 39 వ గాథకుఁ దెలుఁగు

గా. వికిణఇ మాహమాస
మ్మి పామరో పాఇడిం వఇల్లేణ
ణిద్ధూమముమ్మురఇవ్వ అ
సామలీయథణో పడిచ్ఛన్తో.

నిక్రీణీతే మాఘమాసే
పామః ప్రావరిణం బలీవర్దేన
నిర్ధూమముర్మురనిభా
శ్యామల్యాః స్తనౌ పశ్యన్.

తన తెనుఁగున ప్రతినుండి యెత్తి యీపద్యమును శ్రీనాథుఁ డింపుఁ గూర్చుకొన్నాఁడు. పచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పసరమునకు అని పాఠమేని మూలమునకు సరిపోవును. పైపద్యమందలి ''పొగలేనిముర్మురము''లను పాండురంగసుకవి పరిగ్రహించినాఁడు. ''పొగలేనిముర్మురంబులు మగువలపాలిండ్లు భోగముహనీయులకున్ 4 ఆశ్వా. పాండు. ఒఱగోయు=ఒఱనుండి కత్తిసిలాగు, [redacted]ా ప్రతిఘటించు; పు 89, సోణము=సాసాక్షి, సోడ [redacted] రూపాంతరము, 'సోడంబుతో ముక్కుగ్రమ్మొడుగాఁగోసి' బసవపురాణము, సోణా లంట ఘోణాచ్ఛిదన్ ఆముక్తమాల్యద, పు 97 దొరసెము?=పూర్వోత్తరవత్సరము. పు 08, బడిసిపైచు=దిగఁదుడిచిపైచు, హారతిచ్చు ''అటునది దొరసముద్రము। నిటునది యోర్గల్లు కడిఁది నినుకొండ మహా।పుటభేదనము–''అని ప్రథమ ముద్రణ పాఠము. దీనికర్థములేదు. శిథిలశిథిలమైయున్న మూలమును బరిశీలింపఁగా నేను ప్రకటించిన మంచిపాఠము

గానవచ్చెను. 'కడిఁది నినుకొండ' యని, శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగింపఁడు. ఆగ్రామముపేరు వినుకొండ కాని, యినుకొండ కాదు. ఈగ్రంథమునసే యన్యత్ర 'శ్రుతపర్వతదుర్గ' మని వినుకొండ పేర్కొనఁబడెను. కానీ సంస్కారము చేయుట తప్పని యొకరు భారతిలో నాక్షేపించిరి. విజ్ఞత లీట్లు వెలయుచున్నవి!

ముగింపు.

బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, తిన్నఁగా మాబోంట్లు కన్నులు తెఱవకపూర్వము అనఁగా నిప్పటి కిర్వదేండ్లకుముందు అతిప్రశస్తములయిన యాంధ్రగ్రంథముల ననేకముల గుర్తించిరి. అంత కింకను[redacted]ర్వమే శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారికిఁగవులచరిత్ర [redacted]మురచనమునను, ప్రాచీనగ్రంథప్రకటనమునను, కడుం[redacted] దుఁదోడుపడిరి. వారుగుర్తించిన ప్రకటించిన యాంధ్రగ్రంథములలోఁ గుమారసంభవము, నీతిసారముక్తావళి, క్రీడాభిరామము,నను నవిరత్నత్రయము.త్రిపురాంతకోదాహరణము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, మొదలగునవియు నుత్తమగ్రంథములు. సంస్కృతమునను వారు చాలవిలువగల గ్రంథముల వెల్లడించిరి, వెల్లడించుచున్నారు. సంస్కృ

త్తాంధ్రభాషాభిమానులు వారియెడఁ జాలఁ గృతజ్ఞులు గావలెను. వారియనుజ్ఞగొనియే నేనీగ్రంథమును సంస్కరించి యుపోద్ఘాతమువ్రాసి యచ్చున కిచ్చితిని

తంజావూరికిఁబోయి యక్కడ తాటాకుఁబ్రతిలోనిపాఠభేదములను ఇంకను నేవేవో నాకుఁదోఁచిన విశేషములను సేకరించి వ్రాసిపెట్టుకొన్న దీనిప్రథమముద్రణ నొకప్పుడు నేను బెజవాడకరిగి యప్పుఁబ్రతిక్కడి రామమోహనగ్రంథాలయమున గోలుపోయితిని. నే నక్కడనుండఁగా దాని ప్రశంస మిత్రగోష్ఠిలో వచ్చెను. దానిని వారి కప్పుడుచూపితిని. ఆ తెలివిడిచే నెవ్వరో ప్రబుద్ధులు దాని నపహరించిరి. ఎందఱ [illegible]నో చెప్పితిని. ఎంతో తంటాలుపడితిని గాని నాకది మరల దొరకలేదు. ఉపీద్కాంత్యభాగము ముద్రితమగుచుండఁగా దానినాఁటిపోకడతీసు గొంత నేఁటికిఁ దెలియవచ్చినది. ఏమిలాభము. నేనందుకై మరలఁ దొందరపడి యప్పుడే తంజావూరి కరిగి తు[illegible]నకై యున్న మాతృక నట్టెట్టో పొందించుకొని, లు[illegible] ములను, సాధుపాఠములను సేకరించుకొని వచ్చితిని. ఈతూరి మరల నెవ్వఁడేని యీప్రతి నెత్తుకొనిపోవు యిఁక దురదృష్టము శ్రీడాభిరామము! ప్రత్యంతర [illegible]

లేదు! సాధుపాఠసంపాదన మిఁక శక్యముగాదు! దేశచరిత్ర, సంఘచరిత్ర, భాషాచరిత్రాదులను బరిశీలించువారికి బహూపకారకమయినది, శ్రీనాథరచితమయినది, ప్రశస్తరచనముగలది, యన్నయభిమానముచేతనే దీనినిప్పు డిట్లు సంస్కరించి మరలఁ బ్రకటించుట. అంతేకాని దీనిలోని రోఁతవిషయములమీఁదిప్రీతిచేతఁ గాదు. పామరుల కందకుండఁ బండితులకే విక్రయింతు మని ప్రకటకులు బాసచేసిరి గావునను గుప్తపఱుచుట వ్యాప్తినధికపఱుచును గావునను, యథావస్థితముగా ముద్రించుటే మంచి దని పలువురు ప్రాజ్ఞులభిప్రాయపడిరి గావునను, దీనిని వికారపఱుపక యున్న దున్నట్లుముద్రించితిని. ఉపీఠికలోఁగూడఁ దుచ్ఛములయినను గొన్ని శ్రీనాథర[illegible]ములను, దచ్చరిత్ర ప్రయోజనమునుబట్టి, కవితాచమత్కృతిమీఁది యాదరమునుబట్టి, చేర్చితిని. శ్రీనాథకవిసార్వభౌమునిరచన లేవియుఁ జెడిపోకుండ నిలకొనియుండుఁగాక యనియే నాకోరిక. ఆకవి యంత యభ్యర్హితుఁడు. ప్రఖ్యాతాంధ్రవిద్వాంసులతోఁ బలువురతో నీ[illegible] యీగ్రంథమిట్లు ముద్రితమగుట యెంతయు నావ[illegible]మని నిశ్చయించితిని. విద్యావైదుష్య విభవాధి[illegible]గు నాంధ్రమహాశయులు గొందఱీ గ్రంథప్రకటన

మునుగూర్చియొసఁగిన సదభిప్రాయముల నిందు జతకూర్చుచున్నాను. పామరులకుఁగాక ప్రమాణపత్రమొసఁగిన పండితులకే విక్రయించుటకుఁ జట్టుదలతోఁ గట్టుదిట్టములతో వర్తింతురుగా కని ప్రకటకులను, పామరులకంటఁబడకుండ, నెక్కడఁగాని దీనిమూలమునఁ జెడుగు గలుగకుండ భద్రపఱిచియుంచుకొందురుగా కని దీనినిగొను ప్రాజ్ఞులను హెచ్చరించుచున్నాఁడను. ఏనూఱేండ్లనుండి జీవముతోనున్న యీగ్రంథమిఁక నంతరింపదు. ప్రాజ్ఞలోకమున కీగ్రంథము పరితోషము గూర్పఁగలదనియే నావిశ్వాసము.

విభవ
శ్రీకృష్ణజయంతి
7-9-28

విద్వద్విధేయుడు
వేటూరి-ప్రభాకరశాస్త్రి.

శ్రీః

క్రీడాభిరామము

కృత్యవతరణిక

గణనకెక్కిన దశరూపకములయందు
వివిధరసభావభావన వీథి లెస్స
యేకవీంద్రుడు రచియించె నీప్రబంధ
మనుచు మీరానతిచ్చెద రైన వినుఁడు.

కృతిపతివంశవర్ణన

సీ. అఖిలప్రపంచంబు నన్యథాకల్పించెఁ
బటురోషరేఖ సాఫల్యమొందఁ
ద్రైశంకవంబైన తారకామండలం
బాకాశమార్గంబునందు నిలిపె
మాలినీతీరనిర్మలసైకతములలో
మేనకాప్సరసతో మేలమాడె
నామ్నాయమాత గాయత్రీమహాదేవిఁ
బ్రణుతించి బ్రహ్మర్షిపదము గాంచె
నెవ్వఁ డాతండు సామాన్యఋషియె తలఁపఁ
దాటకాకాళరాత్రికి దాశరథికిఁ

గాలకంధరకోదండఖండనునకుఁ
గార్ముకాచార్యవర్యుండు గాధిసుతుఁడు.

స్ర. ఆవిశ్వామిత్రుగోత్రం బనఁ జలనిధియా
    శ్లోకముం బొందుచుండన్
భూవిఖ్యాతప్రభావాభ్యుదయుఁడు
    దయముం బొందె *నాచంద్రకీర్తుల్.
ద్యావాపృథ్వ్యంతరాళాంతరముల
    నతిని స్తంద్రచంద్రాతపశ్రీ
ధావళ్యస్ఫూర్తి లక్ష్మీతరళతరకళా
    ధాళధళ్యంబు సూపన్.

శా. ఆమంత్రీశ్వరుకూర్మినందనుఁడు చం
    ద్రామాత్యుఁ డంభోజభూ
భామారత్నపయోధరద్వయతట
    ప్రాలంబనైపథ్యము
క్తామాణిక్యనిభాభిరూప్యపదవా
    క్యప్రౌఢసాహిత్యవి
ద్యామాహాత్మ్యవిలాససమ్ముదితవి
    ద్వన్మానసుం డిద్ధరన్.

---

* "మంచన్న" అని యుండునేమో.

శా. కర్ణాటక్షితినాథుఁ డైన పెదబు
    క్కక్ష్మాపదేవేంద్రు న
భర్ణామాత్యుని దానఖేచరునిఁ జం
    ద్రాధీశు బంధుప్రియున్
వర్ణించున్ గవికోటి శంకరజటా
    వాటీతటాంతర్నదత్
స్వర్ణద్యంబుతరంగరింగణలస
    త్సాహిత్యసౌహిత్యయై.

క. ఆచంద్రమంత్రిమణికిని
బోచాంబారత్నమునకుఁ బుట్టెను బుధర
క్షాచణుఁడు మంచనార్యుఁడు
వాచస్పతిసదృశబుద్ధివైభవుఁ డగుచున్.

గీ. మంచనార్యుతిప్పమకును సుపుత్రులు
నలువు రెన్న సింగనయును దిప్ప
నయును మల్లనయును నయనీతిసత్కళా
న్వితుఁడు చెన్నమంత్రివిభుఁడు ననఁగ.

గీ. సింగనామాత్యసుతుఁడు సుస్థిరగుణుండు
మానినీమన్మథుఁడు చంద్రమంత్రివర్యుఁడు
వెలసె వైభవముల దేవవిభునిఁ బోలి
సకలబుధతతి యెల్లను సంస్తుతింప.

క. మిరుతూరివిట్ఠమంత్రీ
శ్వరుతనయ వరించె మల్లసచివాగ్రణి శం
కరుఁ డద్రిరాజనందనఁ
బరిణయ మగుభంగి నధికభాగ్యోన్నతుఁడై

ఉ. మల్లనమంత్రికిం ద్రిపుర
మాతరళాక్షికిఁ గాంతిరోహిణీ
వల్లభు లాత్మసంభవులు
వల్లభలింగనతిప్పనక్షమా
వల్లభమంత్రిశేఖరులు
వారవధూజనపుష్పభల్లు లు
త్ఫుల్లయశోవిభాసితులు
పుణ్యులు సింగనభైరవేంద్రులున్.

వ. అందు,

సీ. తారకామందారతారాచలంబుల
తో రాయు నెవ్వానిచారుకీర్తి
భావసంభవభద్రదేవేంద్రసూనుల
మఱపించు నెవ్వానిమహితమూర్తి
జీమూతవాహన శిబి సూర్యతనయుల
ధట్టించు నెవ్వాని దానశక్తి
భార్గవగార్గ్యగీష్పతిమతిప్రౌఢిమ
నిరసించు నెవ్వాని నిశితబుద్ధి

యతఁడు రిపురాజరాజ్యసప్తాంగహరణ
కరణపరిణతయుక్తిప్రకాశమానుఁ
డతులితాచారవిజితగంగాత్మజుండు
మర్త్యమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

సీ. వాచాలసురధునీ వీచికాగంభీర
వాచావిలాసుఁడు బైచమంత్రి
పల్లవోష్ఠీమానసోల్లాసకృతిపుష్ప
భల్లావతారుండు మల్లవిభుఁడు
పన్నగాలంకారపన్నీరజధ్యాన
సన్నతాత్ముఁడు పోచన్నశౌరి
ప్రత్యగ్రసహజసాహిత్యవిద్యాకళౌ
న్నత్యుండు తిప్పనామాత్యఘనుఁడు.
నందనులు చంద్ర మందార కుంద కుముద
గంధకి గంధసార సౌగంధ్యబంధు
బంధురోదారకీర్తి సౌభాగ్యనిధికి
మల్లికార్జున * మంత్రికి వల్లభునకు.

మ. కనకాద్రిప్రతిమానధైర్యనిధి లిం
గక్ష్మాపమంత్రీంద్రుతో

---

* 'సుతునకు' అని యుండవచ్చును.

నన తారాతినృపాలమంత్రిజన తా
హంకార తారాహిమా
ర్కానితో రూపరతీంద్రుతో హరిహర
క్షోణీంద్రసామ్రాజ్యవ
ర్ధనుతో సాటి సమాన మీడు గలరా
రాజన్యసైన్యాధిపుల్.

గీ. తిప్పమంత్రి జగదుదీర్ణవితీర్ణుఁ డు
ద్వాహమయ్యె నధికవైభవమున
హారితగోత్రజలధిహరిణాంకుఁడగు తిప్ప
నార్యతనయఁ బెద్దమాంబ నెలమి.

స్ర. ఆమల్లామాత్యవర్యుం * డయుగనయనపూ
జానుసంధానసంధా
సామగ్రీపుండరీకేక్షణుఁడు వెలసె నై
శ్వర్యసంపత్సమృద్ధిన్
సీమాదంతావళాభ్యుచ్ఛ్రితకరటతట
క్షేత్రనిర్వాన్మదాంభస్
స్తోమవ్యాలోలభృంగస్తుతవిమలతర
స్ఫూర్తిసత్కీర్తిలక్ష్మిన్.

---

* మాత్యపుత్త్రుండయుగ' అని యుండునేమో!

సీ. సత్యవ్రతాచారసత్కీర్తిగరిమలఁ
జంద్రుతోడను హరిశ్చంద్రుతోడ
నభిమానవిస్ఫూర్తి నైశ్వర్యమహిమల
రారాజుతోడ రైరాజుతోడ
సౌభాగ్యవైభవజ్ఞానసంపన్నత
మారుతోడ సనత్కుమారుతోడ
లాలిత్యనిరుపమశ్లాఘావిభూతుల
భద్రుతోడను రామభద్రుతోడ
పాటియనదగు ధారుణీపాలసభల
వీరహరిహరరాయపృథ్వీకళత్ర
రత్నభండారసాధికారప్రగల్భు
మల్లికార్జునుత్రిపురారి మంత్రివరుని.

మ. కపటాచారవిరోధిరాజసచివ
గ్రావోగ్రదంభోళికిన్
నృపనీతివ్యవహారకార్యఘటనా
నిర్ధారణాశాలికిన్
దపనీయాచలరాజధైర్యనిధికిం
ధర్మైకపాథోధికిం
త్రిపురారాతిమహాప్రధానునకు నే
రీ యుద్దు లిద్ధారుణిన్.

మ. అటవీసూకర మేల యేల ఫణి యే
లా కొండ లేలాది శా
తటవేదండము లేల కూటకమఠా
ధ్యక్షుండు సప్తాబ్ధిసం
ఘటనాలంకృతమధ్యమైన నిఖిల
క్ష్మాచక్రవాళంబు నె
క్కటి దాల్పం దిపురారివల్లభుభుజా
కాండద్వయం బుండఁగన్.

ఉ. గంధవతీప్రతీరపుర
ఘస్మరపాకబిస్రపసూనపు
ష్పంధయచక్రవర్తి శ్రుత
పర్వతదుర్గమహాప్రధానరా
డ్గంధగజంబు తిప్పన య
ఖండిత ధీనిధి కాంచెఁ బుత్త్రులన్
బాంధవకల్పవృక్షముల
చైచన* మల్లనతిప్పమంత్రులన్.

వ. అందు,

కృతికర్తృప్రశంస

సీ. మూఁడు గ్రామగ్రాసములతోడఁగూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాట

*'వల్లభ' అని యుండవలెను.

నాశ్వలాయనశాఖయందు ఋగ్వేదంబు
కరతలామలకంబుగాఁ బఠించెఁ
బ్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే
సిద్ధసారస్వతశ్రీ వరించెఁ
గామకాయనసవిశ్వామిత్రగోత్రంబు
వంశగోత్రంబుగా వార్తకెక్కె
నవ్వఁడు త్రిపురాంతకాధీశ్వరునకు
రాయ నవరత్నభండార రక్షకునకుఁ
బ్రియతనూజుండు చందమాంబికకు సుతుఁడు
మనుజమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

క. అహరవధిసమయనృత్య
త్తుహినాంశుధరప్రచారధూతాభ్రధునీ
లహరీభ్రమఘుమఘుమముల
వహిఁ దిప్పయవల్లభన్న వాగ్వైభవముల్.

క. హాటకగర్భవధూటీ
వీటీకర్పూరశకలవిభ్రమరసార
భ్యాటోపచాటుకవితా
పాటవ మరుదవని వల్లభన్నకు నమరున్.

క. హల్లీసకనటనోద్భట
వల్లవ హరికృష్ణ కంఠ వనమాల్య మిళ

ద్గల్లత్ సురభులు తిప్పయ
వల్లభరాజప్రధానవాగ్వైభవముల్.

క. అమృతరసమథనసంభవ
ఘుమఘుమితపయఃపయోధికోలాహలమున్
భ్రమియించుఁ దిప్పసచివో
త్తమువల్లభవిభునిచాటుధారాఫణితుల్.

క. భిల్లావతారమధుభి
ద్భల్లభుజాస్ఫాల్యమానపటుచాపజ్యా
వల్లీమతల్లి చెల్లెలు
వల్లభరాయప్రధానవాగ్వైభవముల్.

క. నెల్లూరితూముకాలువ
హల్లకములకమ్మఁదావి నపలాపించున్
సల్లలితలీలఁ దిప్పయ
వల్లభరాయప్రధానవాగ్డంబరముల్.

క. ఉపమించెద ధారాధర
తపనజ రైరాజ రాజ ధారానగరా
ధిప ధారాధరవాహులఁ
ద్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిప్రౌఢిన్.

క. పరివత్తు రీవి నిర్జర
పరివృఢమఃశి ధనద జలధి బలి ఖచర నిశా

కర సురతరు సురధేనువు
లరుదై త్రిపురారివల్లభామాత్యునకున్.

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్
సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునం బ్రతాపగరిమన్
దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం దిప్పనమంత్రివల్లభునమా
త్యగ్రామణిం బోల్పగా
నేరీ మంత్రులు సింధువేష్టితమహో
ర్వీచక్రవాళంబునన్.

సీ. మందారవారుణీమదఘూర్ణితాత్ముచే
వెడఁదకన్నుల చిన్ని వడువు చేత
డమరుఖట్వాంగదండకపాలపాణిచే
ధూర్తబాలకచక్రవర్తిచేతఁ
గుక్కురపరివారకోటిసేవితునిచే
వెలఁదికోఁఅలమోము వేల్పుచేత
(చరణముకోఁఅల)
విశ్వవిశ్వంబుపాలించువిభునిచేతఁ
పార్వతీదేవిగారాపుఁబట్టిచేత
నీప్సితము గాంచుఁ దిప్పమంత్రీంద్రతనయుఁ

* దర్మవణి వల్లభామాత్యుఁ డహరహంబు.

ప్రేమాభిరామప్రశంస

వ. ఆ మంత్రిశేఖరుండు రావిపాటి త్రిపురాంతకదేవుం డను కవీశ్వరుం డొనరించిన ప్రేమాభిరామనాటకంబు ననుసరించి క్రీడాభిరామంబను రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించినవాఁడు.

గీ. ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనఁగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీథి యనురూపకము మది వెఱపులేక
తిప్పవిభువల్లభుం డెట్లు తెనుఁగుఁజేసె.

వ. అని యానతిచ్చెద రేని.

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవి
నాయకు లన్న హుళిక్కిభాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమ
రాధిపుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు
నింతురు చే యని రావిపాటితి
ప్పన్నయు నంతవాఁడ తగునా యిటు
దోసపుమాట లాడఁగన్.

"దార్యమణి" అని యుండవచ్చును.

గీ. జననిసంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెనుఁగులెస్స
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద
మెచ్చుటాఁడుబిడ్డ మేలుగాదె.

వ. నేపథ్యమున.

కథాప్రస్తావన

చ. గతిరసికుండ! షట్చరణ!
గానకళాకమనీయ! యోమధు
వ్రత! వికచారవిందవన
వాటిక నేమిటికిం బరిత్యజిం
చితి వటవీప్రదేశమునఁ
జెట్టులుసేమలు నేమి గల్గినన్
బతి చెడి సంచరించెదవు
ప్రాఁబడిపోయెనె నీ వివేకమున్.

గీ. చేర వచ్చివచ్చి దూరంబుగాఁ బోదు
డాయవత్తు దవ్వు పోయిపోయి
మాట లింక నేల మాపాలిటికి నీవు
మాయలేడి వైతి మంచిరాజ.

వ. ఆకర్ణించి సూత్రధారుఁడు హా! యే నెఱింగితి నేకశిలానగరంబునం దార్యావాటంబునం గామమంజరియను

పునర్భూపురందు బద్ధానురాగుండై కార్యాంతరవ్యాసంగంబునం దేశాంతరగతుండైన కాసల్నాటి గోవిందమంచనశర్మ నుద్దేశించి యమ్ముద్దియ పుత్తెంచినయసంబంధీభూతప్రేమసంధుక్షణాగర్భంబైన మదనలేఖసందేశపద్ధతి యది పఠియించుచున్నవాఁ డతనికట్టనుంగుఁ జెలికాఁడు టిట్టిభసెట్టి గావలయు నయ్యిరువురు నాబాల్యమిత్రంబులు వీరియోగక్షేమంబు లనుసంధించెదంగాక యని నిష్క్రాంతుఁడయ్యె నిది ప్రస్తావన.

సీ. గన్నేరుపూఁజాయ కరమొప్ప నీర్కావి
మడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి
వలచేత బంగారుజలపోసనముతోడఁ
బ్రన్ననిపట్టుతోరము ధరించి
జరిగొన్న వెలిపట్టుజన్నిదంబులలుంగ
యంటులు వాయంగ నళుక వైచి
తళుకుచెంగావికోకయుఁ వలుఁదశిఖయుఁ
జిగురుబొమ్మంచుపెదవులు చిన్నినగవు
నందమొందంగ వచ్చె గోవిందశర్మ
మాధవునిపట్టి యొసపరిమన్మథుండు.

క. కాసల్నాటిశ్రేష్ఠుఁడు
మీసాలప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడు ధా
త్రీసురతిలకుఁడు కుసుమశ
రాసనసముఁ డంధ్రనగరయాత్రోన్ముఖుఁడై.

వ. తూర్పుఁగనుంగొని టిట్టిభునింజూచి, వయస్య! సుప్రభాతంబు సుఖనిద్రయయ్యెనే? శీతంబుపద్రవంబు వాయదుగదా యీపుష్యమాఘంబులందు.

చలి

ఉ. ప్రక్కలు వంచివంచి ముని
పండ్లను బండ్లను రాచిరాచి యూ
మ్రొక్కులఁ జేసిజేసి తల
యల్లనఁ గాళ్లకు నందియందిలో
చక్కికి నొక్కినొక్కి యిరు
చంబడఁ గుమ్మడిమూటగట్టి వీ
పెక్కి దువాళిచేసి చలి
యిక్కడనక్కడఁ బెట్టువేకువన్.

ఉ. కుమ్ములు హవ్యవాహములు
గుత్తపుసుగ్గడిలంపుఁదోఁపు రెం
టమ్ములు దట్టుపున్గు మృగ
నాభియుఁజాఁదును నోడె నద్దిరా

యమ్మక చెల్ల! యింక నవ
యౌవనదర్పనఖంపచంబులౌ
కొమ్మలచన్నులన్ సరకు
గో నటు లున్నవి వో తుషారముల్

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనముఁ గ
స్తూరీరజఃపాలికా
కాలాగుర్వనులేపనంబులను ను
ద్ఘాటించి ధాటీగతిన్
బ్రాలేయంబు దువాళిసేసిన భయ
భ్రాంతంబులై యూష్మముల్
వాలాయంబుగఁ బ్రాఁకె నంధ్రవనితా
వక్షోజశైలాగ్రముల్.

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనములున్
ధూపోపచారంబులుం
గాలాగుర్వనులేపనంబులు వధూ
గాఢోపగూహంబులుం
గేలీగర్భనికేతనంబులును గ
ల్గెంగాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మెవ్విధంబున భరిం
పన్ వచ్చురా టిట్టిభా!

వ. శీతోపద్రవంబు లేక సుఖనిద్ర యయ్యెనే యని యడిగి వేకువ యగుచున్నయది గావున నిదియ మనకుఁ బ్రస్థానకాలం బని నిమిత్తం బనుసంధించి.

శకునములు

ఉ. చుక్క యొకింత నిక్క బల
సూదనుదిక్కున రాయుచుండుటన్
జక్కఁగ వేగ దిప్పుడు ని
శాసమయం బిది ప్రస్ఫుటంబుగా
ఘుక్కని మాటిమాటికిని
గోటఁడు వల్కెడు వామదిక్కునం
జొక్కటమై ఫలించు మన
శోభనకార్యము లెల్లఁ డిట్టిభా!

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము
పూఁగొమ్మనుండి షడ్జము ప్రకాశింపన్
లేఁగొదమనెమలి పల్కెడుఁ
గేఁగోఁయని వైశ్య మనకు గెలుపగుఁ జుమ్మీ.

గీ. కొనకొనం గోడి యేట్రింత కొంకనక్క
నమలి యీనాలుగిటిదర్శనంబు లెన్న
వీనివలతీరుఁ బలుకు నుర్వీజనులకుఁ
గొంగుబంగార మండ్రు శాకునికవరులు.

కోడిపూఁత

వ. అనిన నాకర్ణించి టిట్టిభుండు.

ఉ. మంచన వింటివో వినవొ
    మున్మథుఁ డేకశిలాపురంబులోఁ
జంచలనేత్రలం బతుల
    శయ్యలపై రతికేలి రాత్రి పో
రించి ప్రభాతకాలము ప
    రిస్ఫుటమైనను ధర్మదార వ
ట్టించుచునున్నవాఁ డదె కు
    టీగతకుక్కుటకంఠనాళముల్.

వ. అని యటవోయి మఱందట.

గీ. శీతకాలంబు కడిమాడ సేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు జేపాడి పల్లెపట్లఁ
గొఱ్ఱెయోరెంబు నిగు రావకూరతోడఁ
బిచ్చిలంబైన నేతితోఁ బెరుఁగుతోడ.

ఒకముచ్చట

వ. టిట్టిభ! తలంపునం బాతె నొక్కనాఁ డేనునుఁ గామమంజరియును బ్రేమం బెలర్పఁ గలసిమెలసి కూడిమాడి పొందిపొనఁగి యనఁగిపెనఁగి చొక్కి తక్కియుండ దైవవశంబున గోత్రస్ఖలనంబు కారణంబుగా నక్కాంతారత్నం బలిగిన.

గీ. ఎట్టకేలకు నలుక రేయెల్లఁ దీర్చి
యువిద యధరామృతము గ్రోలుచున్న నాకుఁ
బానవిఘ్నంబుగా మ్రోసెఁ బాపజాతి
జాతిచండాలమైన వేసడపుఁ గోడి.

వ. టిట్టిభ! యమ్మదనపట్టాభిషేక మత్తేభరాజగమన నట్టనడుమ సురతకాలంబున వసంతసమయంబు నంబాసి మల్లికాధవళాట్టహాస మహాకాళమూర్తి యగు తపర్తుసమయంబు లంఘించి లాంగలీకుసుమ కేసరపరాగరేణువిసరపిశంగిత దశదిశాహట్టంబగు వర్షాసమయంబె ట్టకేలకుం గడపితిఁ బ్రావృట్కాల ప్రవాసంబును మరణంబును రమణీరమణులకు నొక్కసమంబ యది యెట్టిదనిన.

మ. పటుఝంఝూపవనోత్తృణాలయములో
    భద్రంబునం బట్టికం
కటిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియో
    గగ్లాని శోషించి యె
క్కటి నిద్రించుచు నున్నవాఁడ వనితర్
    గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
దటిదుద్ద్యోతము చూపు నట్టనడు రే
    ధారాధరశ్రేణికిన్

వ. అనిమంచనమతియునుఁ బ్రాగ్దిశాంచలము వీక్షించి.

అరుణోదయము

గీ. దానవపుఁబువ్వుచాయతోఁ బ్రస్తరించు
చుదయమయ్యెడు నదె చూడు మొదలిసంజ
సొబగువీడినఁ గట్టెఱ్ఱ సోఁకినట్టి
కామమంజరి నెమ్మోము కాంతివోలె.

సూర్యోదయము

మ. అదె మాణిక్యపుఁబూర్ణకుంభము వయ
స్యా! కార్యసంసిద్ధికై
మొదలం దోఁచినయట్టి మంచిశకునం
బుం గా విచారింపరా
యుదయం బయ్యెడు భానుబింబము దిశా
వ్యోమావకాశంబులం
బదియార్వన్నెపసిండి తీగలగతిఁ
బ్రాఁకెం బ్రభాజాలముల్.

శా. ఓరుంగంటిపురంబుసౌధములపై
నొప్పారెడిఁ జూచితే
యీరెండల్ మణి హేమకుంభములతో
నేకాంతముల్ సేయుచుఁ

స్వారాజ్యప్రమదాఘనస్తనభర
స్థానంబులం బాసి కా
శ్మీరక్షోదము ప్రాణవల్లభదృఢా
శ్లేషంబులఁ రాలె నాఁ.

వ. అనుదిననియమవ్రతంబుగావున నిట క్రితంబ సంధ్యాగ్నిహోత్ర క్రియాకలాపంబులు నిర్వర్తింపంబడియె నీవు ముఖమజ్జనంబుసేసి యిష్టదేవతాభివందనంబు గావించితివిగదా గోధూళిలగ్నంబునం బురంబు ప్రవేశింపవలయు విశేషించి యుషఃకాలంబు సర్వప్రయోజనారంభంబులకుఁ బ్రశస్తంబు.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

వ. అని పరిక్రమించి వెలిపాళెంబు కట్టకడపటఁ గటకారు కుటీరవాటికఁ బ్రవేశించి.

మేదరవాడ

సీ. ఏకనక్కెముగ నాడు నేదైననొకమాట
పాడు నొయ్యస పాట పాటపాట

యలఁతియద్దపుఁబిల్ల యలవోక వీక్షించుఁ
గొనగోరఁ బదనిచ్చి కురులు దీర్చు
పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
దన్ను వాఱఁగ నవ్వుఁ దీగనవ్వు
ధవళతాళపలాశ తాటంకంబులు త్రిప్పు
కలికిచూపులఁ జూపు గర్వరేఖ
కటకుటీద్వార వైణవకాష్ఠ పీఠ
మధ్యభాగనిషణ్ణయై మదము మిగిలి
వీటి పామరవిటుల తంగేటిజున్ను
కాముబరిగోల మేదరకరణవేశ్య.

క. పుటభేదనబహిరంగణ
కటకశ్రీ కారకూటకటకం బగుసీ
కటకారకులవధూటీ
కుటికాగారంబు గరడి కుసుమాస్త్రునకున్.

క. కీసిన వెదురుసలాకల
నేసిన యిరుదల శిఖండినిడుమంచమునం
దోసరిలి కటకుటీరవి
లాసిని రమియించు మిండలసహస్రములన్.

ఉ. పల్లవతస్కరుం డొకఁడు
ప్రాక్సముపార్జితతారపంక్తితో

వల్లువ మెత్తికొంచుఁ బెడ
వాకిట వెళ్ళిన నాఁటనుండి పా
టిల్లినశంక నీకటకు
టీరవిలాసిని యహ్హహా! పటీ
పల్లవకోణముల్ బిగియఁ
బట్టి రమించును మిండగీలతోన్.

వ. ఆచేడియం జూచి యట పోవంబోవ ముందట.

చండాలాంగన

శా. గండాభోగముపజ్జ లేనగవు శృం
గారింపఁ గ్రేఁగన్నులన్
మెండై మించు మెఱుంగుఁజూపుగమి క్రొ
మ్మించుల్ పిసాళింపఁగాఁ
జండాలాంగన వచ్చె నొక్కతె బుతు
స్నానార్ద్రయై యిత్తుకో
దండుం డేర్చినబాణమో యనఁగ సొం
దర్యంబు నిండారఁగన్.

వ. అట్లు పోవం బోవ ముందట.

కర్ణాటి

మ. కటిభారంబును జన్నుదోయిభరముల్
గల్పించె నాబ్రహ్మ పి

న్నట కాఁదీగకు మున్న యిష్టవిమలా
  ర్ణఃపూర్ణమై యున్నయీ
ఘటిభారం బోకఁ డెక్కుడయ్యె ననిన్
  గర్ణాటి క్రాల్గన్నులన్
బటితాళింపుచు నవ్వె నీలకబరీ
  భారంబు కంపింపఁగాన్.

వ. అనుచు గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండగు టిట్టిభుండును దానును హట్టమార్గంబునం జనునప్పుడు.

గీ. జిగురుటుండలు నించి డాచేతియందుఁ
బెద్దయేనుఁగుదంతంబు పెట్టెఁ బెట్టి
యింతులకుఁ బ్రీతిగా మైలసంతలోన
సుసరభేత్తని ఘోషించె జోటి యొకర్తు.

వ. ఇది యేమి ఘోషించుచున్నయది కిరాటకులరత్నంబ! నీవు తేటపడ నెఱింగి మాకు నెఱిఁగింపు మనుచు మంచనశర్మ యడిగిన.

చ. ముసిముసినవ్వుతో నతని
  మోముగనుంగొని వైశ్యుఁ డిట్లనున్
రసికకులావతంసుఁడవు
  బ్రాహ్మణ! యింతకుము న్నెఱుంగవే!

యసమశరాలయంబునను
  హత్తిన వెంద్రుకకప్పు వోవఁగా
విసరుసమీరణం బయిన
  వేడుకమందిది గొందు రంగనల్.

సీ. కమఠావతారంబుఁ గైకొన్న దైత్యారి
  కమనీయచరమభాగంబువోలె
నాదియుగంబునం దావిర్భవించిన
  జిననాథదేవునిశిరసువోలెఁ
గసటువోవఁగఁ దోమి కడిగి బోరగిలంగఁ
  బెట్టినతామ్రంపుబిందెవోలెఁ
గంగమట్టియతోడ సాంగత్య మెడలిన
  నునుపారు మునిమిట్టనుదురువోలెఁ
జిఱుతప్రాయంపునాఁటిసజ్జికపుఁ జాయ
తొలుసమర్తయకాలంపువిలసనమునఁ
దరుణులకుఁ బంచబాణమందిరము లమరు
సుసరభేత్తను నీమందు సోఁకినపుడు.

వ. ఇది నిర్యాసమయంబును సరభేదనసమర్థంబును నగుటం జేసి సుసరభేత్తను నామంబు దీనికిం గలిగెం గామనిలయాఘాట రోమాటవీ సముత్పాటనపరిపాటికై పాటలగంధులు దీనిం బాటింతు

రనుచు నెఱింగించి యాటపోవంబోవ ముందట
వెలిపాళెంబు మధ్యప్రదేశంబున హాలికవాటి
యందు నొక్కచక్కని జవరాలు కట్టెత్రాటంగ
రుంగట్టుల యొల్లియమెట్టుగల నితంబభారంబున
నమర్చి బాలార్కకిరణసంపర్కంబునఁ జాంపేయ
కుసుమచ్ఛచ్ఛాయాదాయాదంబులైన యవ
యవంబులు మిసమిస మెఱవం గుక్కుటాసనం
బునం గూర్చుండె.

పామరభామ

ఉ. కందుకకేళిసల్పెడుప్ర
కారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవరేఖచూపెడువి
ధంబునఁ బామరభామ లేఁతయూ
రెండప్రభాతవేళ రచి
యించె నితంబభరంబుఁ జన్నులన్
గుండలముల్ గురుల్కదల
గొబ్బియపిండము లింటిముంగిటన్.

వ. అప్పామరభామారత్నంబు నుద్దేశించి.

గీ. పొలపములు లేవు కరివంకబొమలయందుఁ
జిన్నినగవులు లేవు లేఁజెక్కులందుఁ
గలికితనములు లేవు క్రాల్గన్నులందుఁ
గాఁపుటిల్లాండ్ర కిట్టిభాగ్యముల యొప్పు.

వ. అట చని వీథీవిటంకంబునఁ డిట్టిభుండు విటపేటికా
ప్రకాఘుటితకృకాటికానికట(?)చేటికానుయాత
యగు కర్ణాటాంగనం గనుంగొని.

కర్ణాటాంగన

మ. కుసుమం బెట్టినచీరకొంగు వోలయం
గ్రొవ్వారుపాలిండ్లపైఁ
గ్రిసరంబుల్ పొలుపార వేణి యవటూ
ద్దేశంబుతో రాయ న
ప్పస మెవ్వాఁడొ యొకండు రాత్రి సురత
ప్రౌఢిం దనుం దేల్చెనన్
వసివాళ్ వాడుచు వచ్చుచున్నయది క
ర్ణాటాంగనం జూచితే.

గీ. వాహకుం డెక్కి విడిచినవారువంపుఁ
గొదమయునుఁబోలి రతికేళిమదము డిగ్గి
యలసభావంబుతోడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య కంటె.

ఉ. ఈమతి యింక నొక్కమతి
యింకొకమాఱిఁక నొక్కమాఱు నా
నోములపంటగా యనుచు
నోళ్లుఁ బెట్టుచు(?) రే యొకండు నా

ల్గాపులు దీనితోఁ గుసుమ
సాయకతంత్రము నల్పఁబోలు లే
దా మృగశాబనేత్ర యఖి
లాంగములన్ వసివాళ్ళు వాడునే!

వ. అనిన మందస్మితంబుతో గోవిందమంచనశర్మ నర్మగర్భంబుగా దర్భాంకురాలంకృతంబులగు తనకరపంకజంబులం గర్ణపుటంబులు ముట్టుకొని పూతిమాషగోత్రంబును మంచననామధేయంబును జెప్పి నమస్కరించి యిట్లనియె.

శా. పంచారించిన నీ పయోధరము లా
స్ఫాలింతునో; లేఁతబొ
మ్మంచన్ గెంజిగురాకుమోవి నిర్బాధా
త్వర్థం బనుష్ఠింతునో;
పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యపరమ
బ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబు ముట్టుదునో; యో
కర్ణాటతాటంకినీ!.

క. వ్రాలని నీ చన్నులతో
వాలెదుజక్కవలు సరియె! వలలంబెట్టం

జాలెదు నీకన్నులతో
బాలకి సదృశములె? వలలఁబడుమత్స్యంబుల్.

శా. చాటుప్రౌఢిఁ బిసాళి మాటెదవు కా
నల్మాటిబాఁపండవో
శాటీహాటకనిష్కముల్ వెలిగ జం
ఝాటంబు చాలించు క
ర్ణాటస్త్రీలు కటారికత్తియలటే
రాపాడఁగాఁ బట్టఁగాఁ
డా టా లీడ గుణింపరాదు పెఱచో
టం బోలెఁ బైపాటునన్.

గీ. దిట్టబాఁపండు నడువీథిఁ దెగడిపలికెఁ
గూట మీక్షింపఁ దెమ్ము కిరాట నేఁడు
నన్నిదము వీనిమెడనున్న జన్నిదములు
నవరగా గ్రుత్తుఁగ్రొత్తపుంజాలదండ.

వ. అనుటయు విప్రుండిట్లనియె.

సీ. ముసుఁగు వెట్టిననేమి ముత్యాలకమ్మల
క్రొమ్మించులీలలు గులుకరించె
మోము వంచిననేమి మొలకనవ్వులకాంతి
చెక్కుటద్దములపైఁ జీరువాఱెఁ
జూడకుండిననేమి సొబగుతెప్పలమించి
తేటవాల్మెఱుఁగులు దిచ్చరించెఁ

జాటుచేసిననేమి చక్రవాకులఁబోలు
పాలిండ్లమెఱుఁగులు బయలుపడియె
సిగ్గు నటియించి మా వేడ్కఁచిన్నఁబుచ్చి
యేల యిటు పిసాళించె దిం దేమిసిద్ధి
కాముసామ్రాజ్యపట్టంబు గట్టి నన్ను
గాఁగిలింపఁగఁగదవె యోకరణకాంత.

వ. అని చిఱునవ్వు నవ్వుచు గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండును దానును నటపోవఁబోవ ముందట.

జూదము

మ. పరివేష్టించి ప్రజాకదంబకము పై
పై వ్రాలి వీక్షింపఁగాఁ
బరహస్తంబున నోత్తుకాండ్రు నపలా
పప్రౌఢి బోధింపఁ బా
మరులై పన్నిదమాడి యోడిమఱి
దుర్మానంబుతో నాటగా
ల్పిరి వేశ్యావలయాభిసంవలిత
మువ్విళ్ళూర్చె గోవిందునిన్.

శా. సంగానంగజమూజయంబు పరిహా
సవ్యస్ఫుటాశ్లీలభా

షాంగం బాకలితాంతరావలయక
క్ష్యాభాగముద్రాలస
ద్భంగీవిస్థితకాష్ఠశంకుకము పాప
ద్యూత మీపన్నిదం
బంగీకారము సేయువారి మొలలం
బ్రాపించుఁ గౌపీనముల్.

గీ. నీకు నా నీకు నా నంచు నెమకి నెమకి
ముగుద లగువారి భ్రమియించి మోసపుచ్చఁ
బశ్యతోహరుఁ డత్యంతపాపబుద్ధి
పట్టణములోఁ దగుల్పరిపందెగాఁడు.

వ. అనుచు నట ముందట శతానందగేహినీకరరుహాప్రరోహశిఖర ముఖరవీణాక్వాణ పాణింధమంబైన మధురస్వరంబున.

కరణకాంత

సీ. విజ్జోడు పడ నిడ్డ వెండ్రుకజందెంబు
వలిగుబ్బపాలిండ్లకెలఁకు లొరయఁ
గరమూలమున వెండిమొరవంకకడియంబు
మూఁడుమూలలలింగముద్ర లొత్త
జంగాళముగఁ బింజె సవరించికట్టిన
మడుఁ గొంటిపారను లోఁదొడలుమెఱయ

బలితంపువిచ్చుటాకులదుద్దుఁగమ్మలు
నిద్దంపుఁజెక్కులనీడఁ జూడ
నోరుఁగంటిపురంబులో నోరగ్రంతఁ
బెద్దయెలుఁగున సమ్మె సంపెంగనూనె
కోకిలము పంచమశ్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమయవ్వాలిదేశంబు కరణకాంత.

గీ. పలికినప్పుడు తేనియ లొలికిపడెడు
జళుకుఁజూపులఁ గ్రొమ్మించు లుళికిపడెడు
ములికినాటిది కాబోలుఁ జెలి కిరాట
కలికి చిలుకలకొలికి యీ తెలికిజోటి.

గానులకన్నె

ఉ. ఈనళినాక్షి దాఁ దిరుపు
ఒద్దు ప్రతోదము మోపి రొప్పుచున్
గానుగపట్టెపైఁ దిరుగఁ
గట్టెఁడి టిట్టిభ! మందరాద్రిమం
థానకమధ్యమానతిమి
ధామజలభ్రమిమండలం బధి
ష్ఠానముగా భ్రమించునల
సంపదచేడియఁ బోలకుండునే.

ఉ. మీనవిలోచనంబులును
మీఁటిన ఖం గనుగుబ్బచన్ను లిం

పైనవచోమృతంబు సొగ
సైనమదాలసమందయానముం
గా నొనరించి దీని గణి
కామణిఁ జేయక నిర్దయాత్ముఁడై
గానులదానిఁ జేసిన వి
కారవిధిం దలమొత్తఁగాఁదగున్.

వ. అట యుత్తరంబునం గత్తెరనొత్తి పెక్కువన్నెల పొత్తుల బహువిధ వర్తనల హత్తించి యెత్తి కట్టిన పూగొత్తులు మత్తకోకిల కలహంస దాత్యూహ వ్యూహంబులుం గలిగిన మోహరివాడ యందు.

కుట్రపువాఁడు

చ. కొలుచును జేనవెట్టి కుచ
కుంభయుగం బెగడిగ్గఁ గన్నుఁగ్రే
వలఁ బరికించుఁ గతుముల
వైచును దృష్టులు మాటిమాటికిం
గలికితనంబునం దఱచు
గా నగు సౌచికపల్లవుండు గం
చెల వెసఁ గుట్టియీఁడు వెల
చేడియకున్ విషయాభిలాషియై.

వ. అనుచు నవ్వాడ గడచి యట యుత్తరంబు సను-
నప్పుడు ముందట నొక యింటిమఱుంగున
మచ్చెకంటిం బొడగని.

ఈరేర్చుట

ఉ. సారెకు సారె కేమిటికిఁ
జంపెదు గోరఁటయెఱ్ఱలైన వా
లారు నఖాంకురంబుల వ
యస్యకచంబునఁ బాటపాట యీ
రీరిచి సీత్కృతుల్ చెవుల
కింపొనరింపఁ జకోరనేత్ర! నీ
చారుకుచద్వయంబు మముఁ
జంపెడుదోసము నీకుఁ జాలదే?

వ. అనుచు నయ్యింటిముందట;

పసుపునూఱుట

స్ర. పరిపాటీఖర్వఖర్జూపరతిసమయసం
భ్రాంతసంభోగభంగిన్
దరుణీరత్నంబు హేలాతరళగతి హరి
ద్రారజఃకర్దమంబుం
గురు లల్లాడంగ వీఁగుంగుచములు గదలం
గొంతుగూర్చుండి నూఱెన్

గరవల్లీకాచభూషాకలమధురఝణా
త్కారముల్ తోరముల్ గాన్.

వ. అని యచ్చోటు వాసి బాహ్యకటకవీథీవిటం
కంబు లతిక్రమించి.

ఓరుఁగల్లు

సీ. సప్తపాతాళవిష్టపమహాప్రస్థాన
ఘంటాపథంబైన గనపపరిఖ
తారకామండలస్తబకావతంసమై
కనుచూపుగొనని ప్రాకారరేఖ
పుంజీభవించినభువనగోళముభంగి
సంకులాంగణమైన వంకదార
మెఱుఁగుటెక్కలతోడి మేరుశైలముఁబోలు
పెనుబైఁడితలుపులపెద్దగవని
చూచెఁ; జేరెఁ; బ్రవేశించెఁ; జొచ్చెఁ; బ్రీతి
సఖుఁడు దానును రథఘోటకకటకరటి
యూథసంబాధముల కొయ్య నొసరిలుచు
మందగతి నోరుఁగల్లు గోవిందశర్మ.

వ. ప్రవేశించి టిట్టిభనామధేయుండైన కోమటి
సెట్టిగారితో నాతఁ డిట్లనియె.

సీ. రాజమార్గంబు వారణఘటాఘోటక
శకటికాభటకోటిసంకులంబు
ధరణీస్థలీరజస్త్రసరేణుబహుళంబు
గావున మన మందుఁ బోవవలదు
క్రంతత్రోవల నొండుగలకలంబులు లేవు
తఱచుగా సుఖవినోదములు గలవు
మఱియు విశేషించి మన్మథకూటమా
వేశవాటిక మధ్యవీథిఁ దఱిసి
చిత్తమున కెక్కినట్టి లంజియలతోడ
సరససల్లాపసౌఖ్యంబు సలుపవచ్చు
నంత మధ్యాహ్నసమయమా నపుడుగాని
వేడుకై యుండ దక్కలవాడ సొరఁగ.

గీ. అనినఁ డిట్టిభుఁ డౌనంచు ననుచరింప
నాలువరిక్రిందిత్రోవగా నరిగి యరిగి
విప్రుఁ డీక్షించెఁ బలినాటివీరపురుష
పరమదైవతశివలింగభవననాటి.

పల్నాటివీరులకథ

మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంభితకథం
ధుంధుంకిటాత్కారసం

గతి వాయింపుచు నాంతరాళికయతి
గ్రామాభిరామంబుగా
యతిగూడం ద్విపదప్రబంధమున వీ
రానీకముం బాడె నొ
క్కత ప్రత్యక్షరముం గుమారకులు ఫీ
ట్కారంబునం దూలఁగన్.

సీ. గర్జించి యరసి జంఘాకాండయుగళంబు
వీరసంబెటకోల వ్రేయు నొకఁడు
ఆలీఢపాదవిన్యాస మొప్పఁగ వ్రాలి
కుంతాభినయముఁ గైకొను నొకండు
బిగువుఁ గన్నుల నుబ్బు బెదరుఁజూపులతోడ
ఫీట్కార మొనరించుఁ బెలుచ నొకఁడు
పటుభుజావష్టంభపరిపాటి ఘటియిల్ల
ధరణి యాస్ఫోటించి దాఁటు నొకఁడు
ఉద్దిప్రకటింప నొక్కరుం డోలవాఁడు
బయలు గుఱ్ఱంబు భంజళ్లఁ బఱపు నొకఁడు
కొడుము దాటింపుచును బెద్దగొలువులోనఁ
బడఁతి పల్నాటివీరులఁ బాడునపుడు.

గీ. కులము దైవతంబు గురిజాలగంగాంబ,
కలనిపోతులయ్య చెలిమికాఁడు,

పిఱికికండలేని యఱువదియే: గురు
పల్లెనాటివీర బాంధవులకు.

గీ. ఆరువల్లినాయ * నారిదుర్మంత్రంబు
కోడిపోరు, చాపకూటికుడుపు,
ప్రథమకారణములు పల్నాటియేకాంగ
వీరపురుషసంప్రహారమునకు.

ఉ. పచ్చనిపిండిగందమును,
బాలముసేసయు, నెఱ్ఱపూవులన్
గ్రుచ్చినకంఠమాల్యములు,
గొప్పగనల్లినవేణిబంధముల్,
కుచ్చులవీరసంబెటయుఁ,
గ్రొత్తమఱుంగుగుకాసెపుట్టముల్,
అచ్చలకెక్కినట్టి రవ
ణంబులు వీరకుమారకోటికిన్.

క. నల్లంగొండయు, నాగరి
కల్లును, ధరణీస్థలిం బ్రగల్భస్థలముల్
పల్లేరు నాగులేరును,
బల్లెత్మాకాంత యెల్లప్రారంభంబుల్.

* యురాలి అని యుండవచ్చును.

సీ. ఇచ్చోట భుజియించి రేకకార్యస్థులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు
నళినాక్షి యార్వెల్లినాయురాలు
నిజ మనశ్శుద్ధికై నిప్పులవేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట బీలసాని
ఇచ్చోటఁ బోరిరి యిలపణంబుగ గొల్ల
సవతితల్లులబిడ్డ లవనిపతులు
ధీరులగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మహోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁబడిరి
యనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచటనచట
జనపపెద్దలు పల్లెదేశములయందు.

ఉ. చిత్తముగూర్చి మాచెరల
చెన్నుఁడు శ్రీగిరిలింగముం గృపా
యత్తతఁజూడ *ముల్కివిష
యంబున కామహిమంబు చెల్లెఁగా
కుత్తరలోన మింట జల
ముట్టినమాత్రన నాపటాలలో

* ‘బల్లె’ అని యుండునేమో?

విత్తినయూవనాళ మభి
వృద్ధి ఫలించుటయెట్లు చెప్పుమా?

మ. మగసింగంబులు సంగరాంగణములన్
మత్తిల్లి రున్మత్తులై
జగదేకస్తుతు లంచు నేమిటికి సం
శ్లాఘింప! నాభూమిలోఁ
జిగురుంబోఁడులఁ గాఁపుగుబ్బెతల న
క్షీణప్రభావంబునన్
మగసింగంబులఁగా నెఱుంగుదురు పుం
భావప్రసంగంబులన్.

గీ. కోలదాపునఁ ద్రిక్కుటిఁ గూడియున్న
గచ్చుసేసినచిత్రంపుగద్దెపలక
వ్రాసినా రదె చూడరా వైశ్యరాజ!
శీల బ్రహ్మాదివీరనాసీరచరిత!

వ. ఈ వీరపురుషులు మనకుం గార్యసిద్ధిసేయుదురు గాక పదపద మనుచుం గతిపయపదంబు లరిగి నింబపల్లవ నికురుంబ సందానిత వందనమాలికాలంకృత ద్వారం బగు నేకవీరాగార గోష్ఠంబు గనుంగొని.

ఏకవీర

సీ. వందనం బిందిరావరు కన్నతల్లికి,
దండంబు ఫణిరాజమండనకును,
నంజలి సోమసూర్యానలనేత్రకు,
నభివందనము జగదంబికకును,
మొగుపుఁజేతులు దేవమునిసిద్ధసేవ్యకు,
జమదగ్ని గారాపుసతికి శరణు,
జోహారు రమణీయశోభనాకారకు,
నమితంబు గిరిరాజనందనకును,
నిత్యకల్యాణి, కలికులనీలవేణి,
కాదిశక్తికి, వేదవేదాంతసార,
కేకవీరకుఁ, బూర్ణరాకేందుముఖికి,
నఖిలజననికి, సాష్టాంగ మనుదినంబు.

సీ. పద్మలోచన భృగుబ్రహ్మసంయమివంశ
పరిపాటి కభినవాభరణ మయ్యె
రమణి త్రేతాద్వాపరములసంధ్యావేళ
మగనితోఁ బెక్కేండ్లు మనువు మనియె
నలఁత కానకకన్న నయ్యంపుఁగొడుకుచేఁ
జంపించె ముయ్యేడుసారె నరుల
తర్ఫణి హైహయరాజదంతాస్థిపటలంబు
గవడపేరుగఁ జేసి కట్టెనఱుత

మండపాకను, బెనుఁబాక, మాహురమున,
నాగవరమున, పోలాస, ననిచె నింతి
యోరుఁగంట వసించె నీలోత్పలాక్షి
కాకతమ్మకు సైదోడ యేకవీర.

సీ. అలిగి యెంతటిరాజునాండ్ర నైనను బట్టి
పుట్టుఁబాపలఁ జేయురట్టుకత్తె
ఘనుఁడైన జమదగ్నిమునినాథుకూరిమి
వెలయించుపెనుఁబాకవేడ్కకత్తె
సుక్షత్రియకులంబు నిక్షత్రముగఁజేయు
కొడుకుఁ గాంచినయట్టి కోపకత్తె
బవనీలజవనికపాటల నిల్లాండ్ర
రమణఁ ద్రుల్లాడించు రంతుకత్తె
యోలిమి గదుల్లవాఁగులో నోలలాడు
కలికిపల్లికదేబెలఁ గన్నతల్లి
వాసికెక్కినయట్టిపోలాసయిల్లు
చక్కమెప్పులమాహుర మ్మక్కనాచి.

బవనీఁడు

సీ. కతునిక్షిత్తవికస్వరస్వరవిలా
సశ్రీనివాసంబు జవని కందుఁ

గట్టినతంత్రికిఁ గంఠశ్రుతికిఁ గూడఁ
జొక్కంబుగా నారి సొబగు మీఱ
నాలాపములశుద్ధసాళవ సంకీర్ణ
వివిధరాగంబులచవులుచూపి
డమడమధ్వనులఁ బొటారించి యెడనెడఁ
గత్తెరమార్గంబు బిత్తరిల్ల
వాద్యవైఖరిఁ గడునెఱవాది యనగ
నేకవీరామహాదేవియెదుట నిల్చి
పరశురామునికథ లెల్లఁ బ్రౌఢిఁ బాడెఁ
జారుతరకీర్తి బవనీలచక్రవర్తి.

మాలెత

మ. అలరుంబోఁడి జనంగమప్రమద మ
ధ్యానద్ధఘంటాధ్వనుల్
చెలఁగంబాడె సమస్తలోకజననిన్
శ్రీయేకవీరాంబికన్
వలరా జొక్కొకమూర్ఛనాస్వరమునన్
బ్రాణంబు గల్పింపఁగాఁ
గలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూ
కారంబు తోరంబుగన్.

మ. అకలంకస్థితిఁ గోరి కొల్చెదరు బ్ర
హ్మానందభావంబునన్

సకలానందమయైకమాత యగుచున్
సంతోషచిత్తంబునన్
తకదుందుమ్ములు తాళముల్ జవనికల్
తందాన లమ్మయ్యకున్
ఎకవీరమ్మకు మాహురమ్మకును బో
హ్రీంకారమధ్యాత్మకున్.

శా. ఆలోకింపక మ్రొక్కరాదు నిజభ
క్త్యావేశసంపత్తిమై;
నాలోకించినఁ జిత్త మెట్లగునో కా
మావేశసంయుక్తిమై;
నేలా గోయి కిరాట! మానుగ మొ; సం
వీక్షింతమో; చెప్పుమా!
వ్రీళాశూన్యకటీరమండలము దే
వీ శంభలీవ్రాతమున్.

కాఁపుటాలు

సీ. చతివోనిగడితంపుఁ జిలుతచౌకంబుల
తొగరుఁబుట్టము కచ్చఁదోడివి కట్టి
మొలగందపుబొట్టు నుపరిభాగంబుపై
సిందూరతిలకంబుఁ బొందుపఱచి

పసరుదారెడునింబపల్లవంబులదండ
గుబ్బచన్నులమీఁదఁ గుదురుకొల్పి
క్రొత్తదోమినదంతకోరకంబులయందుఁ
దాంబూలరాగంబుతళుకుగూర్చి
సకలసంధ్యంగములకుఁ దేజంబు గలుగ,
మధుమదారంభ మణఁకువ మరలఁద్రోవఁ,
దేఁకువయు నారజంబునుఁ దేటపడఁగఁ
బురమునకు వచ్చె, నొకకాఁపుఁబూవుబోఁడి.

వ. అయ్యవసరంబున నేకవీరాంబకుం బ్రణమిల్లి యట చనునప్పుడు.

జక్కులపురంధ్రి

సీ. కోణాగ్రసంఘర్షఘుమఘుమధ్వని తార
కంఠస్వరంబుతోఁ గారవింప
మసిబొట్టుబోనాన నసలుకొల్పినకన్ను
కొడుపుచేఁ దాటించు నడపదడప
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుః జూపంగవలయుచోఁ
జెవిత్రాడు బిగియించుజీవగఱ్ఱ
గిల్కుగిల్కున మ్రోయు కింకిణీగుచ్ఛంబు
తాళమానంబుతోఁ మేళవింప

రాగముననుండి లంఘించు రాగమునకు
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్లి
కామవల్లీమహాలక్ష్మి కైటభారి
వలపు వాడుచు వచ్చె జక్కులపురంధ్రి.

అక్కలు

సీ. ముద్రికామాణిక్యములదీప్తి కెంగేలి
పించెంబుఁగుంచెతో బిత్తరింప
నుపవాసమునఁ దద్దయును సన్ననగు కౌను
చనుదోయిభరమున జలదరింపఁ
దోఁకచుక్కలఁబోలు తోరంపుఁ దెలికన్ను
లావైశమున సిగ్గు నతకరింపఁ
నిద్దంపు వెలిపట్టు నెఱిక దూలినయప్డు
తొడలమించులు వెలిఁ దొంగలింప
నురుమచప్పళ్లకును బిల్లదురులమ్రోఁత
కంతకంతకుఁ బేరుబ్బు నావహింప
నాడెఁ బీఁటలపై నోలిఁ గూడియున్న
యక్కలేద్వురలో నొక్కయలరుబోఁడి.

చ. హరహర యింత యొప్పునె మ
హారభటీ జగఝుంకృతస్వన

స్ఫురళివిమిశ్రితాంకరవ
మూర్ఛలఁ జిత్తము లుబ్బ యక్కలే
ద్వురు నదె యాడఁజొచ్చిరి క
డుం గడువేడ్కసమున్నమత్పయో
ధరయుగభారభీరుతమ
తన్వవలగ్నము లైన నృత్యముల్.

వ. ఇదె యీయింటి యజమానుండు సంతానకాంక్షియై ప్రతిబంధనోదనార్థంబు యక్షకన్యలం బరితోషారాధనంబు సేయుచున్నవాఁడు గావలయు మాణిభద్రకులోద్భవులైన దేవతలు కామవల్లి శ్రీమహాలక్ష్మితోఁగూడి యపేక్షితకార్యంబు మనకు నవ్యాక్షేపంబునం జేయుదురుగాక యనుచు విశ్వాసంబుతో నమస్కారంబు సేసి కానల్నాటి గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండు దాను నటచని ముందట.

గీ. మంద్రమధ్యతార మానత్రయాభిన్న
మహిమశృంగనాద లహరిఁ గూడి
డమరు డిండిమంబు డమడమధ్వని మ్రోసె
నద్భుతం బదేమి యార్భటంబు.

మైలారభటులు

వ. అని టిట్టిభుం డడిగిన;

సీ. అవఅవ మందు నెజ్జనిచంద్రమల్లెల
చోద్యంపు గుండాలు చొచ్చువారు
కరవాఁడియలుఁగుల గనపపాఁ తర్లలో
నుట్టిచేరులు గోసి యుఱుకు వారు
గాలంపుఁగొంకిఁ గంకాళచర్మము గ్రుచ్చి
యుండువీథి నుయ్యెల లూఁగువారు
కటి కయోనాళంబు గండగత్తెరవట్టి
మిసిమింతులును గాక మ్రింగువారు
సందులను నారసంబులు సలుపువారు
యెడమకుడిచేత నారతు లిచ్చు వారు
సాహసముమూర్తి గైకొన్నసరణివారు
ధీరహృదయులు మైలారవీరభటులు.

గీ. వీరు మైలారదేవర వీరభటులు
గొండ్లి యాడించుచున్నారు గొరగపడుచు
నాడుచున్నది చూడు మూర్ధాభినయము
తాను నెట్టికసీలంతగాని లేదు.

చ. వెనుకకు మొగ్గవ్రాలి కడు
విన్నను వొప్పఁగఁ దొట్టినీళ్ళలో

మునిఁగి తదంతరస్థమగు
ముంగర ముక్కున గ్రుచ్చికొంచు లే
చెను రసనాప్రవాళమున
శీఘ్రముగ్రుచ్చెను నల్లపూస పే
రనుపమలీల నిప్పడు చు
పాయము లిట్టివి యెట్టు నేర్చెనో?

సీ. శనివారసిద్ధి సజ్జనపారిజాతంబు
వరదాత యాదిత్యవారభోగి
మాడచీరమణుంగు మాయావినోదుండు
మాళవీప్రియభర్త మహితయశుఁడు
పల్లెమ్మనాయకుం డెల్లవేల్పులరాజు
గనపవేఁటలవేడ్కకాంద్రభర్త
కత్రశాలస్వామి కరుణాపయోరాశి
పుణ్యకీర్తనుఁ డైనప్రోలియయ్య
మంచు కుంచాలఁగొలువంగ మాయలేళ్లఁ
బట్టికట్టంగ నేర్చినబాసవెల్లి
భైరవునితోడిజోడు మైలారదేవుఁ
డోరుఁగంటినివాసి మే లొసఁగుఁగాత.

మ. అదిగో! యెత్తినవారు పట్టణము మ
ధ్యక్షోణి సింహధ్వజం

బదిగో! కట్టినవారు నింబదళమా
ల్యాతోరణ వ్రాతముల్
విదితం బయ్యె మహోత్సవంబు నెఱయన్
వీథీవిటంకంబులం
దదిగో! నిల్పినవారు పూర్ణకలశం
బా బాలవృద్ధాంగనల్.

మ. అకలంకస్థితి శీధుపానరుచులై
యూసాను లుప్పొంగి యో
యకరో యమ్మకరో యమక్కరో యదీ
యట్టట్టకో యంచుఁ బా
యక తప్పెట్లనుఁ దల్లైతాళములు నిం
పై సొంపు రంజిల్లఁగాఁ
జకజుంజుం జకజుంజు జుమ్ము మనుచున్
సాగుం గదున్ వాద్యముల్.

వ. అటచని ముందట.

నగరావలోకనము

సీ. అదె, భైరవస్థాన మటమీఁద నల్లదె,
చమడేశ్వరీమహాశక్తినగరు
వీరభద్రేశ్వరాగారమంటప మదె,
యదె, బౌద్ధదేవువిహారభూమి

అదె, ముద్దరా ల్మసానమ్మనివాసంబు
నల్లదె, కొమరుసామయ్య నగరు
అదె, పాండవులగుడి యటదక్షిణంబునఁ
గర్తారుఁ డుండు తురక్కలమసీదు
కొంతదవ్వుల నదె, మహాగోపురముల
పైఁడికుండలు రవిదీప్తిఁ బ్రజ్వలించి
కానవచ్చెను మేరుశృంగములఁబోలెఁ
గేశవశ్రీస్వయంభూ నికేతనములు.

వ. అనుచు నట చని ముందట నొక్క భైరవాల
యంబుఁ బొడగని నమస్కరించి కాసల్నాటి
మంచనశర్మ యిట్లనియె.

భైరవుఁడు

మ. అమితోత్సాహముతోడ నీవు పటుబా
హాఢక్కానొక్కొక్క మా
టు మనఃకంపము నొందఁ జేయఁ దొలఁకా
దున్ వార్ధి వేలాలుఠ
త్కమఠంబై, వలమానమీనమయి, యు
ద్యన్నక్రమై, యుత్తర
త్తిమియై, యుల్లలదంబుమగ్నధునియై,
ధీరా మహాభైరవా!.

వ. అనియూర్ధ్వం బవలోకించి యిప్పుడు మధ్యాహ్నకాలం బగుచున్నయది.

మధ్యాహ్నము

శా. ప్రాలేఱ దిక్కుల భానుభావ్యతికర
ప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటీ
వాచాలకోయష్టులై
రోలంబంబులు మూతిముట్ట వెఱచెన్
గ్రొవ్వేఁడి బీరెండలన్
జాలంగ్రాఁగి కరంబు వేఁడి యగుకా
సారాబ్జమై రేయముల్.

వ. అనియనంతరం బాకాశంబునం జెవివెట్టి శ్రుతినభినయించి గోవిందుండు.

గడియారము

మ. ఉడువీథిన్ శిఖరావలంబియగు నం
ధ్రోర్వీశుమాసాలపై
గడియారంబున, మ్రోసె రెండనిముదుల్
ఘంటాఘణాత్కారముల్
నడలెన్ భానుఁడు పశ్చిమంబునకు వై
శ్యా! పూటకూటింటికిన్

గుడువంబోదమె లెక్కయిచ్చి?కడు నాఁ
కొన్నార మిప్పట్టునన్.

వ. విచారించిన నదియును మనకు విశ్రమస్థానంబు.

పూటకూటియిల్లు

గీ. సంధివిగ్రహయానాదిసంఘటనల
బంధకీజారులకు రాయబారి యగుచు
పట్టణంబున నిత్యంబు పగలు రేయి
పూఁటకూటింట వర్తించుఁ బుష్పశరుఁడు.

వ. అనుచుఁ గొంత దవ్వరిగినం దమకు నెదురుగా నేతెంచు నొక్క బ్రాహ్మణుం గనుంగొని.

ఉ. వీఁ డిదె తెల్లనాకులను
వీడెముసేయుచు వీథి వచ్చుచు
న్నాఁడు మదించి తిండి తిని
నాఁడు చుమీ యిటమీఁద నేడకో
తేఁడఁగఁబోయెడిం గరణ
దేశపుజాణఁడుగాఁగఁబోలు నీ
బాఁడు; పణోపహారపరి
పాటియెఱుంగగవచ్చు వీనిచేఁ.

వ. ఇఁతడు వెడలివచ్చు నవ్వాడయె పూఁటవంటకంబువెట్టు బాడబులవాడ గావలయు నదియెట్లంటేని.

ఉ. ఘ్రాణపుటీకుటీరములఁ
గాపుర ముండఁదొడంగె నిప్పు సా
పాణఘరట్టఘట్టనవ
శంబునఁ బుట్టిన సత్తుగంధ మ
క్షీణకఠోరసౌరభవి
జృంభణదిక్కులఁ జల్లఁజొచ్చె సా
ద్గ్రాణిపదార్థజాలములు
బ్రాహ్మణకాంతలు తాలఁ బోయఁగన్.

గీ. మందవేగంబుతోఁ గ్రొత్తములఁక వాళ్ల
కిఱ్ఱుచెప్పులు మొరయ నంకించి నడుచు
కరణబ్రాహ్మణవిటముఖ్యుఁ గదియవచ్చి
పూతిమాషాన్నయుండగు భూసురుండు.

వ. పూఁటవంటకంబుల వృత్తాంతం బడిగిన నతండు.

క. ఆహారవిహారములకొ
యాహారంబునకునో విహారంబునకో
బేహారము మీకేసం
దేహారంభంబు మాకుఁ దెలియఁగ వలయున్.

వ. ఆహారంబున కంటేని.

ఉ. కప్పురభోగివంటకము
కమ్మనిగోధుమపిండివంటయున్

గుప్పెఁడుపంచదారయును
గ్రొత్తగఁగాఁచిన యాలనేఁపెస
ర్పప్పును గొమ్మునల్లనఁటి
పండ్లును నాలుగు నైదు నంజులున్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు
లక్ష్మణవజ్ఝలయింట రూకకున్.

వ. విహారంబున కంటేని దద్గృహంబున.

క. అఱుగాఁపు గుబ్బచన్నులు
మెఱుగుంగన్నులును గలుగు మెచ్చులనవలా
కఱుబోడ ముండరత్నముఁ
జెఱిపోవఁగ విడిచినట్టి బ్రహ్మరు జేజే.

శా. పూవుంబోఁడులు లేరె విప్రవిధవల్
భూమండలిన్ దానిరే
ఖావైదగ్ధ్యవిలాసవిభ్రమకళా
గర్వంబు లట్లుండనీ
యావిర్భావ సముత్కసచాయ నవల
త్ర్యక్షీశఫాలస్థలీ
సౌవర్ణస్థిరపట్టబంధసుషమా
సౌభాగ్యలక్ష్మిన్ గనన్

ఉ. కోయిల పంచమస్వరము
క్రోల్చినభంగిని విద్దికొంచి రా

మాయణ మాఱుకాండములు
నచ్యుతజాగరవేళఁ బాడె నా
గాయనితంతురత్న మను
రాగముతోడ "నమశ్శివాయ శాం
తాయ సమస్తదోషహర
ణాయ" సమానమె దాని కెవ్వరున్?.

ఉ. సంకృతిపూతిమాషకుల
సాగరశారదపూర్ణిమాకురం
గాంకుఁడు మంచి లక్ష్మణుగృ
హంబున నెచ్చెలికాఁడుఁ దానునుం
జంకలబంటిగా మెసవి
చక్కనివేడుకకత్తెఁ జూచి తా
రింకొకమారు వత్తమని
రేఁగిరి కార్యభరంబుపెంపునన్.

వ. అటఁబోవంబోవ ముందట.

గేదఁగిపూవు

సీ. పాంథసీమంతినీప్రాణమత్స్యములకు
గాలాములగు కంటకముల తోడ
గరుడపచ్చలచాయఁ బరిహసింపఁగఁజాలు
దళమైన బాహ్యపత్రముల తోడ

జీర్ణకీకసకణశ్రేణిఁ జిడ్డలుచేసి
యవియఁదోమినయట్టియన్నుతోడఁ
బదియాఱువన్నియ బంగారు సరివచ్చు
సంవర్తికాపలాశములతోడ
శివునిచిచ్చఱకంట వెచ్చిన యనంగు
బూది కెనయైనకమ్మఁబుప్పొళ్ల తోడ
దావిఘనమైన కమ్మగేదంగిపూవు
భూసురునకిచ్చెఁ దగ నొక్కపుష్పలావి.

వ. ఇచ్చినం జూచి.

ఉ. క్రొన్నెలరేఖతోడఁ గెడఁ
గూడి సుఖింపఁగ భాగ్యమబ్బమిన్
ఖిన్నతనొందుఁగాని నవ
కేతకి శూలి వివేకహీనుఁడై
తన్నుఁ దిరస్కరించుటకు
దైన్యమునొంద దదే వివేకసం
పన్నిధి దానిపాలి పెరు
మాళ్లొకఁ డెక్కడనైన లేఁడొకో?

గీ. అందుకొని పుష్పలావికిఁ ద్యాగమిచ్చి
బ్రాహ్మణుల కంచు నొక్కొక్కపత్ర మొసఁగి
జాణవిప్రుండు సిగఁదాల్చెఁ జందమామ
కొండనాలికయగు నొక్కగోమలిరేకు.

* * *

* ఇటగ్రంథపాతమేమో?

వ. అదె విద్వేషిభువన జిగీషాసంరంభ విజృంభమాణ ఝషధ్వజ భుజపరాక్రమ సముత్సాహ నాటక ప్రస్తావనా ప్రథమనాందీశ్లోకంబగు వేశవాటికానికటంబు.

గీ. చందనంబున గలయంపి చల్లినారు
ముగ్గులిడినారు కాశ్మీరమున ముదమున
వ్రాసినా రిందురజమున రంగవల్లి
కంజములఁ దోరణంబులగట్టినారు.

వ. ఇదియెవ్వరియిల్లొకో! శోభనంబు ముడివడుచున్న యది యనుచు నాకాశంబువీక్షించి యచ్చటి వారల నేమి యని యడిగిన.

మాచల్దేవి

శా. ద్వీపాంతంబుననుండివచ్చితివె? భూ
దేవా! "ప్రశాంతం మహా
పాపం" సర్వజగత్ప్రసిద్ధసుమనో
బాణాసనామ్నాయవి
ద్యోపాధ్యాయి ప్రతాపరుద్రధరణీ
శో పాత్తగోష్ఠీప్రతి
ష్ఠాపారీణ నెఱుఁగవయ్యెదవె మా
చల్దేవివారాంగనన్.

వ. చిత్రశాలాప్రవేశంబు చేయుచున్న యది పుణ్యాహవాచనకాలంబు మీరునుఁ బచ్చని పిల్లికూటంబుఁ జూడవచ్చునది యనిన,

గీ. లెస్సగాక కిరాట! యీ లేమచరిత
మాడుదురు నాటకంబుగ నవనిలోన
దీనిఁ జూడంగఁ బోదమా యీ నెపమున
నరసి చూతము మన కేమి యచట? ననుచు.

వ. అనుచుఁ బ్రవేశనాటితకంబునఁ జిత్రశాలఁజొచ్చి పూతిమాషగోత్రుం డచ్చోటం బిల్లికూటంబున నిలువుసం గైసేసి హంసతూలికాతల్పంబుమీఁదం గూర్చున్న హావభావ విభ్రమవిలాసనిధి మాచల్దేవిఁ గనుంగొని.

గీ. అంకుశాఘాతరేఖల నంద మొందు
గంధగజకుంభములతోడఁ గలహమాడు
క్రొత్తనఖములతోడి నీ కుచభరమున
కతివ యభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి.

గీ. కల్లఁజెప్పము విను నీకుఁ గలప్రసిద్ధి
ఢిల్లిసురతాణికిని లేదు పల్లవోష్ఠి
యాదిలక్ష్మికి నీకును భేదమేమి
యుదధి జనియింపకుంట యొకటి దక్క.

దయ్యముగాక; నీవిపస
దానము టిట్టిభ! వీనికీఁదగున్.

వ. అనుచుఁ దద్గృహంబు నిర్గమించి పూర్వానుభూత యగు గాంధారిగృహంబు రోయువాఁడు కతిపయమందిరంబులకు నవల సిందువారలతికాకుడుంగం బడియాలంబున నెఱింగి యనుంగు మొగసాలం జొచ్చిన దాసదాసీజనంబు ససంభ్రమంబుగా నెదురేఁగి తోడ్కొని పోవం బోయి యభ్యంతరమందిరంబున మహోత్సవవ్యాపారపారీణయైయున్న యవ్వారముఖ్యం జేరి యాసనార్ఘ్యపాద్యాది సముచితసత్కారంబులం బొంది సుఖాసీనుండై.

ఉ. గోత్రమువార లెల్లఁ గడ
గూడినవారు వ్రతంబొ; దేవతా
యాత్రయొ; పండువో; మనగృ
హంబునశోభనమేమి? శోభనం
బత్రిసమాన!, నేటియప
రాహ్ణసమాగమవేళఁ బుష్యన
క్షత్రమునందు నీయనుఁగు
గాదిలికూఁతురు చూచు నద్దమున్.

క. ఆవేళ నీవు బిడ్డకు
దీవనమంత్రంబుచెప్పు దీర్ఘాయువగున్
లావణ్యంబు వివేకము
ప్రావీణ్యము వైభవంబు భాగ్యము గలుగున్.

గీ. ముకురవీక్షావిధానంబు మొదల లేక
వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁ గవయ
యాయజూకున కెట్లు చేయంగవచ్చు
నరణిసంగ్రహ మొనరింప కధ్వరంబు.

గీ. లంజవారికి శ్రీమహాలక్ష్మిగాదె
దర్పణము విప్రముఖ్య గంధర్వగణము
పుణ్యచారిత్ర దృష్టాంతభూమిగాదె
దర్పణమ్మువివర్తనాదముల కెల్ల.

ఉ. ఉన్మదమత్తకోకిలకు
హూంకలపంచమరాగరాజసం
పన్మహనీయమైనమధు
మాసపుఁబున్నమనాఁడు బిడ్డకున్
మన్మథవేదదీక్ష పది
నాళ్ళగుమాత్రము నేతదర్థమై
నన్మతినుండఁగావలయు
జక్కనివాఁడవ యక్కవాడలోన్.

సీ. అదె నీకుమారిత మదనరేఖాకన్య
వదనరేఖావైభవమునఁ జంద్రుఁ
దోరఁ గూర్చికొన్నది ధూర్తదేవత నిన్నుఁ
దండ్రిఁ బోలినయట్టి తరళనయన
సాముద్రికాగమజ్ఞానపారీణులు
కడు భాగ్యసంపదగలది యండ్రు
భాగ్యసంపదకల్మి ప్రస్ఫుటంబయ్యెఁగా
మీరలిందులవచ్చి మీఱియుంట
జనకుడవు కర్త వొజ్జవు సజ్జనుఁడవు
క్రొత్తలంజెలకాముండ వుత్తముఁడవు
తొడలనిడుకొని ముద్దుకూఁతునకు నీవు
మించుటద్దంబు చూపరా మంచిరాజ.

గీ. కేలఁ గ్రొమ్మించుటద్దంబు గీలుకొల్పి
మంచితొడమీఁద నొప్పారె మదనరేఖ
ముద్దునెమ్మోము లావణ్యమున జయించి
కువలయాప్తునిఁ జెరవెట్టుకొన్నకరణి.

క. దీవించి మంచి కూఁతురు
"శ్రీవర్ధస్వంబు" చెప్పి చెవి టిట్టిభసె
ట్టీ! వెన నిప్పింపుము సం
భావన నొకవెండిబిడ్డ పసపున కనియెన్.

వ. అనంతరంబ గాంధారి పూర్వసంబంధంబుననైన
ప్రేమానుబంధంబునఁ గేలు గేలం గీలించి యిట్ల
నియె.

గీ. ఎందు పోయితి గోవింద ముందరట్ల
యెందరతివల వలపించి తెచటనెచట
తలఁపు పుట్టించెనే నీకు దైవమిట్లు
పాయసం బారగించినప్రాంతపట్టు.

శ్రీకాకుళపుఁదిర్నాళ్లు

గీ. దవనపున్నమఁ గాకుళాధ్యక్షుఁడైన
తెలుఁగురాయఁడు దేవతాధీశ్వరుండు
భువనహితముగ నుత్సవం బవధరింప
నందుఁబోయితి మీపోయినట్టియేఁడు.

గీ. కారవేల్లమతల్లికాకల్పవల్లి
కడుపు నిండారఁ గాంచినకొడుకుఁగుఱ్ఱ
జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుఁగుభర్త.

గీ. పసిఁడికోర వేఁడి పాలారగించినఁ
బుల్లసిలిన యధరపల్లవమున
విప్రకన్యచనువు వెలయించుచున్నాఁడు
విశ్వమేనకుఁ గాకుళేశ్వరుండు.

ఉ. ఈరసమెత్తు వేదములు
హ్రీవహియించుఁ బురాణసంహితల్
సౌరభహీనమౌ నుపని
షత్తులు లేఁబడు నాగమావళుల్
గారవముల్లసిల్ల సిరి
కాకుళనాథుఁడు నాగదేవభ
ట్టారకునింటఁ బుట్టి ప్రక
టంబుగ వేడుక నాదరింపఁగన్.

స్ర. గరుడస్తంభప్రతిష్ఠాకలన మొదలుగాఁ
గల్పమంత్రోక్తపుష్పా
ధ్వరపర్యంతంబు కృష్ణాతటినితటమునన్
ద్వాదశక్రోశధాత్రీ
పరివేషాభ్యంతరశ్రీ పరమపదమునం
బర్వకాలంబునందున్
బరనారీసంగమాదుల్ భగవదనుమతిం
బాపముల్ గాకయుండున్.

శా. వ్యామగ్రాహ్యనితంబిణింబకుచహా
రాభీలభద్రాకృతుల్
కామాంధల్ వెలనాటి చోడ విధవల్
కాకొల్ని తిర్నాళ్లలో

*నామాంధాత్రుఁడు భీమసేనుఁడు హిడిం
బాధీశ్వరుం డో పునో
వేమో కాని తెమల్ప నేర రితరుల్
హేలారతిక్రీడలన్.

ఉ. పేర్చినసందడిం బెకవి
పీల్చి రయంబునఁ జన్నులొత్తి చే
దూర్చి యనంగ మందిరము
దూకొని కూరిమినీరు జుఱ్ఱునన్
గార్చుకొనంగఁ జేసి యిటుఁ
గౌఁగిట నుప్పరమెత్తి యేటికిం
దార్చి రమింతు రూళుల వి
తంతువులం దిరునాళ్ల పల్లవుల్.

క. ముంజెపదనైన శంబర
భంజను గేహములు గలుగు బ్రాహ్మణవిధవా
పుంజము లుండఁగ నూరక
లంజియ లేమిటికిఁ గాకుళయ తిరునాళ్లన్.

సీ. జవరాలఁ బోడగన్నసన్న్యాసిపై నేయుఁ
దులసి లేఁజిగురాకుఁదూపుమరుఁడు
వేదవిప్రునిఁగన్నవిధవపై ఝుళిపించు
దర్భపల్లవహేతి దర్పకుండు

---

* మాంధాతృఁడు.

కటకారకులకన్యఁ గనిన హాళికుమీఁదఁ
బొడుచుఁ బూమునికోలఁ బుష్పశరుఁడు
నాఁడింధమునిఁ గన్ననాతిపై నేయును
నలరుఁజిచ్చుఱకోల నంగభవుఁడు
బెరసి వెన్నెల గాయంగఁ బేరకమ్మ
పులినతలముల నాయూయి కొలము లెఱిఁగి
తాల్చు శస్త్రాస్త్రములు జారదంపతులకు
ససమబాణుండు తిరునాళ్ల నన్నినాళ్ల.

వ. అని యనంతరంబ యాముందటం జనుదెంచు వితంతుసమూహముం గని యాశీర్వదింపవలయు నని.

వితంతువులు

సీ. చెలఁగిచెలఁగి పొత్తిచీరలు గట్టెడు
మాసకమ్మకు దీర్ఘమాయురస్తు
సారెసారెకు దేవసదనంబునకు నేఁగు
చెడిపెకు సంకల్పసిద్ధిరస్తు
నిత్యంబు వ్యభిచారనిష్ఠతో నుండెడు
విధవకుఁ బుత్రాభివృద్ధిరస్తు
గళముగాఁ దులసి పేరులు ధరియించినయట్టి
విశ్వస్తకారోగ్య విభవమస్తు

మిండముండకు సంపత్సమృద్ధిరస్తు
పరచుతెంపికి నిత్యసౌభాగ్యమస్తు
వదరుఁబోఁడికి నీప్సితావాప్తిరస్తు
బలువితంతుకు మైథునప్రాప్తిరస్తు.

వ. అనియటచనునప్పుడు.

(ఇక్కడకొంత గ్రంథపాతమైయుండును)

వ. అనిన గాంధారి పరదేశపట్టణంబుల వితంతువుల చేత వక్షఃకుట్టనంబుసేయించుకొనమఱిగి నీవెట్టు మమ్మిం దలంతువు పదపద విచ్చేయుమనుచు నీర్ష్యాకుటిలంబగు కటాక్షంబునం జూచిన,

చ. లవలవఁ జన్నుదోయి గద
లఁదోలుకాఁగు మెఱుంగుఁదీగలం
గవకవ నవ్వుడాలు దెలి
కన్నులమించులు చౌకళింపఁగా
నవనవ యౌవనంబుగల
నాఁటి భవత్పురుషాయితోద్ధతుల్
శివశివ యెన్నిభంగులను
జిత్తములో మఱవంగవచ్చునే?.

వ. కార్యాంతరవ్యాసంగబున నార్యవాటికిం బోవుచున్నవాఁడ మదనమదనరేఖాకన్యదర్పణావలోక

ముహూర్తంబు సుముహూర్తం బయ్యెడుఁ
బోయివచ్చెద నని.

నాగస్వరము

గీ. వెడలి పశ్చిమదిశ నాల్గుగడియ లంత
ప్రొద్దు గలుగంగ నడువీథి బోయిపోయి
కేలిసఖుఁడును దా నాలకించి చనియె
నాగసరములమ్రోఁత యన్నాగరికుఁడు.

పాములాట

క. నాగస్వరసుషిరసర
న్నాగవరాళ్యాదివివిధనానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకటఫణా
భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్.

సీ. కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకైటభారాతిమడుఁగుఁబాన్పు
కాలకంఠునియంఘ్రి గండపెండారంబు
భానుమంతుని తేరి ప్రగ్రహంబు
నక్షత్రవీథినెన్నడిమిపెద్దగ్రహంబు
మూలాలవాలంబు మొదటిదుంప
యాదిభైరవదేవు యజ్ఞోపవీతంబు
క్రీడావరాహంబు తోడిజోడు

యర్కనందనుసెలకట్టె యంపకోల
పులుఁగురాయని తాత్కాలపుణ్యభిక్ష
కేతకీపుష్పవాసనాకృత్రిమాసి
పర్వతేంద్రంబుతరిత్రాడు పాపఱేఁడు.

వ. ఇమ్మహానాగంబులు మనకుం గార్యసిద్ధి యొసఁ
గుంగాక యని చని ముందట.

సీ. కడగోరఁ దీర్చిన కస్తూరిగీర్బొట్టు
నెక్కసక్కెంబుగాఁ జుక్కమెఱయ
నడ్డంబు ద్రికోటంబునై యురస్స్థలమున
గంధసారస్థాసకములు మెఱయ
జాల నిగ్గులు గుల్కుపాలతెక్కల కుచ్చు
వామకర్ణంబుతో వక్కళింపఁ
బెనచి వెండ్రుకలతోఁ బెనవెట్టి చుట్టిన
ప్రాఁతచెంద్రికవన్నె పాగయుఱర
జన్నిదంబుగఁ బెనుఁబాము సవదరించి
యంఘ్రికటకంబు ఘల్లుఘల్లనుచు మొరయ
నాహితుండికగరళవిద్యాధిరాజు
వచ్చెఁ బాములమొనగాఁడు వదరులాఁడు.

సీ. ఫూత్కారపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్ళు
ముసిఁడిపండులతోడ ముద్దుఁగురియ

సందిటిసంకుపూసలసద్దుటుతుంబి
నాదస్వరోజ్జృంభణముల నడఁప
నేమరంధ్రమ్ములు నిరుకేల వ్రేళ్లను
వివృతిసంవృతిలీల విస్తరింప
నాలాపతాళాంతరాంతరంబులయందు
విక్కనుశబ్దముల్ చొక్కటముగ
నాగసింధుప్రభేదనానావరాట
రాగగంధర్వలహరికారంభణముల
మిహిపదంబుగఁ బాములమెంగఁ దూఁదె
భోగిరాజులు వర్తింప నాగసరము.

వ. అటచని ముందట నొక్కమంటపంబున విటభట
పటలంబు నెదురుకట్ల నార్భటింప టిట్టిభుండు
విని గోవిందశర్మ నడిగిన,

గడిఁడు

సీ. నున్ననై నలుపెక్కి నొసలిచేరువకంటి
కెకువవైచినశిఖ పెకలుచుండఁ
గరసానఁ దిగిచినకలివెగండపుబొట్టు
తిరి కట్టుకొని మోము దిరిగియుండఁ
దటపెట దిమికిట ధ్వను లోలిఁ బుట్టింపఁ
జాలు గుమ్మెట చంక వ్రేలుచుండ

నలుకనై మీఁజేత నంటినయూక్రొత్త
మువ్వలత్తెము సారె ములుగుచుండ
నొసలు ప్రుక్కించు నావుర్న నోరుదెఱచు
గ్రుడ్లు మిడికించు రాగంబు గుమ్మరించు
పాడుగతులకుఁ దను దానె పరగియాడు
నల్లయాతండు వో తూర్పునాటిగడిఁడు.

మేషయుద్ధము

వ. అనుచు నటపోవఁ గంటె కిరాట! రెండు మేష
కంఠీరవంబులు నీరాటిరేవున నీరను ముంచి
నస్యంబు సేయుచుఁ బెంచుటం జేసి ధేనువుల
ననుధావనంబు సేయు వత్సంబులుంబోలె వాత్స
ల్యంబునం దనమేలికలవెంటఁ గంఠగ్రైవేయ
ఘంటికాటంకారంబులును విషమవిషాణకోటి
ఘటిత కపాలాయసాశ్వత్థ పల్లవగుళుచ్ఛ రిం
ఛోళికా ఘణఘణాత్కారంబులు చెలంగ యుద్ధ
క్రీడాసన్నద్ధంబులై వచ్చుచున్నయవి యీనడీ
వద్యూతంబు చూతము కాక యనుచుఁ గౌతూ
హలంబున నిలిచియున్నయవసరంబున వాహ్యాలి
ప్రదేశంబునం బందెగాండ్రు పందెంబు నొడిసి
తలపెట్టిన,

చ. ఉభయము భావవీథి జయ
మొందినభంగి భయం బొకింతలే
కభిముఖ మయ్యె వెస్వనక
కై యటకొన్నిపదంబు లేఁగుచుఁ
రభసముతో దువాళిగొని
భ్రగ్గునఁ దాఁకెడు చూడు సెట్టిటి
ట్టిభ! దిధిక్షి యనంగను
గడింది యదభ్రము లీ యురభ్రముల్.

క. నిటలమ్ము లవిసి నెత్తురు
సొటసొట వడియంగ సమరశూరోత్తములై
కటుకునను మెండుతగరులు
చటులాటోపమున రెండు సరిఁబడఁ బోరెన్.

గీ. వట్టివెదురు మోపు వైచినచందాన
గుండు గుండుమీఁదఁ గూలినట్లు
కడిఁదిమ్రోఁత మేషకంఠీరవంబులు
తాఁకి తాఁకి తస్సి తట్టువాఱె.

వ. ఇట్లు తట్టువాఱి పొట్టేళ్ళు నాస్కందం బుడిగి/మం
దనిశ్వాసోచ్ఛ్వాసంబులై డిల్లపడి మూర్ఛిల్లిన,

సీ. హా హా! నృపాలసింహాసనాధిష్ఠాన
రత్నకంబళకాభిరామరోమ!

మజ్ఝా! కృపీటసంభవమహాదిక్పాల
హేలావిహారవాహ్యాళివాహ!
మాయురే! ప్రవిలంబమానాండసంపాత
కుతుకానుధావితక్రోష్టురాజ!
అహహా! శ్రీవీరభద్రావతారమహేశ
నిహతదక్షకబంధనిహితవదన!
భళిరె! మేషరాజ బాపురభ్రేశ!
ఔర! మేడకేంద్ర యరరె తగర!
మమ్మ హుంక్రియాభినూనాద రిద్రాణ
మేలుమేలు గొఱ్ఱెమిండగీఁడ.

వ. మీకు నీగండంబులు దొలంగుంగాక యనుచు
నట చని ముందటఁ గక్షవిలంబితతామ్రచూడు
లగు నూడుపందెగాండ్రఁ గనుగొని యిదియున
నొక్కసజీవద్యూతంబ యీదురోదరక్రీడావిహా
రంబు నాదరింపవలయుఁ బానుగంటి కలుకోడి
తోడఁ బుట్టువులువోని యీజగజెట్టి కోడిపుంజు
లయందుఁ బ్రత్యేకంబు.

కోళ్లపోరితము

గీ. పారిజాతపుఁబూవు నాఁ బరగు జూడు
తామ్రచూడంబు చూడాపథంబుజొత్తు

దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నడుముఁ
జించి వెడలిన క్రోధాగ్ని శిఖయుఁ బోలె.

వ. టిట్టిభ! యవలోకింపు నారికేళబకజాతీయంబులై
యీ జగజెట్టి గోడిపుంజులు మెడలు నిక్కించుచు
ఱెక్కలల్లార్చుచుఁ "గొక్కొక్కొ" యని కాల్ద్రవ్వి
క్రొవ్వుమిగిలి తరళతారకోద్వృత్తరక్తాంత
లోచనమండలంబులై యొండొంటిం గదిసి
చుఱచుఱఁ జూచి రేఁచిన కోపాటోపంబున
గుప్పించి యుప్పర మెగసి చరణాంగుళీకుటిల
నఖశిఖాకోటికుట్టనంబులం జిరుదాగడు లెగయం వ
క్షస్స్థలంబులు వ్రచ్చి వంజరలాడియుం ద్రోసియు
లాసియు నాసాపుటంబులం బుటబుటన నడునెత్తిం జొ
త్తిలు నెత్తురు విత్తుగాఁగ ఱచియుఁ బఱచియుఁ గొఱ
కొఱం గొఱుకు ముఖంబున గురుకుగురుకు మనుచు
సవ్యాపసవ్యంబుల నోహరిం బక్ష విక్షేపంబులం
బడలువడ నడిచియు నొడిచియు నడికినడికిఁ దప్పిం
చుకొని సలిచప్పుడుగాక యుండం గాళ్ల క్రిందికిఁ
దూరియు జీరియు మాటిమాటికి "ఘాటఘాట
ఘాట" యని కృకాఘాటంబుక్కుఁ దండసంబులు
వానిముక్కులం జెక్కులం జిక్కఁగా నొక్కి యిట్ట

ట్టనక బిట్టూనిపట్టి గాలంపుఁగొంకులభంగి వంక
లగుకొంకికత్తులం గడుపులొడిచికొని చించి
చెండాడి కొండొకసేపు వాలిసుగ్రీవుల విధంబున,
విందానువిందుల చందంబున, మురారిచాణూరుల
ప్రకారంబున, నేకాంగయుద్ధంబు సేసి చారణగం
ధర్వ గరుడ విద్యాధర శ్లాఘనీయంబుగా నమో
ఘపరాక్రమంబు సలిపి వీరవ్రతం బేపాఱ వాహ్యా
ళీమండలంబునం దమకుఁ దార పాయగిలం బడి
పోటుగండ్ల రొప్పు రుధిరంబులం దొప్పఁదోఁగి
మూర్ఛాంధకారంబున మునుంగుచున్నయవి.

సీ. హా! కుమారస్వామియాపవాహ్యములార
హా! మంత్రదేవతాస్వాములార
హా! కాలవిజ్ఞానపాకకోవిదులార
హా! భూతభుక్తికుంభార్హులార
హా! యహల్యాజారయభనహేతువులార
హా! బలాత్కారకామాంధులార
హా! నిరంకుశమహాహంకారనిధులార
హా! కామవిజయకాహళములార
హా! ఖగేంద్రంబులార కయ్యమున నీల్గి
పోవుచున్నారె దేవతాభువనమునకు

మీరు రంభాతిలోత్తమా మేనకాది
భోగకార్యార్థమై కోడిపుంజులార.

వ. అని యటపోవుచు నాదక్షిణంబున పైఁడికుండల మొగసాలతోడిది మాధవశర్మకూఁతురు మధుమావతిదేవి మందిరంబు.

మధుమావతియిల్లు

గీ. సింహళద్వీపమునఁ గాని సృష్టిలోనఁ
బద్మినీజాతి లేదనుపలుకు కల్ల
తెఱవ మధుమావతీదేవి దేవకన్య
పద్మినీజాతి దోర్గంటిపట్టణమున.

చ. మలయజగంధి యైనమధు
మావతి యూర్పులకమ్మఁదావి చెం
గలువల సౌరభంబునకుఁ
గాదిలిచుట్టము చక్రవాకులం
కలకల నవ్వు దానిచను
కట్టు విశాలతదీయనేత్రముల్
తొలకరిక్రొమ్మెఱుంగు నయి
దోడులు మిండలు గండుమీలకున్.

ఉ. టిట్టిభసెట్టిగారు వినుఁ
డీ! యొకచొక్కపుజోగి రేయి రో

వట్టిడి దీనితోఁ గలసి
భైరవతంత్రముఁ దీర్చి మెచ్చి సా
ధాట్టమునన్ లిఖించె నఖ
రాంకురభంగిఁ దెనుంగుఁబద్యముల్
బుట్టువుపేరనాగతము
భోగము భాగ్యముఁ బ్రస్ఫుటంబుగన్.

క. ఈతలిరుంబోడికిఁ గల
భూతభవద్భావికాలముల జన్మములున్
జాతులు ప్రస్ఫుటములుగా
నాతఁడు లిఖియించెఁ బద్య మల్లదె కంటే!

సీ. అలకాపురంబున నంగారవర్ముఁడన్
గంధర్వపతికన్య కమలపాణి
యాదివ్యగంధర్వి కపరావతారంబు
మధుమావ తోర్గంటిమండలమున
నాసుందరాంగి దాక్షారామమునఁ బుట్టు
భువనమోహిని చిన్నిపోతియనఁగ
నట్టిసత్ స్త్రీజాతి యూసానికూఁతురు
చిరకాలమున సదాశివునిఁ గూడి
పావనం బైన తమిలేటిపరిసరమున
వేగిక్షురువాటికాదేశవిపినభూమిఁ

గోవులను పేరి చెంచులకులమునందుఁ
గడిమిగత్తులయమ్మి నాఁ గలుగఁగలదు.

గీ. కడిమికత్తులమ్మి నిడువాలుఁగన్నులు
గండుమీల నడఁచు మిండగీఁడ!
దానిచన్నుదోయి ధారాసురత్రాణ
కటకకుంభికుంభకలహకారి.

మదాలస

వ. ఈ మధుమావతీదేవి చెలియలు మదాలస మన మీసాలప్పయద్వివేదులకొడుకు శ్రీధరునకు ననుపులంజైయై యుండు; నాకంజాక్షిం దగిలియారంజకుం డచ్చోటనే యున్నవాఁడని విన్నార మరయుదము గాక యనుచు మోసాలం జొచ్చిఁ కక్ష్యాంతరమ్ములు గడిచి గాజు టోవరిముందట గటకంబళంబుమీఁదఁ దమలోఁ జిటపోట వోవుచుం గూడియుంగూడకయున్న యప్ప చెలియండ్రను మామయాత్మజునిం జూచి గోవిందుండు మందస్మితంబున,

గీ. ఆహా వెట్టితి జొన్నగడ్డాగ్రహార
వృత్తి యేనూఱుమూకలవృత్తమునకు

ననుభవింపుఁడు నీవు మదాలసయును
నరసనసంసార మింతయు నధ్రువంబు.

గీ. మిన్న కున్నార లిదియేమి మీరు ముగురు
నీఁగకును బోకవెట్టినయిట్టిభంగి
హెచ్చుగుం డింతమాత్ర మేదేని గలదె
మిగులఁ గోపంబు మీకు లేమియునుదోఁచె.

వ. అనిన మధుమావతి గోవిందమంచనశర్మతో నిట్లనియె.

సీ. ఏమి చెప్పుదుము మా కీవు లోఁబుట్టుగ
వైనను జెప్పక యడఁపరాదు
నీదువిద్యాంకుండు నిర్భాగ్యుఁ డీతండ
యీపోయినట్టిరే యేకతమున
మామదాలస కేళిమందిరాంతరమున
హంసతూలికపాన్పు నందు నొంటి
నిండ్రించి యుండంగ నీవిబంధం బూడ్చి
యటు చేయవలసినయట్టు చేసె
మధుమదారంభమున మేను మఱచి యపుడు
మోసపోయితి మీనాఁడు ముట్టఁ దెలియఁ
జెలియలికి నాకు గొడ్డేఱ కలఁకవుట్టె
బ్రాహ్మణుఁడె వీఁడు విశ్వాసపాతకుండు.

క. నడురేయి మధుమదంబున
నోడ తెఱుఁగకయున్న నన్ను నోవరిలోనన్
దడవెను గుడిలో నుండియు
గుడిజాల్లసు దీసె వీఁడు గోళకుఁడరయన్.

వ. పాడిపంతంబు తెఱిఁగిన పెద్దవు నీవు మాభాగ్య
కృతంబున విచ్చేసితివి యజ్ఞానకృతంబునకుం
బ్రాయశ్చిత్తంబు విధింపు మని మఱియును,

శా. హాలాపానమదాతిరేకమునఁ బ
ర్యంకంబుపై నొంటి ని
ద్రాలస్యంబున నుంటదక్క, మఱి యే
యన్యాయమున్ జేయ నే
నేలా పాపము గట్టె? నీభయము వో
నే ముట్టెదన్ శుద్ధికై
వాలాయంబును మీనకేతనుని ది
వ్యశ్రీపదాంభోజముల్.

వ. అనిన గోవిందుండు మీరు విటజన ధర్మసూత్రం
బెఱుంగ రిది యన్యాయంబు గాదు వేశ్యాజనం
బునకు వావివరుస యెక్కడిది? తొల్లి నముచిసూ
దనునకు ననుపులంజెయైయు యూర్వశి యతని
కొడుకుఁ గవ్వడిం గామింపదే! రావణుండు నల

కూబరుని రంభోరు సంభోరుహాక్షి రంభం గోడ
లిని సంభోగింపక సాగ నిచ్చెనే? వారకాంతను
దల్లి, దాసి, యక్క, చెలియలు, కూఁతురు, దాది,
యని కేళికాగేహంబునం బరిహరించుట విట
ధర్మంబుగాదు.

గీ. జాణతనము గల్గి సవరతనము గల్గి
తెలివి గల్గి మోరతీపుగల్గి
చేయలంతి తనకుఁ జేకూడినప్పుడు
వావి వలదు లంజెవారెఱుంట.

వ. అనిపలికి సౌముఖ్యంబు సంపాదించి,

చ. వదినెయు, లంజెయున్, విటుఁడు,
వైరము లాత్మల నుజ్జగింపుఁ డ
భ్యుదయపరంపరావిభవ
భోగము లందుఁడు మేము వోయివ
చ్చెద మని వారిసత్కృతులు
చేకొని మంచనశర్మ వెళ్లెఁ ద
త్సదన మపారభాగ్యధన
సంపద కెంతయుఁ జోద్యమందుచున్.

చ. కొడుకులు కూఁతులుం గలిగి,
కూడునుఁబాడియుఁ బ్రవ్వితండమై

విడిముడి లాఁతుగాఁ గలిగి,
వెండియుఁ బైఁడియు నిండ్లలోపలన్
దడఁబడఁ దారు బంధువులుఁ
దామరతంపరలై, సుఖించువా
రుడుపతిమౌళిమౌళి నొక
యుమ్మెతపూ విడువారు వేడుకన్.

సూర్యాస్తమయము

వ. అనుచు మధుమావతిదేవి భవనంబు వెలువడి కట్టాయితం బైన ఘటశాసిపుంగవుండు నింగి చెఱంగు మొన వ్రాలిన పతంగబింబంబుం గనుగొని టిట్టిభ! యదె చూడు, వరుణరాజ వారాంగనావిలాసదర్పణానుకారియై యహర్పతి గ్రుంకం బోయె నింక మనకు నేవంకం దడయంబనిలేదు కుహళీచషకంబుల నారికేళంపు మధువుం గ్రోలి మత్తిల్లి వీరె మందిరోద్యానవీథులం బల్లవాధరలు పుష్పగంధికానృత్యంబులు పరిభవించెదరు; వారు కొందఱు మందిర ప్రాంగణంబున వారాంగనాజనంబులు విచిత్రశ్లోకంబు లనేక రాగంబు లంగూర్చి లాస్యాంగం బుత్తమంబుగాఁ జూపెదరు; మఱియు నంత రాంతరంబులం బ్రచ్ఛేదన

సైంధవ ద్విమూఢకస్థిత పార్శ్వాదిమార్గాభినయ భేదంబులు రసభావభావనామోదమధురంబుగా శాతోదరు లభినయించెదరు. ఇవ్విధంబున వినోదంబు లిన్నియుం గూడం దలంచితి మేని కామమంజరీ గృహప్రవేశంబునకుం గార్తాంతికుండు పెట్టిన ముహూర్తంబు పరిగడచు నిపుడు పుష్యనక్షత్రంబున నాల్గవపాదంబు నడచుచున్నయది కాలావర్తవిషనాడి కాస్పర్శనంబు లేక యమృతద్వంద్వంబుగూడి యిందుబింబాననాధరోష్ఠపల్లవామృత పారణలాభంబునకుం గారణంబు గాఁ గలిగి యున్నయది యివ్వేశవాటంబు వీథీవిటంకం బతిక్రమించి వేవేగం జనవలయు నిదె యాఁటది యొకసురపొన్నక్రీనీడ క్రీడాభరంబున గన్నియలంగూడి కందుకక్రీడ యొనర్చుచున్నయది దీనిన లవోక వోలె నైనం జూడవలయునని చూడం జని,

బంతులాట

శా. పంచారించిన లేఁతచన్నులపయిం
బ్రాలంబముల్ గ్రాలఁగాఁ
గ్రాంచీనూపురకంకణక్వణనముల్
గర్జింప బాలాజ్ఞనుల్

కించిన్న్యంచదుదంచితకుచముగాఁ
గ్రీడించెన ర్భ్యాడుమా!
చంచత్కాంచనకందుకత్రయముల౯
సవ్యాపసవ్యంబుల౯

నట్టువునికోడలు

వ. అనుచుం గతిపయపదంబు లరుగఁ, గట్టెదుర నొకచెట్ట (నట్టు?) వునికోడలు గోడలు నక్కిచూడఁ బొడగని యమ్మచ్చెకంటి మున్న దన్నెఱింగినది యగుట టిట్టిభున కెఱింగించి గోవిందమంచనశర్మ యిట్లనియె.

క. వ్రాలె నరవిందలోచన
పాలిండ్లు చూడఁజూడఁ బ్రసవాంత్యమున౯.
ఏలా యీమాటలపని?
వ్రాలుట చోద్యంబె చక్రవాకులకోడమల్?

వ. అనుచుం జనునప్పుడు ముందట నొక్క సైరికునిం గని టిట్టిభునకుం జూపి యిట్లనియె.

సైరికుఁడు

గీ. మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పణములకును
ముదితచన్నులు బోఁగలేని ముర్మురములు
చలికి నొఱగోయకే లుండు సైరికుఁడు

ఉ. దిక్కరికుంభకూటముల
దీకొను చన్నులు; కాముతేరిపై
టెక్కపుగండుమీల నను
డాల్కొను కన్నులు, క్రొమ్మెఱుంగుతో
నుక్కవమాడు మేనిపస,
యొడ్లకుఁ గల్గునె యోరుఁగంటియం
దక్కలవాడలోని వెల
యాండ్రకుఁ దక్కఁ గిరాటటిట్టిభా!

వ. అనుచు నటచని వేశవాటంబు వెడలి భైరవాలయద్వారంబునఁ బాడిపంతంబునం గూడిన పౌరవిటలోకంబుం గనుంగొని యేమి ధర్మాసనంబుఁ దీర్చెదరొకో యని యడిగిన,

జారధర్మాసనము

సీ. మును తనకూఁతు దీముగఁ జూపి రోవట్టు
పరదేశివిటునిచేఁ బణము గినిసి,
ననుపుపల్లవుని సన్నకుసన్న రప్పించి
యతనిశయ్యకు దాని ననిపిపుచ్చి,
కై సేసి తనయింటిదాసి నావిప్రున
కాతిథ్య మొనరింప ననుమతించె,

దాని నాద్విజుఁడు ప్రాతఃకాలమునఁ జూచి
బెడద వెట్టిన యప్డు బెదరదయ్యె
పిల్ల కోపంబుతో నిల్లు వెళ్లివచ్చి
తలవరుల కీప్రసంగ మంతయును జెప్ప
వారు రప్పింపవచ్చె నీవదరుజఱభి
లంజెతల్లియె యిదియు గుల్లాముగాక.

వ. అనిన నజ్జఱభిభయంబు నొంది సభాసదులకు దండప్రణామంబు సేసి యార్ద్రవిభు నుద్దేశించి,

శా. నీకుం జేసినబాస యెట్టిదియొ తుం
డీరద్విజశ్రేష్ఠ! మా
రాకాచంద్రనిభాస్య కాకతిమహా
రాజేనిఁ బుత్తెంచినం
గైకో; దెట్టులు నేమిసేయుదును; శృం
గారంపు లేఁదోఁటలోఁ
బైకొం గత్తి, కుచంబు లొత్తి, పరిరం
భం బీను లేఁగ్రోవికిన్.

వ. మమ్ము నూరక రట్టుసేయుట ధర్మంబు గాదను చున్న యాఘూర్జఱభిం జూచి యవ్విటలోకంబు

"ప్రౌఢ నొక్కనినిమిత్తంబున భంగపెట్టు ట యుక్తం" బని "నీవు విటధర్మం బెఱిగినవాఁడ వానతీయవలయు" ననిన గోవిందుండు,

క. కందర్పశాస్త్రవేదులు
నిందుకు షాణ్మాసచింత యేలా నెఱపన్
సందేహింపక గొఱిగిం
పందగు నీజఱభిజుట్టువట్టి రయమునన్.

గీ. ముక్కు సోణంబు దాఁకను జెక్కు టొకటి
బోసినోరుగఁ బండ్లూడఁ బొడుచు టొకటి
గూబ లంటఁగఁ జెవిదోయి గోయు టొకటి
లంజెతల్లి యొనర్చు కల్లలకు శిక్ష.

వ. మాకుం దోఁచిన ధర్మంబుఁ జెప్పితిమి. యథా పరాధంబుగా నీయధమజాతిని దండింపుఁడు మఱియు నొక్క విన్నపంబు.

మ. స్మరదివ్యాగమకోవిదుల్, మదనశి
ల్పాతంత్రవిద్యావిదుల్,
సురతారంభమహాధ్వర ప్రవణు, లి
చ్చోనుండు వేశ్యావరుల్
తిరమై నాకు ననుజ్ఞ యిం డిపుడు (తా
ర్త్రీయాకమైరొప్పున?)

ప్పురుషార్థంబు నెఱుంగఁబోయెదఁబున
ర్యాభామినీవాటికిన్.

(ఇక్కడను గొంత గ్రంథపాతమయియుండును)

నిశాముఖము

వ. అనంతరంబ భాస్వంతుండు వరుణరాజ శుద్ధాంతకాంతాసివాస మాణిక్యదర్పణంబై చరమగిరికటకకాననంబు మాటునం జాటువడియెఁ, గాశ్మీర పరాగచ్ఛటాభాసురం బైన సంధ్యారాగంబు నింగియుంగిలీకంబునం బెట్టె క్రీడోద్ధూత ధూర్జటిజటాజూటవల్లీమతల్లి కామల్లి కాకోరకాకారంబులై తారకంబులు వియత్తలంబునఁ దళతళ వెలింగె, విభావరీపురంధ్రీకర్ణపూర చాంపేయకుసుమసా దృశ్యసౌభాగ్య సంపత్సంపాదనలంపటంబులై భువనప్రదేశంబులు ప్రకాశించె, నెఱసంజయుమసమసకని చీకట్లునుం గలసి దిక్సౌధకూటవాటీనికురుంబంబుల వ్రేలవిడిచిన కుసువిందపూసలపేరునుంబోలె పొలుపుమిగిలె నప్పుడు గోవిందశర్మ గోధూళిలగ్నంబున నార్యవాటికఁ బ్రవేశించి కామమంజరీ చౌర్యరతి విహారసంకేతస్థలంబు లైన రథ్యాముఖ శివచత్వరప్రపా మంట

పంబులు విలోకించుచుఁ, గులటాఫాలతిలకంబులకుం గుంటెనకత్తియ లగు కొత్తెమజంగమబోడితలకుం గ్రేఁగంటిచూపుసన్నఁ దనరాక యెఱింగింపుచు, నవ్వేళకుం జూడ గూఢవివిక్తంబునుం, బూర్వపరిచితంబునుం, బురుషశూన్యంబును, వివాహకాలోచితవృత్తస్తనభారవివిధవిలాస విప్రవాసకన్యాసనాథంబునుం, విశ్రామస్థలంబును, నైన యొక్క తమ్మడిసానిమందిరంబున విడిసి, తనరాక దేవయాత్రామిషంబున నప్పూజరివిధవచేత నెఱింగింపం బంచి, వీరభద్రేశ్వరస్థానంబు వెనుక బొడ్డనబావియందు గృతసంధ్యావందనుండై నిజాంతర్గతంబున,

ఉ. కంగటికాలు పుచ్చుకొని
ఖంగనఁ గాలుకిరీటకూటముల్
లొంగఁ గొనంగ లేరు, రవి
నోరుఁ దటాలనఁ దన్నలేరు, క
న్నింగల మూసి దర్పకుని
నేర్పఁగలేరు, లలాటపట్టకో
త్సంగము చేసనే యహహా!
తక్కటివేల్పులకై పదంజలుల్.

వ. అనుచు శివార్చనంబు దీర్చి సుఖాసీనుండై టిట్టి
భునితో నిట్లనియె.

మ. వదనాంభోరుహఫూత్క్రియాపవన ని
ర్వాణప్రదీపంబు

... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...

చ. పొదలినచీకువాల నడు
ప్రొద్దున యౌవనగర్వవిక్రియా
మదమున పింజ మా కిడిన
మూడ్కెఁ బురంబు జనంబు నిద్దురం
గదిరిన వేళ నాయెడకుఁ
గామిని రానలవాటుసేఁతకై
. . . .
నిమీలితాక్షియై.

ఉ. దట్టపునీలిచేల గడి
తంబుగఁ గచ్చ బిగించి, ద్రిండుగాఁ

గట్టి కటారికోల కర
కంజమునం ధరియించి, గుబ్బచ
న్కట్టునఁ దోఁపుటంగి తొడి,
గ్రక్కున నన్నడురేయి వచ్చి, నా
కట్టెదురం జొహారు లనుఁ
గాంత భటుండయి నవ్వుటాలకున్.

వ. అనుచుం బెక్కు ప్రకారంబుల నాకాముకుండు
పూర్వ వృత్తాంతంబు కట్టనుంగుఁ జెలికాఁడైన
కిరాటటిట్టిభ సెట్టితో నుబ్బున నుగ్గడింపుచుఁ
గామమంజరీ సందర్శనోత్కంఠాతిసంకులంబైన
చిత్తంబు మన్మథాయత్తంబై యుండఁ, గొం
డంతయాశతో ధార్మికధర్మపతి యెప్పుడువచ్చు
నో యనియువ్విళ్లూరుచుం దృణంబు చలించినం,
జీమచిటుకన్ననుం, జెవిప్రాలంబెట్టియాలించుచు,
భామినీవిలోకనోత్సవం బాసన్నం బగుటం జేసి

....

దీపంబునుంబోలెఁ బరితాపంబు వహించుచుండ,
నంతఁ జంద్రుండు పురందర హరిద్దరికు
హర గర్భాంతరాళంబుననుండి కంఠీరవంబునుం
బోలె మింటికి లంఘించి మయూఖనఖరంబులం

దిమిరకుంభికుంభంబులు వ్రచ్చివందఱలాడి నభః
క్రోడంబున నుడుగణంబు లనుముత్తియంబుల
వెదఁజల్లె నావేళ నిండువెన్నెలగాయఁ బ్రాణ
నాయకుండు వచ్చుట గని విని పరమహర్షో
త్కర్షంబున,

గీ. వీరభద్రేశ్వరార్చనావిధి నెపమున.

. . . .

. . . .

. . . .

కామమంజరి

మ. కరపద్మంబునఁబైఁడిపళ్లెరమునం
గంధాక్షతల్ పచ్చక
ప్పురమున్ వీడెముగొంచు గ్రొత్తమడుఁగుం
బొన్పట్టునీరంగితో
మెఱిపెం బొప్పఁగవచ్చెఁ జౌర్యరతసం
భోగార్థమై కామమం
జరి గోవిందునియొద్దకున్ శివనమ
స్కారచ్ఛలం బొప్పఁగన్.

క. మోదంబున రాకాచం
ద్రోదయదేవతయుఁబోలె నొయ్యనఁ జని శ్రీ

తోదరి గోవిందుని శ్రీ
పాదంబుల కెఱఁగె భక్తిభయలజ్జలతోన్.

ఉ. మచ్చికయుం బ్రమోదమును
మన్ననయున్ నయమున్ విలాసమున్
మెచ్చును నేర్పడం దనకు
మేయిడి మ్రొక్కిన కామమంజరిన్
గ్రుచ్చియుఁ గౌఁగిలించె సరి
గుబ్బచనుంగవ రెండు క్రేవలన్
బచ్చనివింటిజోదు పయి
పైఁబులకంబులు నారువోయఁగన్.

వ. అనంతరం బాసనాసీనుఁడైన నగ్గోవిందుండు
కామమంజరిం జూచి,

మ. అరవిందాస్య! తలంచిచూడ నిది య
త్యాశ్చర్యమో కాని నీ
సరసాలాపము లాదరించి వినఁగా
సంభావనం జూడమిన్
ఖరపాకంబయి కర్ణరంధ్రముల కం
గారంబుగా బిట్టుని
ష్ఠురముల్ పల్కెడు రాజకీరములు గం
డుంగోయిల లీర్ష్యణియల్.

వ. అని జారదంపతులు పూజరివారి యింటిముంగిట
వెన్నెలబైటనుండి టిట్టిభునకుం గట్టాడిముత్తి
యంబునుంబోని తమ్ముడిసానిం గూర్పు నేర్పు
విచారించి సన్నపు తెలుంగునం బూజరిసానిం
బిలిచి కనకనిష్కంబుతోడఁగూడఁ గర్పూరంబు
వీడియం బచ్చడియ చేతిలోనం బెట్టి యాపాద
మస్తకంబువీక్షించి శిరఃకంపంబు సేసి,

సీ. బంగారుతలుపులు పాయంగ ధట్టించి
లావణ్యవిత్తమేలా వ్రయించె
లావణ్యవిత్తమేలా వ్రయించునుగాక
యతిమాత్ర మేలా ప్రయాసపడియె
నతిమాత్ర మాయాస మనుభవించునుగాక
విటజనంబుల నేల వెడ్డుకొలిపె
విటజనంబుల కారవేరంబు సేయుఁగా
నేల నిర్మింపఁడో యెనయు మగని
సొమ్ముమపోక మహాప్రయాసమ్ము రాక
ప్రజలబాధ నిరర్థ కారంభణంబు
లెలమి సిద్ధింపనేమిగాఁ దలచెనొక్కొ
సరసిజాసనుఁ డీతలోదరి సృజించి.

చ. దొరసెమునందు చుట్టుకొని
తోరణకట్టె నురోవిభాగమున్
నిరుడు పయోజకోశరమ
ణీయతఁ దాల్చెను, వర్తమానవ
త్సరమున నొప్పె హేమకల
శంబులబాగున, ముంద టేటికిం
గరినిభయానచన్నుఁగవ
కౌఁగిలిపట్టులు గాకయుండునే.

గీ. సన్నచూపులఁ బూజరిసానిఁ బిలిచి
పసిఁడిటంకంబు పరిరంభపణము సేసి
టిట్టిభునితోడ నేఁడు కూడింపు కూఁతు
నేకశయ్యా సహాయసుశ్రీకి మించ.

క. కన్నెతెక ముదుప వేతే
సొన్నాటంకములు రెండు చుట్టంబులలోఁ
గన్నమొఱంగెడు నేర్పును
విన్నాణము మాకుఁ గలదు వెఱపేమిటికిన్.

వ. అని నెత్తింపం జెప్పి బొమలమీఁద వెంద్రుకలు
వ్రాలఁ పూజరిసానిబిడ్డను వెడ్డువెట్టి టిట్టిభునిచేతి
కిచ్చి యచ్చు వెన్నెలలం జారపొచ్చెంబులేని

మచ్చికల చంద్ర మండలంబుమీఁద దృష్టినిలిపి
టిట్టిభుండు విన నిట్లనియె.

సీ. కలశపథోరాశిగారాపునందన!
కల్యాణములు మాకుఁ గలుగఁజేయు
కుసుమకోదండునికూరిమిమామ! సౌ
ఖ్యాభ్యుదయంబు మా కాచరింపు
రాకావిభావరీరమణీమనోహర!
సంతోషములు మాకు సవదరింపు
శౌరిపట్టపుదేవికూరిమిసయిదోడ!
యైశ్వర్యములు మాకు నాచరింపు
మనుచు గొజ్జంగి నీటను నర్ఘ్యమిచ్చి
పచ్చికప్పుర మందంద బడిసివైచి
మ్రొక్కి రనురాగసంపద మీఱఁబోవ
జారజాయాపతులు నిండుఁజందురునకు.

క. నటులది దొరసముద్రము
విటులది యోరుగల్లు కవిది వినుకొండమహా
పుటభేదన మీత్రితయము
నిటగూర్చెను బ్రహ్మ రసికులెల్లను మెచ్చన్.

చ. ముదమున ముల్కినాటిపుర
మోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు
శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవ
ముల్ కృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ
దిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిన్.

వ. అని యందఱును యథాసుఖంబుగ నిజస్థానంబుల కరిగి సుఖియించుచుండిరి.

గద్య.

ఇది శ్రీమన్మహామంత్రిశేఖర వినుకొండతిప్పయామాత్యనందన చండమాంబాగర్భపుణ్యోదయ సుకవిజనవిధేయ వల్లభరాయ ప్రణీతంబైన క్రీడాభిరామం బనువీథినాటకంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సంపూర్ణము.

Printed at Padma & Co., 17, Sunkur[illegible]a Chetty Street, Madras

4057

4057

4057

4057

4057

END OF TITLE